

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 127 leden, te weten:

Alders, Van Amelsvoort, Beckers-de Bruijn, Beinema, J.T. van den Berg, H.J. van den Bergh, Biesheuvel, Blauw, De Boer, Boers-Wijnberg, Bolkestein, De Boois, Borgman, Braams, Van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Castricum, De Cloe, Dales, Dijkstal, Van Dis, Doelman-Pel, Dolman, Eisma, Engwirda, Van Erp, Van Es, Esselink, Eversdijk, Franssen, Frinking, Van Gelder, Gerritse, De Grave, Groenman, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van der Heijden, Van der Hek, Herfkens, Hermans, Hermes, De Hoop Schaffer, Hummel, Huys, Van Iersel, Jabaaij, Janmaat-Abbe, Joekes, Jorritsma-Lebbink, Kamp, Keja, Knol, Koetje, Kohnstamm, Kok, De Kok, Kombrink, Korthals, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krajenbrink, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Leerling, De Leeuw, Lilipaly, Linschoten, Mateman, Meijer, Melkert, Moor, Moret-de Jong, Van Muiden, Müller-van Ast, Niessen, Van Nieuwenhoven, Nijland, Van Noord, Nypels, Oomen-Ruijten, Van Otterloo, Paulis, De Pree, Reitsma, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rey, Rienks, Roethof, Roosen-van Pelt, Van der Sanden, Schaefer, Schartman, Scherpenhuizen, Schutte, Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Spieker, Stemerding, Stoffelen, Swildens-Rozendaal, Tegelaar-Boonacker, E.G. Terpstra, G.H. Terpstra, Tommel, Van Traa, Tuinstra, Ter Veld, Te Veldhuis, De Visser, Van der Vlies, Van Vlijmen, Vos, Vreugdenhil, Vriens-Auerbach, B. de Vries, K.G. de Vries, Wallage,

Weisglas, Wiebenga, Wolffensperger, Wolters, Worrell en Zijlstra,

en de heren Van der Broek, minister van Buitenlandse Zaken, Van Eekelen, minister van Defensie, Van der Linden, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, en Van Houwelingen, staatssecretaris van Defensie.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Ter Beek, wegens verblijf buitenslands, ook morgen;

Frissen, Aarts en De Kwaadsteniet, wegens bezigheden elders;

Nijland, alleen voor het eerste deel van de vergadering;

Castricum en Kombrink, alleen voor de middagvergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsvoorstel **Goedkeuring van de op 17 februari 1986 te Luxemburg en 28 februari 1986 te 's-Gravenhage ondertekende Europese Akte (Trb. 1986, 63) (19 626)**.

De **Voorzitter**: Ik maak een opmerking van orde. Thans is voor aanzienlijk meer tijd ingeschreven dan de vorige week, toen ik het schema voor deze week maakte. Op grond hiervan moet ik aannemen dat ik ertoe gedwongen ben, na de eerste termijn van de Kamer de behandeling te schorsen tot volgende week, omdat

ik ertegen wil waken dat andere onderwerpen in het gedrang komen. Dit is een zoveelste illustratie van de wenselijkheid dat leden tijdig en realistisch hun spreektijden opgeven.

De heer **De Boer** (CDA): Wilt u de minister vragen of hij verwacht dat de wet dan nog tijdig dit jaar gereed kan komen?

De **Voorzitter**: Dit zal van de Eerste Kamer afhangen.

Minister **Van den Broek**: Voorzitter! Ik heb tot mijn spijt het begin van uw opmerkingen gemist.

De **Voorzitter**: Dan zal ik die herhalen. Ik heb in het vooruitzicht gesteld dat ik, wanneer men zich aan de thans opgegeven spreektijden houdt, ervan moet uitgaan dat na de eerste termijn van de Kamer de beraadslaging wordt geschorst, omdat ik andere onderwerpen niet in het gedrang wil laten komen. Er is nu ingeschreven voor ongeveer 2,5 uur en de vorige week was het minder dan 1,5 uur. Op deze manier wordt de Voorzitter op het verkeerde been gezet.

Minister **Van den Broek**: De regering ook, vrees ik. Wij hebben de Kamer indringend via u om medewerking gevraagd om deze belangrijke aangelegenheid vandaag te kunnen afhandelen.

De **Voorzitter**: Is de minister morgen in het land en beschikbaar?

Minister **Van den Broek**: De minister is morgen niet beschikbaar, maar wel in het land.

De **Voorzitter**: De Kamer heeft morgen wel tijd. Als de minister

graag een wetsvoorstel in deze Kamer wil afhandelen, moet hij ook beschikbaar zijn.

Volgende week kan het wat mij betreft ook. Is de minister dan beschikbaar? Ik kan geen ijzer met handen breken.

Minister Van den Broek: Ik vind het prima dat u een beroep op de regering doet en ik doe mijn uiterste best, mijn medewerking te verlenen. Ik meen echter — hiermee sluit ik mij bij uw eerdere woorden aan — dat de afspraak was dat wij ons uiterste best zouden doen om de zaak vandaag af te handelen. De regering werkt hieraan mee.

De Voorzitter: Dan moeten de leden zich houden aan spreektijden die zij eerder hadden opgegeven.

Minister Van den Broek: Ik ondersteun graag uw woorden.

De heer Weisglas (VVD): Ik maak een misschien ongebruikelijke opmerking via u aan het adres van de heer Eisma. Gisteren stond hij op de sprekerslijst voor tien minuten. Tot mijn enorme verbazing en de uwe staat hij er nu op voor 25 minuten. Ik weet dat een ieder het recht heeft, over een wetsontwerp net zo lang te spreken als hij of zij wil. Is het echter onredelijk, via u het verzoek te doen, naar de spreektijd van gisteren terug te gaan?

De Voorzitter: Iedereen trekke de schoen aan die hem past. Ik heb er geen zin in, mij in individuele bijzonderheden te vermeien. Er is geen spreektijdbepaling. Ik kan dus de leden niet tot de orde roepen, wanneer zij een bepaald tijdstip overschrijden. Daartoe heb ik de bevoegdheid niet. Ik stel in het vooruitzicht dat ik, wanneer men zich ongeveer aan de nu opgegeven spreektijd houdt, eenvoudig ertoe gedwongen ben, de beraadslaging althans voorlopig te schorsen, opdat andere onderwerpen er niet de dupe van worden. Sprekers daarover rekenen ook op behandeling ervan. Het zou dus niet behoorlijk tegenover hen zijn. Wij kunnen afspreken dat wij in de loop van vandaag op dit onderwerp terugkomen, wanneer de behandeling van andere onderwerpen vandaag meevalt. Als ik zie hoe het gisteren met de Walrus is gegaan, ben ik er niet al te optimistisch over.

De heer De Boer (CDA): Voorzitter! Ik wijs erop dat de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken vroegtijdig heeft aangemeld dat het echt nodig was, dit onderwerp bij voorrang in deze week te behandelen. Dit was mede mogelijk door snel werken van de regering. Nu zijn wij in deze week. Ik moet constateren, dat kennelijk de deelnemers aan dit debat zich in het begin wat verkeerden hebben op de lengte van hun spreektijden. Als zij echter van meet af aan deze langere tijden hadden ingeschreven, dan zou u die tijd er ook voor hebben uitgetrokken. Het lijkt mij derhalve redelijk, te proberen dit urgente onderwerp deze week en op deze dag zoveel mogelijk te behandelen.

De Voorzitter: Dan had ik de Kamer met het probleem geconfronteerd; dan had ik een uitvoerig gesprek met de minister gevoerd, om te zien of hij inderdaad morgen verhinderd zou zijn geweest of dan had ik voorgesteld een ander onderwerp af te voeren. Maar dit kan ik toch nu niet plotseling gaan doen? Dat is niet behoorlijk tegenover anderen. Ik heb niet te maken met een commissie, maar ik heb te maken met de Kamer, met alle 150 leden.

De heer De Boer (CDA): Dan stel ik u voor, dat u in elk geval een dringend beroep doet op de deelnemers om zich zoveel mogelijk te beperken en dat u straks, na afloop van dit debat, kijkt hoe de stand is, waarna er verdere afspraken gemaakt kunnen worden.

De Voorzitter: Dit had ik reeds twee maal uitgesproken.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer Eisma (D66): Mijnheer de Voorzitter! Als ik erg negatief zou willen beginnen, dan zou ik zeggen dat wij vandaag het zoveelste slappe aftreksel bespreken van het zoveelste fraaie plan om te komen tot de Europese Unie. De lijst van voorgangers van dit plan is aanzienlijk en het daaruit voortgevloeide concrete resultaat deprimerend. De Europese Akte als uiteindelijk gevolg van het veelomvattende en lofwaardige ontwerpverdrag voor de Europese Unie van het Europees Parlement, met als grote inspirator wijlen Altiero

Spinelli, past in deze teleurstellende reeks. Toch kunnen wij constateren dat de Europese Akte in vergelijking met de huidige situatie tot wat stapjes vooruit heeft geleid, al zal pas in de praktijk kunnen blijken, wat die stapjes waard zijn.

De voornaamste stap vooruit van de Akte — daar is iedereen het wel over eens — is het opnemen van het nieuwe artikel 100A, dat voorziet in meerderheidsbesluitvorming over maatregelen die betrekking hebben op de totstandkoming van de interne markt. Mijn fractie vindt dit zeker een belangrijk resultaat. De zo spoedig mogelijke totstandkoming van één Europese markt is onontbeerlijk voor het economisch voortbestaan van de Europese landen in competitie met de twee andere economische grootmachten, de Verenigde Staten en Japan, die wel over een eigen grote thuismarkt beschikken, die de basis vormt voor hun economische expansie in de rest van de wereld.

Het Europees potentieel is ruimschoots aanwezig, maar om de een of andere reden — meestal is die reden een enge en kortzichtige — is dit potentieel tot nu toe onvoldoende benut. Artikel 100A biedt de mogelijkheid daar met meer daadkracht iets aan te doen. Maar of het voldoende zal zijn, blijft voor ons een vraag, want het lijkt ons dat er toch wel wat anders onder het gras zitten, die de tijdige totstandkoming van de interne markt kunnen dwarsbomen.

Om te beginnen is dit natuurlijk het feit dat voor een aantal zaken de interne markt betreffende, zoals de fiscale bepalingen, besluitvorming bij consensus vereist blijft, met alle gevolgen van dien voor de snelheid waarmee een groot aantal noodzakelijke besluiten op deze terreinen zal kunnen worden genomen.

Ook bestaat geen enkele garantie, dat ten aanzien van de besluitvorming over de interne markt geen gebruik zal worden gemaakt van het veto. De regering stelt in de nota naar aanleiding van het verslag, dat de mogelijke inperking van de hier bedoelde, gewraakte praktijk eventueel verwachtbaar is. "Mogelijk", "inperking", "eventueel": dat klinkt niet al te overtuigend en overtuigend. Gezien de beperkte visie van een aantal lidstaten over hun nationale belang, moet er toch rekening mee worden gehouden dat ook hieruit enige vertraging in de besluitvorming zou kunnen voortvloeien. De einddatum van 31

De heer Eisma (D66)

december 1992 kan zo gemakkelijk in gevaar komen.

Geen nood, zegt de regering in de nota naar aanleiding van het verslag. Als het tijdschema met meerderheidsbesluitvorming niet helemaal gehaald is, biedt de procedure van het nieuwe artikel 100B de middelen om alsnog de interne markt op de afgesproken datum voltooid te doen zijn, aldus de regering. Nu kan ik enig optimisme altijd waarderen, maar ik heb daar toch wat minder vertrouwen in, gezien de opstelling van sommige lidstaten, die ik al eerder bedoelde. Artikel 100B is een nooduitgang, die alleen afdoende kan zijn als er maar voor een beperkt aantal gevallen een beroep op hoeft te worden gedaan.

Een cynicus — daar reken ik mij bij uitzondering toe — zou zelfs kunnen zeggen dat het eerste en het derde lid van het artikel met elkaar in strijd zijn, gezien de snelheid van besluitvorming in de raad. In het eerste lid staat: een inventarisatie van nog niet geharmoniseerde bepalingen door de Commissie in elke lidstaat in de loop van 1992. In het derde lid staat: tijdig genoeg om de raad in staat te stellen, voor eind 1992 een besluit te nemen. Ik heb er eerlijk gezegd een hard hoofd in. Waarop baseert de regering haar optimisme dat dit artikel 100 B inderdaad het effect zal hebben dat de tijdsde totstandkoming

van de interne markt erdoor zal worden vergemakkelijkt?

Dat in de slotakte een verklaring bij artikel 8 is opgenomen, waarin de lidstaten automatisch rechtsgevolgen met betrekking tot de einddatum voor de voltooiing van de interne markt uitsluiten, belooft niet veel goeds. Hoe moet deze verklaring anders worden opgevat dan dat de lidstaten zich hiermee bij voorbaat al hebben willen indekken tegen eigen falen of eigen politieke onwil? Graag hoor ik hierop een reactie van de bewindslieden.

Vergemakkelijking van de totstandkoming van de interne markt verwacht mijn fractie wel van de in artikel 15 van de akte gecreëerde mogelijkheid van tijdelijke differentiatie tussen de lidstaten. Wij hebben deze mogelijkheid al eerder bepleit. De clausuleringen in de akte komen overeen met de voorwaarden die wij steeds aan differentiatie hebben gesteld, zodat de risico's die afwijkingen met zich brengen voor de eenheid van de interne markt binnen aanvaardbare perken worden gehouden.

Over de gevolgen van de totstandkoming van de interne markt ten aanzien van de vergemakkelijking van het personenverkeer in de Gemeenschap zegt de regering in de nota naar aanleiding van het verslag dat de discussie hierover wordt beïnvloed door het toenemend terrorisme

in Europa. Hoewel mijn fractie dit een begrijpelijke zaak vindt, hebben wij er grote bezwaren tegen als dit ertoe leidt dat de versoepeling van de personencontrole aan de binnengrenzen van de gemeenschap geen doorgang zal vinden. Daar is ook geen noodzaak toe, mits de controle aan de buitengrenzen van de Gemeenschap voor alle lidstaten adequaat is, zodat een situatie ontstaat die vergelijkbaar is met de gang van zaken in de Verenigde Staten. Daarop moet de discussie zich, naar de mening van mijn fractie, richten. Wij moeten verder en niet terug. Wat is de mening van de regering hierover? Wat bedoelt zij overigens precies met de opmerkingen in de nota naar aanleiding van het verslag dat op nationaal niveau een discussie over de consequenties van het verminderen van de grensbewaking mogelijk wel opportuun is?

Voorzitter! De Europese akte betekent een stap vooruit waar het gaat om communautair beleid ten aanzien van onderzoek naar technologische ontwikkelingen. De teksten die hierover zijn opgenomen, bieden goede mogelijkheden voor coördinatie en samenwerking tussen de Gemeenschap, nationale overheden, bedrijfsleven en onderzoeksinstituten op dit voor Europa wezenlijke beleidsterrein.

Het nieuwe artikel 130 M biedt bovendien de mogelijkheid van EG-deelneming in door verschillende lidstaten opgezette onderzoek- en ontwikkelingsprogramma's. Dat opent de weg naar participatie van de Gemeenschap niet alleen in programma's als Eureka of in ESA-verband, maar ook in projecten in het kader van IEPG of WEU. Wil de regering toezeggen dat zij actief zal bevorderen dat van deze mogelijkheid maximaal gebruik zal worden gemaakt? Dit kan ertoe bijdragen dat enerzijds Europese samenwerking op dit terrein inhoudelijk een zo groot mogelijke effectiviteit bereikt en dat anderzijds de verschillende forums van Europese samenwerking op dit terrein meer integrerend gaan functioneren — integratie van de Europese integratie dus — zodat een maximaal rendement uit de samenwerking kan worden gehaald. Graag verneem ik de reactie hierop van de regering.

Ook ten aanzien van het milieubeleid betekent de akte vooruitgang. Het Europese beleid ten aanzien van de bescherming van het milieu heeft

hiermee immers een basis in het verdrag gekregen. Wij hebben daarvoor lang gepleit. De fractie van D66 onderschrijft daarbij het uitgangspunt van de regering dat beleid en besluitvorming regionaal of nationaal moeten plaatsvinden waar dat kan en dat het op gemeenschapsniveau moet gebeuren waar dat noodzakelijk is. Dit laatste moet dan ook wel gebeuren. Mijn fractie is van mening dat enige haast is geboden bij het formuleren van een echt Europees milieubeleid.

Teleurgesteld is mijn fractie over het EPS-deel van de akte, met name over de passage inzake de Europese samenwerking op het gebied van de veiligheid.

In het eindrapport van de commissie-Dooge leek het er al op dat de EPS het forum bij uitstek zou kunnen worden voor de Europese veiligheidssamenwerking, inclusief de wapenbeheersing, afstemming van het materieel beleid en andere meer militaire aspecten. De akte beperkt zich echter weer tot alleen de politieke en economische aspecten van de veiligheid. Als men werkelijk van mening is dat een hechte samenwerking op het gebied van de veiligheid essentieel is voor de ontwikkeling van een Europese identiteit inzake het buitenlands beleid, dan moet die samenwerking niet uit elkaar gehaald worden in verschillende componenten met elk een eigen forum voor samenwerking. Dan moet die samenwerking zoveel mogelijk op één punt worden geconcentreerd, zodat een alles omvattende Europese veiligheidsconceptie tot stand kan komen. Dat is in het belang van Europa. Het stemt somber dat dat inzicht kennelijk nog steeds onvoldoende wordt gedeeld, zodat Europa haar eigen eenwording nog steeds in de weg blijft staan en wij maar het beste moeten zien te maken van de versnippering die noodgedwongen op het gebied van de Europese veiligheidssamenwerking blijft bestaan.

Mijn fractie heeft in het verslag aandacht gevraagd voor het verschil tussen een Europees buitenlands beleid en een gemeenschappelijk buitenlands beleid van de Twaalf. In de nota naar aanleiding van het verslag wijdt de regering mooie woorden aan dit verschil en geeft tenslotte toe dat er inderdaad verschil is tussen deze twee termen en dat in het huidige stadium nog niet kan worden gesproken van een

gemeenschappelijk buitenlands beleid van de Twaalf, waaronder verstaan wordt, het gemeenschappelijk voeren van het totaal van de buitenlandse betrekkingen. Ik stel vast, dat daarvan niet alleen niet kan worden gesproken, maar dat daarnaar kennelijk ook niet wordt gestreefd. Volgens het eerste lid van artikel 30 van de akte wordt immers slechts ernaar gestreefd, gemeenschappelijk een Europees beleid te formuleren en te voeren. Het lijkt een subtiel verschil, maar is het dat wel? Is met "Europees" niet bedoeld het buitenlands beleid van de Twaalf te beperken tot die kwesties waarin de gemeenschap als geheel en als zodanig een direct belang heeft en andere ruimere kwesties daarvan uit te sluiten? Waarom is niet het verdergaande gemeenschappelijk buitenlands beleid als doelstelling opgenomen in plaats van het meer beperkte Europees buitenlands beleid? Graag een reactie van de bewindslieden hierop.

Ik kom dan op wat voor mijn fractie de ernstigste tekortkoming van de akte is, namelijk de bevoegdheden van het Europees Parlement. De bevoegdheden zijn iets uitgebreid. Dat erkennen wij, maar dat is volstrekt onvoldoende voor een werkelijk democratische besluitvorming in de Gemeenschap. Wat er uit is gekomen, is een samenwerkingsprocedure in een zeer beperkt aantal gevallen. Dat het resultaat zo mager is, hoeft niet te bevreemden als men zich realiseert dat het uitgangspunt van de intergouvernementele conferentie al ernstig tekort schoot. De conferentie, aldus de regering in de nota naar aanleiding van het verslag, heeft zich hoofdzakelijk toegelegd op het construeren van een procedure, waarbij het Europees Parlement een vergrote invloed verwierf in het besluitvormingsproces, zonder de bestaande institutionele verhoudingen fundamenteel te wijzigen. Dat laatste had nu juist wel moeten gebeuren. Wat mij daarnaast is opgevallen, is de houding van de regering in de nota naar aanleiding van het verslag ten opzichte van de samenwerkingsprocedure en de mogelijke gevolgen daarvan voor de besluitvorming. Die houding valt mij nogal tegen. Een en ander heeft de teneur van de raad contra het parlement in plaats van samenwerking tussen beide instellingen. Zo kan volgens de regering het parlement de besluitvorming langdurig ophouden

door een omvangrijke amendering in de tweede fase. Nog afgezien van het feit dat het in het verleden veeleer de raad is geweest die de besluitvorming ophield, zou een dergelijke vertraging natuurlijk niet per definitie de schuld van het parlement behoeven te zijn. Dan moet de raad het advies van het Europees Parlement in eerste lezing beter volgen, zouden wij zeggen. Het parlement zal in tweede lezing alleen dan amenderen als de raad het advies van het Europees Parlement niet ter harte neemt en zal des te omvangrijker amenderen naarmate dat minder het geval is. De regering stelt vervolgens dat de raad het risico loopt, bij unanimititeit te moeten gaan beslissen indien de Commissie het Europees Parlement zal volgen. Maar, Voorzitter, dat is alleen maar zo als je ervan uit gaat dat de raad de amendementen van het Europese Parlement wil overrulen. Unanimititeit is alleen vereist als de raad een besluit wil nemen dat afwijkt van het standpunt van de Commissie. Waarom daarvan uitgegaan? Dat is toch geen coöperatieve houding? Waarom die teneur van: "democratie is lastig, maar vooruit maar"? Vertraging in de besluitvorming ontstaat alleen maar als de raad niet of onvoldoende naar het parlement luistert. Graag hoor ik van de bewindslieden waar deze houding van de regering uit voortkomt.

De beïnvloedingsmogelijkheden van het parlement hangen ook samen met de bevoegdheden van de Europese Commissie. De akte suggereert een uitbreiding van de bevoegdheden, maar de praktische uitwerking daarvan (de voorwaarden, de beginselen en de regels) is nog onderwerp van onderhandeling tussen de lidstaten. Het is van groot belang dat de uitvoeringsbevoegdheden van de Commissie niet worden beperkt of zelfs de facto worden teniet gedaan door het optreden van allerlei comités van nationale ambtenaren, die de Commissie bij de uitoefening van haar bevoegdheden, eufemistisch uitgedrukt, terzijde staan.

Mijn fractie sluit zich aan, en vraagt de regering dat ook te doen, bij wat het Europees Parlement heeft uitgesproken over deze comités en vooral het ongewenste optreden van de reglementencomités, die van de bevoegdheden van de Commissie in feite niets overlaten. Is de regering bereid toe te zeggen dat zij in

onderhandelingen het uitgangspunt zal kiezen, het optreden van dergelijke comités zoveel mogelijk te beperken en daar waar zij toch noodzakelijk zijn de vorm van raadgevende comités te geven? Zij moeten functioneren voor hetgeen zij bedoeld zijn. Op die manier wordt een maximale invulling gegeven aan de doelstelling van de Europese Akte ter versterking van de positie van de Europese Commissie, in het belang van een efficiënte taakuitoefening in de Gemeenschap.

Een maximale invulling van de mogelijkheden van de Europese Akte kan ook worden bewerkstelligd door wat genoemd kan worden een oprekkend gedrag van de regeringsvertegenwoordigers in de raadspraktijk en in de relatie tussen de instellingen. De Europese beweging heeft in dit verband de suggestie gedaan, regeringen in de raad in tweede lezing alleen voor die voorstellen te laten stemmen die door het Europees Parlement zijn goedgekeurd, teneinde op die manier toch een vorm van medebeslissing tot stand te brengen. Is de regering tot zo'n opstelling bereid en welke andere lidstaten zouden in de visie van de bewindslieden daartoe bereid zijn?

Het blijven natuurlijk noodgrepen, veroorzaakt door het feit dat de Europese Akte op het belangrijke aspect van het democratisch gehalte van de besluitvorming in de Gemeenschap ver te kort schiet. Die wezenlijke tekortkoming heeft mijn fractie ertoe gebracht, onze medewerking aan de goedkeuring van de akte in belangrijke mate te laten afhangen van de opstelling van het Europees Parlement. Dat parlement heeft de Europese Akte niet willen goedkeuren, maar ook niet expliciet willen afkeuren. Mijn fractie zal daarom de Europese Akte het voordeel van de twijfel gunnen en meewerken aan de goedkeuring, echter alleen om reden dat het nu eenmaal niet realistisch is, te vragen om heropening van de intergouvernementele conferentie.

Dat wil echter niet zeggen, dat wij het voorlopig maar bij het beperkte resultaat moeten laten. Mijn fractie is er een groot voorstander van om binnen afzienbare termijn tot een evaluatie te komen van de resultaten van de akte in de praktijk. Nationaal zou jaarlijks een evaluatie van de stand van zaken in al zijn aspecten moeten worden gegeven. Wil de regering dit toezeggen?

Voor de Gemeenschap als geheel moet een ijkpunt worden overeengekomen op een moment ruim voor de Europese verkiezingen van 1989, waarop moet worden bezien of een nieuwe intergouvernementele conferentie nodig is, zodat een dergelijke conferentie nog voor de Europese verkiezingen kan plaatsvinden. Bij die evaluatie moet het Europees Parlement vanzelfsprekend een belangrijke rol spelen. De akte voorziet zelf al in een vorm van voortgangscntrole met betrekking tot het tot stand komen van de interne markt door middel van twee tussentijdse rapportages van de Europese Commissie. Mijn fractie vindt dat ook een evaluatie moet plaatsvinden van de ontwikkelingen ten aanzien van de besluitvorming in de raad, inclusief het veto-gebruik, de samenwerkingprocedure met het parlement en de noodzaak tot verdergaande democratisering van de besluitvorming in de Gemeenschap. Ik hoor graag van de bewindslieden dat zij bereid zijn zich hiervoor in de Gemeenschap in te zetten.

Het was de D66-fractie liever geweest een minder kritische inbreng bij deze akte te geven. Wij zijn langzamerhand gewend aan vooruitgang van de Europese integratie met kleine stapjes. Dat wij echter onze steun moeten geven aan zo'n klein pasje vooruit, vinden wij toch jammer.

Voorzitter! U merkt dat ik mij ruimschoots binnen de mij toegewezen spreektijd heb bewogen.

De **Voorzitter**: Binnen de spreektijd die u zichzelf pas gisteren had toegewezen.

De heer **Weisglas** (VVD): Voorzitter! Direct na de Europese Raad van 2 en 3 december 1985 kwalificeerde de regering het totaal van de daar gemaakte afspraken ten aanzien van de herziening van het Verdrag van Rome als tamelijk bevredigend en toereikend. De regering zei erbij dat het te ver zou gaan, te zeggen dat de kwalitatieve sprong voorwaarts was bereikt die velen hadden gewenst. De VVD-fractie noemde die afspraken toen bij monde van collega Voorhoeve een minimumpakket.

Ook vandaag bezien wij de inhoud van de Europese Akte met de nodige teleurstelling, al gebiedt de realiteit ons om vast te stellen dat een beter

resultaat onhaalbaar zou zijn geweest, gezien de grote aarzelingen over fundamentele wijzigingen in het EG-verdrag bij een aantal EG-lidstaten. De Europese Akte is het resultaat van langdurige en zeer moeizame onderhandelingen tussen de EG-lidstaten en wij moeten natuurlijk niet de illusie hebben, dat wij in dit debat nog één komma in de tekst kunnen wijzigen. Ook het Europees Parlement heeft dat niet kunnen doen. Daarmee is de Europese Akte zelf al een voorbeeld van de inadequate parlementaire controle in de EG.

De VVD-fractie vindt het positief dat met de Europese Akte een aantal nieuwe terreinen aan het EG-verdrag wordt toegevoegd: interne markt, monetaire capaciteit, sociale politiek, economische en sociale samenhang, onderzoek en technologie en — ten slotte, maar niet het minst — het milieubeleid. Daarmee wordt onderstreept dat de Europese Gemeenschap meer is dan een economische gemeenschap en dat einddoel dient te zijn het tot stand brengen van een Europese Unie. Het is dan ook te betreuren dat de doelstelling van een economische en monetaire unie niet expliciet in een verdragsartikel is opgenomen. Daar staat echter tegenover, dat de Europese politieke samenwerking nu wel in het verdrag wordt geïncorporeerd, zij het dat dit niet veel toevoegt aan de huidige praktijk van de EPS.

Het is toe te juichen, dat in de Europese Akte de doelstelling van het tot stand brengen van één Europese interne markt in 1992 duidelijk is geformuleerd. Ook is van groot belang dat juist hier wordt vastgelegd, dat ten aanzien van een groot aantal terreinen in de EG-ministerraad besluitvorming met een gekwalificeerde meerderheid moet plaatsvinden. Het is echter minder positief, dat de Akte het mogelijk maakt dat lidstaten weer uitzonderingen kunnen maken op EG-regelingen op grond van bescherming van onder meer de volksgezondheid en de openbare orde en wanneer lidstaten zichzelf niet in staat achten om de vrije concurrentie van de interne markt het hoofd te bieden. Deze twee uitzonderingen kunnen de eenheid van de interne markt aantasten, hetgeen juist uit concurrentie-oogpunt zeer onwenselijk is. Is er thans, zo wil ik de bewindslieden vragen, al sprake van dat bepaalde

lidstaten een beroep willen doen op deze twee uitzonderingsbepalingen?

Er is in de afgelopen jaren, ook van de kant van de VVD-fractie, vaak gewezen op het grote belang van het tot stand brengen van één Europese interne markt. Alleen dan kan Europa de concurrentie met Japan en de Verenigde Staten aan. Alleen dan kunnen miljarden guldens aan onnodige kosten voor het bedrijfsleven en de Europese burger bespaard worden. Het is daarom erg zorgelijk, dat de vaart bij de totstandkoming van de interne markt die er tijdens het Nederlandse EG-voorzitterschap toch wel in zat, thans aan het verdwijnen is en dat er aanzienlijke vertragingen ontstaan in het realiseren van het programma van afbraak en/of harmonisering van interne EG-belemmeringen.

Terecht bracht staatssecretaris Van der Linden zijn bezorgdheid hierover naar voren tijdens de interne-marktraad van 7 oktober. "Als wij in het huidige tempo doorgaan, kunnen wij 1992 als jaar van de vrije interne markt gerust vergeten", zo schijnt de staatssecretaris gezegd te hebben. Hij benaderde de daarmee de uitspraak van mijn collega Bolkestein, die in de NRC van 31 oktober jongstleden schreef:

"De interne markt zou worden geharmoniseerd voor 1992. Dat werd 1996, nee 2000, nee 2004".

De heer Van der Linden beschreef de huidige realiteit, terwijl de heer Bolkestein was gevraagd om een pessimistische visie te ontvouwen op Europa in het jaar 2000. Wat was, zo vraag ik de staatssecretaris, de reactie van de andere lidstaten op zijn oproep om het tempo van besluitvorming over de realisering van de interne markt op te voeren? Wat is thans de achterstand op het tijdsschema in het witboek ten aanzien van de interne markt, dat de Europese Commissie heeft opgesteld? Het is goed dat niet alleen wat betreft de besluitvorming inzake de interne markt, maar ook wat betreft een aantal andere terreinen, in de Europese Akte wordt vastgelegd dat de EG-ministerraad bij gekwalificeerde meerderheid kan besluiten. Er zijn echter helaas nog tal van eveneens belangrijke terreinen waar nog wel unanimititeit vereist is, terwijl reeds nu het zogenaamde Akkoord van Luxemburg — waarbij zoals bekend iedere EG-lidstaat desgewenst een vitaal belang kan inroepen en dus om unanimititeit kan vragen — door

enkele lidstaten expliciet boven tafel schijnt te worden gehouden. Kunnen de bewindslieden dat bevestigen en welke reactie hebben zij daarop gegeven?

De VVD-fractie heeft zich steeds een overtuigd voorstander getoond van werkelijke uitbreiding van de invloed en de bevoegdheden van het Europees Parlement. De Europese Akte geeft hiertoe wel degelijk een belangrijke aanzet, maar de nieuwe procedures zijn ingewikkeld en vergroten niet werkelijk de controlerende bevoegdheden, de zeggenschap en de mede-wetgevende macht van het Europees Parlement. Uiteindelijk blijft immers in de slotfase van de besluitvorming toch weer de laatste en beslissende stem bij de EG-ministerraad. De regering schrijft heel juist in de nota naar aanleiding van het verslag dat sprake is van een grotere beïnvloedingsmogelijkheid van het Europees Parlement, maar niet van een grotere werkelijke zeggenschap. Ten aanzien van de democratische controle in de EG blijft een vacuüm bestaan. Nationale parlementen verliezen, op zichzelf terecht, hun feitelijke controlemogelijkheden op steeds meer beleidsterreinen die communautair zijn geworden, maar het Europees Parlement heeft onvoldoende mogelijkheden om hiervoor in de plaats te treden. Dan ontstaat een democratisch gat. Daarom zullen wij moeten blijven werken aan meer zeggenschap en meer bevoegdheden voor het Europees Parlement. Ook bij deze gelegenheid wil ik de regering vragen, zich daarvoor te blijven inspannen.

In de tussentijd zal de nationale parlementaire controle op het EG-gebeuren — voor zover nog mogelijk — effectiever en systematischer moeten worden. Hopelijk kan de zojuist in deze Kamer ingestelde vaste commissie voor EG-zaken daaraan een bijdrage leveren.

Ook ten aanzien van de Europese Commissie bevat de Europese Akte bepalingen die haar positie kunnen versterken. Ook daar staat de VVD-fractie positief tegenover. Of inderdaad sprake zal zijn van uitbreiding van de bevoegdheden van de Commissie — die overigens al volgens het huidige EG-verdrag had moeten plaatsvinden — zal heel sterk afhangen van de wijze waarop de regeringen de Europese Akte zullen uitwerken en toepassen. Hiertoe zal de Raad bij unanimititeit regels

moeten opstellen, hetgeen de kans op werkelijke versterking van de positie van de Europese Commissie er niet groter op maakt. Wat zal hier de inzet van de regering zijn en wat zijn de verwachtingen op dit punt ten aanzien van de opstelling van de overige lidstaten? Een gunstige ontwikkeling hierbij is overigens dat in toenemende mate sprake is van een betere samenwerking tussen het Europees Parlement en de Europese Commissie, waardoor met name de niet te controleren rol van allerlei comités van nationale ambtenaren kan worden verminderd.

Voorts acht de VVD-fractie het positief dat de Europese Akte een aantal bepalingen bevat over de Europese politieke samenwerking. Het klinkt op papier prachtig dat de twaalf EG-landen thans als doelstelling hebben om "gemeenschappelijk een Europees buitenlands beleid te formuleren en te voeren" en voorts dat zij "zich ertoe verbinden, elkaar te informeren en met elkaar overleg te plegen over ieder vraagstuk van buitenlands beleid dat van algemeen belang is, teneinde te waarborgen dat hun gezamenlijke invloed zo doeltreffend mogelijk wordt uitgeoefend door middel van onderlinge afstemming, convergentie van hun standpunten en gemeenschappelijk optreden." Het klinkt — ik zei dat al — allemaal prachtig, maar verwacht de minister nu werkelijk dat de huidige praktijk van de Europese politieke samenwerking zal gaan veranderen? Ik hoef echt geen lange lijst van voorbeelden te noemen, maar recente ervaringen maken mij toch wel erg somber op dit punt. Het meest recente voorbeeld is natuurlijk de besluitvorming ten aanzien van Syrië, waarbij het weliswaar is toe te juichen dat elf EG-landen nu toch tot een gezamenlijke lijn hebben kunnen besluiten, maar waar de rol van Griekenland toch wel heel erg negatief naar voren is gekomen.

Voorzitter! Ik geef nog een citaat uit het al eerder genoemde artikel uit NRC/Handelsblad van mijn collega Bolkestein over het pessimistische Europa in het jaar 2000. "Tien jaar voor de eeuwwisseling lag de economische groei in Europa nog op omstreeks 3%. Dat tempo was tegen het midden van de jaren negentig gehalveerd, terwijl het Japanse Nomura-instituut voor het jaar 2000 een nulgroei voor Europa voorspelde. Maar gelukkig werd het eerste songfestival van de eenentwintigste

eeuw op sinterklaasavond gewonnen door een popgroep uit Amstelveen, die zich, geheel in de lijn van de heersende mode die in alles Japan naäapte, Sayonara en de Banzais noemde". De bewindslieden weten ongetwijfeld wat dit betekent.

De heer **Van Iersel** (CDA): Voorzitter! Kan de heer Weisglas toelichten wat de relevantie is van al deze citaten uit het wat wonderlijke verhaal van de heer Bolkestein in het licht van dit debat?

De heer **Weisglas** (VVD): Ik kan dit heel gemakkelijk en dit spaart ook weer spreekijd, want ik behoef hiervoor alleen mijn betoog maar af te ronden. Overigens deel ik de kwalificatie "wonderlijk" voor het verhaal van collega Bolkestein niet. Ik vond het een heel aardig verhaal.

Minister **van den Broek**: Voorzitter! Het is in ieder geval een acte unique.

De heer **Weisglas** (VVD): Voorzitter! Dat een dergelijk toekomstscenario niet gerealiseerd zal worden, zou aan de Europese Akte te danken kunnen zijn. Maar dan moeten burgers en politici in alle EG-landen wel de wil en de moed hebben om de bepalingen van deze akte maximaal toe te passen. Reeds op korte termijn zullen met name de regeringen daartoe belangrijke beslissingen moeten nemen, bij voorbeeld de aanpassing van het interne reglement van de Raad en de toepassing van de bepalingen inzake de bevoegdheden van de Europese Commissie. Willen de bewindslieden zich hierbij steeds inzetten voor maximalisering van de mogelijkheden die de Europese Akte biedt? Dan zou de Europese Akte wel degelijk een begin, en zeker geen sluitstuk, van werkelijke verdergaande Europese samenwerking op basis van betere besluitvorming en op basis van een democratischer parlementaire controle kunnen zijn.

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! "Het is wel iets, maar wat het precies is, kan ik moeilijk uitleggen". Zo reageerde vorige week, tijdens een gesprek met de leden van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, een van onze Euro-parlementariërs op ontwapenende wijze, toen ik hem naar de betekenis van deze Europese Akte

vraag. Iets, meer dan niets. Kan het magerder?

Om maar met de deur in huis te vallen, vraag ik het kabinet of het werkelijk gelooft dat de met veel pijn en moeite uit het vuur gesleepte Europese Akte van substantiële betekenis is voor het proces van Europese eenwording. Of is het niet meer dan een codificatie van reeds gegroeide situaties? Uit de schriftelijke voorbereiding krijg ik de indruk dat het kabinet wel teleurgesteld is over de inhoud van de Europese Akte, maar toch met verve het ondertekende verdrag verdedigt, omdat er een nieuwe stap zou zijn gezet in de richting van de Europese Unie. Maar daarmee komen wij nauwelijks verder, want welke inhoud wordt aan het begrip "unie" gegeven?

In antwoord op vragen in het verslag hanteert het kabinet de definitie van de plechtige verklaring van Stuttgart. Als hierin de Unie wordt aangeduid als het geheel van betrekkingen tussen lidstaten, betekent dit dan dat het kabinet de Europese Unie van Spinelli en anderen minder acceptabel acht en zo ja, waarom? Afgezien van onze visie op de gedachte van Europese eenwording, ontkomt mijn fractie niet aan de indruk dat met de Europese Akte veel vergadertijd, veel energie, geld en papier is vermorst, terwijl in de harde politieke praktijk weinig meetbare effecten zullen worden bereikt.

Ik borduur nog even door op het thema van de vorming van de Unie. Het proces van staatsvorming is de Europese geschiedenis niet vreemd. Ik denk aan de eenwording van Duitsland onder Bismarck. Dit land bezat een zekere federale structuur. Wij vragen ons af of de Europese Unie een dergelijke staatsconstructie zal inhouden. Of is de integratie van de Twaalf gericht op een confederalistische staatsvorm, waarvan varianten in Zwitserland en tot op zekere hoogte in Canada bestaan?

Mijnheer de Voorzitter! Het levert voor de fractie van de RPF grote bezwaren op als de regering de Akte plaatst in het perspectief van welke Europese Unie dan ook, dus in het perspectief van een vereniging. Het scheppen van een bepaald soort unie zal vermoedelijk een zodanige overdracht van bevoegdheden vanuit de lidstaten naar de organen van een Europese Unie met zich brengen, dat het op gespannen voet komt te staan met de nationale soevereiniteit die

onder meer in onze cultuurhistorie gestalte heeft gekregen.

Zoals bekend beoordelen wij een politieke samensmelting van de aaneengesloten EG-landen niet positief. Onze opstelling laat zich heel in het kort samenvatten: samenwerking: ja, samengaan: neen! Vanuit deze opstelling vragen wij ons af, welke verbeteringen de Europese Akte aan de bestaande rechtspositie in het kader van het Verdrag van Rome heeft toegevoegd. De minister is van mening dat de Akte een compromis is. Dat is onmiskenbaar het geval. Denkt hij hierbij aan een compromis tussen politieke stromingen binnen de Twaalf of aan een compromis tussen het rijkere Noorden en het armere Zuiden?

Mijnheer de Voorzitter! Er is naar ons idee een frappant verschil tussen het EG-verdrag en de nu in behandeling zijnde Europese Akte. In het verdrag wordt gesproken van een steeds hechter verbond tussen de volkeren van Europa, terwijl in de eerste overweging van de Akte het begrip "Europa van de staten" wordt gehanteerd. In hoeverre is hier sprake van een beleidsverandering, dan wel van een accentverschuiving in het beleid? Is het verschil in woordgebruik soms gerelateerd aan de betrekkelijk geringe belangstelling die de volken van de diverse lidstaten — en zeker niet in de laatste plaats van Nederland — voor de Europese verkiezingen aan de dag hebben gelegd? Wordt daarom nu van staten in plaats van volkeren gesproken?

Het kabinet komt in de nota naar aanleiding van het verslag tot de conclusie dat de Akte op zichzelf het gevaar van de ontwikkeling van een Europa met diverse snelheden niet extra vergroot. Waarom vindt de regering het beginsel van gedifferentieerde integratie zo gevaarlijk voor de EG? Sommige voorstanders van de eenwording van Europa, waartoe mijn fractie zich uitdrukkelijk niet rekent, vinden dat deze vorm van integratie wel degelijk ad hoc en structureel op functionele deelgebieden toegepast kan worden. Hoe staat de regering hier tegenover?

De Franse president Mitterrand wees tijdens een rede voor het Europese Parlement in 1984 het Europa met verschillende snelheden niet af. Is de heer Mitterrand deze mening nog altijd toegedaan? Wanneer dit het geval is, toont deze divergentie tussen de houding van Frankrijk en ons land dan niet het

gebrek aan politieke cohesie tussen beide lidstaten aan?

Terzake van de institutionele wijzigingen valt op, dat geen veranderingen zijn aangebracht in de bevoegdheden van de Europese Raad. Vanuit onze kritische opstelling ten aanzien van politieke integratie zijn wij daar blij mee. Waar het gaat om de relatie Raad van Ministers en Commissie tot het Europese Parlement, zouden wij, gezien de verlening van een zeker recht van amendement op de Akte door het Europese Parlement, van de minister willen weten in hoeverre de positie van deze volksvertegenwoordiging is versterkt ten opzichte van respectievelijk de Commissie en de Raad van Ministers. De vele voorstanders van de positieversterking van het Europese Parlement menen dat er ondanks de invoering van deze mogelijkheid nog steeds een gat zit in de democratische rechten van dit Parlement. Is de minister dezelfde mening toegedaan? Op welke wijze zou dit gat volgens hem verder gedicht moeten en kunnen worden?

Naar onze mening wordt de positie van de Commissie door de Akte formeel versterkt. Immers, de wijze waarop de Commissie in de in artikel 7 aangegeven procedure de amendementen van het Europese Parlement overweegt en overneemt, bepaalt de kracht van de bevoegdheid van het Europese Parlement ten opzichte van de Raad van Ministers. In zijn toespraak tijdens de ondertekening van de Europese Akte sprak de vice-voorzitter van de Commissie, de heer Andriessen, lovende woorden over de democratisering van de Gemeenschap. Het Europese Parlement zou naar zijn mening in het proces van wetgeving een brokje echte macht hebben gekregen door de nieuwe amenderingsbevoegdheid. Mijn fractie meent echter dat, conform het nieuwe artikel 149 van het EG-verdrag, de Raad toch het laatste woord behoudt. Tot welke conclusie komt het kabinet in dezen?

Mijnheer de Voorzitter! De Akte geeft aan dat de besluitvorming op basis van een gekwalificeerde meerderheid bij de Raad een belangrijke plaats is gaan innemen. Er worden echter geen maatregelen aangekondigd om het vetorecht, dat is gebaseerd op het zogenoemde Akkoord van Luxemburg, af te schaffen. In haar antwoord op het verslag meldt de regering dat een inperking van dit vetorecht mogelijk

in de toekomst te verwachten is. Niet wordt meegedeeld waarop deze gedachte gegrond zou kunnen worden. Kan het kabinet daarover in dit debat opheldering geven?

Naar de mening van de fractie van de RPF zal een supranationaal regime, gebaseerd op een gekwalificeerde meerderheidsbesluitvorming, het Europese samenwerkingsproces niet versnellen. Lidstaten kunnen dit samenwerkingsproces immers licht frustreren. Wanneer zij het oneens zijn met een voorstel en weten dat zij een minderheid vormen, nemen zij eenvoudigweg niet deel aan de stemming. Dit gebeurde onder andere in 1982; toen bleven Denemarken, Engeland en Griekenland weg bij de stemmingen over de aanpassing van de landbouwprijzen. In dit verband leggen wij de regering de vraag voor, hoe zij zich opstelt ten aanzien van de problemen, die meerderheidsbesluitvorming in het kader van de Europese integratie met zich brengt.

Mijnheer de Voorzitter! Met betrekking tot het streven naar de interne markt constateren wij een aantal hiaten in de Akte. In de memorie van toelichting wordt het begrip "interne markt" omschreven als een geografische economische ruimte zonder grenzen. Ook hier biedt de Akte naar onze mening de betrokken lidstaten extra mogelijkheden, meer dan in het oorspronkelijke EG-verdrag, om zich aan deze eenheid te onttrekken. In de slotakte spreken de Ierse, de Portugese en de Griekse regering over nationale maatregelen om zwakkere economische sectoren te beschermen. De Ierse regering gaat er zelfs van uit op begrip van de overige lidstaten en de Commissie te kunnen rekenen als zij speciale bepalingen opstelt ter bescherming van de nationale verzekeringssector. Kan Ierland op een dergelijk begrip rekenen van de zijde van onze regering? Ontkent de minister overigens dat de Akte meer mogelijkheden biedt aan de lidstaten om zich in elk geval tijdelijk aan communautaire wetgeving te onttrekken dan het oorspronkelijke EG-verdrag? Zo nee, waarom heeft de intergouvernementele conferentie deze verruiming dan toegestaan?

Een ander obstakel voor de verwezenlijking van de interne markt voor het jaar 1992 is ons inziens het verschil in economisch niveau tussen de diverse regio's van de lidstaten. Er zijn dan ook drie betrekkelijk arme,

reeds genoemde landen, Ierland, Portugal en Griekenland, die in de toekomst het nemen van marktbelemmerende maatregelen bij voorbaat uitsluiten. Wij vragen ons af of deze landen na 1992 de ingestelde handelsrestricties voor hun economisch zwakkere gebieden zullen opheffen. Vreest de regering dat deze minderheid in de Gemeenschap gebruik zal maken van haar vetorecht, mocht een meerderheid na 1992 besluiten tot opheffing van de ingevoerde protectionistische maatregelen?

Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie staat positief ten opzichte van een brede Europese economische samenwerking, maar het volledig laten vervallen van de binnengrenzen van de lidstaten gaat ons te ver, te meer omdat de interne markt niet geplaatst wordt in het kader van een verdere politieke integratie van de Twaalf, als een aanloop tot een politieke Europese eenwording.

Dit brengt ons bij de Europese Politieke Samenwerking. Zoals blijkt uit het antwoord van de regering op onze vragen in het verslag zijn deelname aan de EPS en het lidmaatschap van de EG onlosmakelijk met elkaar verbonden. Tevens lezen wij dat de regering streeft naar het tot stand komen van één Europees buitenlands beleid, dat in EPS-kader wordt geformuleerd. Een essentiële voorwaarde voor de ontwikkeling van dit beleid acht het kabinet een hechtere Europese samenwerking op het gebied van vrede en veiligheid. Dit leidt ons tot de vraag hoe de posities van Ierland en Noorwegen in dit kader moeten worden beoordeeld. Het eerstgenoemde land is namelijk wel lid van de EG en dus van de EPS, maar voert formeel op het gebied van vrede en veiligheid voor zover wij weten een politiek van ongebondenheid. Hoe kan Ierland dan deelnemen aan de totstandkoming van een Europees buitenlands beleid?

Ten aanzien van Noorwegen is een soortgelijke opmerking op haar plaats. Dit land is wel lid van de NAVO maar niet van de EG en dus ook niet van de EPS. Op militair gebied bestaat er wel samenwerking, maar op politiek gebied in EPS-kader niet. Of wordt de Noorse regering buiten EPS-kader toch geconsulteerd? Wellicht kan de minister over de positie van deze twee staten meer duidelijkheid verschaffen.

Ik wil graag ook meer inzicht

hebben in de relatie tussen de EPS en de Noord-Atlantische Raad. Bestaat bij voorbeeld tussen beide instanties een geïnstitutionaliseerd overleg? In hoeverre acht de regering het wenselijk, als dat niet het geval is, dat zo'n overleg tot stand komt? Heeft, wanneer een vrede- en veiligheidsbeleid in EPS-kader geformuleerd zou worden, dit niet tot gevolg dat ook het Europees Parlement zich met defensievraagstukken zal gaan bezighouden? Acht de minister het gewenst om het Europees Parlement over dergelijke kwesties vragen te laten stellen? Graag wil de RPF-fractie ook weten of en, zo ja, in hoeverre de Minister-raad van de WEU en het Comité van Ministers van de Raad van Europa geraadpleegd worden bij de totstandkoming van een Europees buitenlands beleid. De hieraan gekoppelde vraag luidt of de minister de mening is toegedaan dat het Europees Parlement ook actief betrokken moet worden bij het politieke overleg in EPS-verband. Zo ja, op welke wijze zou deze betrokkenheid dan gestalte dienen te krijgen, afgezien van de in artikel 30, lid 4, vermelde mogelijkheden?

Wij vragen ons af, mijnheer de Voorzitter, in hoeverre er, gezien de politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika en het Midden-Oosten, gesproken kan worden van één Europees buitenlands beleid. Ons inziens verhinderen tegengestelde economische belangen van onder meer Engeland en Frankrijk het importverbod voor Zuidafrikaanse steenkool in EPS-kader terwijl de Twaalf niet gezamenlijk de diplomatieke betrekkingen met Syrië konden verbreken; men kwam slechts tot een mini-pakket. Hoe kunnen de Twaalf een gezamenlijk standpunt bepalen ten aanzien van Israël als Griekenland geen zelfstandige diplomatieke banden onderhoudt met dit land?

De secretaris-generaal van de Arabische Liga sprak onlangs zijn vrees uit dat bilaterale conflicten door de EPS geaggregeerd zouden worden tot conflicten tussen intergouvernementele organisaties. Tot op welke hoogte deelt de minister deze vrees?

De fractie van de RPF kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de politieke agenda van de EPS steeds extern wordt opgesteld. Anders geformuleerd: de Twaalf reageren op al dan niet gewelddadige incidenten die zich elders in de wereld voor-

doen. Een gestructureerd buitenlands beleid ontbreekt ondanks het feit dat de EPS sinds juli 1970 bestaat. Een andere vraag betreft de externe beleidsruimte. De successen van de EPS zijn niet zozeer aan de interne politieke cohesie tussen de EG-landen maar veel meer aan de verstoringen van de bipolaire structuur van het internationale systeem te danken. Verder missen wij een adequaat crisismanagement, zoals de kwestie-Cyprus al in 1974 aantoonde. Erkent de minister dit?

Vanaf de oprichting van het Koninkrijk Holland tot de tweede wereldoorlog vormde neutraliteit een constante factor in onze buitenlandse politiek. Calvinistische staatslieden als Groen van Prinsterer, Kuyper en Colijn weken van deze neutrale koers niet af. Na de tweede wereldoorlog maakte deze geslotenheid geleidelijk plaats voor openheid. Die openheid gaat ten koste van het opgeven van onze nationale soevereiniteit. De voortgaande aantasting daarvan wordt door mijn fractie met grote zorg gadeslagen. Een Europese Unie, die naar ons inzicht een pluralistisch conglomeraat van nationalistische en tegenstrijdige belangen inhoudt, achten wij niet gewenst. Zo'n unie betekent onder meer dat de jongere generatie van de specifieke historie van ons land zal vervreemden. In die historie heeft de Here God toch grote wonderen gedaan. In dat licht bezien, heeft mijn fractie er voorhands weinig behoefte aan, haar goedkeuring te hechten aan de onderhavige Europese Akte. Echter, voor het bepalen van een definitief oordeel wacht ik de reactie van beide bewindslieden af.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat het mogelijk blijkt te zijn, de behandeling van de begroting van justitie morgenmiddag in plaats van hedenmiddag voort te zetten. De vorige week moest ik nog aannemen dat dit niet het geval zou kunnen zijn. Zo zie je maar weer!

De heer Van Traa (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De Europese Akte die wij vandaag bespreken, heeft een lange voorgeschiedenis. Het is in feite een stap op de lijdensweg naar een Europese Unie. Het is nog maar de vraag, hoe die stap zal uitwerken. Lijdenswegen zijn immers ondoor-

grondelijk en van een stap, vandaag op deze weg gezet, kan morgen blijken dat het een misstap is geweest.

De beloften in de prachtige preambule worden niet bewaarheid in de tekst zelf. Het voorliggende is in feite ontoereikend. Het gaat om een compromis tussen hen die in Europa de samenwerking beter willen doen functioneren, en hen die niet zien dat het begrip "nationale soevereiniteit" wel moet veranderen. Als wij deze stukken lezen, vragen wij ons af, of de Nederlandse regering er wel hard genoeg aan heeft getrokken om dit compromis een stap in de goede richting te laten zijn.

Die vraag rijst in elk geval als men kijkt naar de inhoud van de plechtige verklaring van de regeringsleiders in Stuttgart in 1983 en wanneer men kijkt naar de conclusies van het rapport-Dooge. In 1984 werd daarin door premier Lubbers met veel enthousiasme staatssecretaris Van Eekelen, toen belast met Europese zaken, aangewezen. De conclusies van het rapport-Dooge vindt men niet meer terug in de memorie van toelichting, die wij nu voor ons hebben. Die conclusies gingen veel verder en richtten zich op een groter terrein voor meerderheidsbesluiten, op een veel wezenlijker vorm van medebeslissingsrecht voor het Europese Parlement en op sterkere instrumenten om EG-beleid in de verschillende lidstaten door te voeren, onder meer door de instelling van ministers voor Europese zaken. In 1985 heeft ook de Nederlandse regering geoordeeld dat Dooge niet meer actueel was. Als je de memorie van toelichting leest, krijg je niet het idee dat de regering daar nog elke nacht van wakker ligt. Want het is toch allemaal "niet onaardig" zoals het er nu voorstaat? Maar hoe hard heeft Nederland gestaan aan de kant van Italië, dat werkelijk een medebeslissingsrecht voor het Europese Parlement wilde, zoals deze Kamer ook een- en andermaal heeft uitgesproken? Of vond ook de Nederlandse regering uiteindelijk, dat een werkelijk medebeslissingsrecht voor het Europese Parlement toch iets te veel van het goede was? De raad houdt het laatste woord, mijnheer de Voorzitter.

In hoeverre is de Eurotreur ook de metgezel geworden van de regering? De Eurotreur, die ons belet zo nu en dan de grote lijnen te zien, die 's nachts zegt in een rokerig zaaltje in

De heer Van Traa (PvdA)

één van de Brusselse bureaucratiekolossen: Allez, vooruit maar weer. Dat is er waarschijnlijk gebeurd, zoals zo vaak.

De inhoud van de Europese Unie, waarvan de Europese Akte zegt dat "zij vorderingen maakt", is waarschijnlijk niet in een verdragstekst vast te leggen. De geschiedenis van de Europese volkeren is er te divers en ook te dramatisch voor om nu precies te weten welke verdragstekst aan zo'n Europese Unie beantwoordt. Dat is ons socialisten niet onbekend. Het is een soort eindstation, het beloofde land van vrede en welzijn. Maar daarmee is het net zo gesteld als met het einddoel van het socialisme volgens Bernstein: de weg is alles, het doel is niets. Het gaat dus om de beweging. De Europese heilstaat is voor onze kinderen. Het gaat nu voor ons om de weg, om de vraag of er beweging in zit. Die beweging zit er inderdaad wel in, maar die is van een gecompliceerdheid die haar weerga niet kent. Daarom komt het oordeel van mijn fractie over de Akte dicht in de buurt van wat ex-EG-topjurist Vogelaar schrijft in Nieuw Europa: "De Akte is een hoogst bedenkelijk, verward, ongelukkig geformuleerd en dubbelzinnig stuk". Deelt de regering dit oordeel? Ik denk het niet, maar zit er niet veel waars in?

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik de

belangrijkste punten van de Akte nog eens op een rijtje zetten.

De Europese Raad van regeringsleiders krijgt een plaats in de verdragtekst, maar de bevoegdheden van de Europese Raad blijven juridisch in het luchtledige hangen. De Top krijgt geen nadere taakomschrijving. Als je het gemillimeter ziet waarmee de bevoegdheden van Parlement en Commissie worden vastgelegd in zoveel uitvoeringsregelingen dat niemand ze werkelijk kent — er zijn een paar mensen, die weten waar je ze kunt vinden — dan blijft het toch vreemd dat er een Europese Raad bestaat, die verreikende besluiten neemt zonder dat er juridisch iets over is vastgelegd. Zouden wij juridisch gezien niet beter af zijn als de Eurotop gewoon een speciale raad zou worden, die twee keer per jaar bijeenkomt? De verantwoordelijkheden zouden dan duidelijker liggen en het gevaar zou kleiner zijn dat de Europese Raad wordt gebruikt als alibi om alles door te schuiven naar de regeringsleiders. Ik doel dan natuurlijk op de zittingen van de gewone raden.

De interne markt moet voor 31 december 1992 tot stand komen. De gemeenschappelijke markt moest volgens artikel 8 van het EG-verdrag al voor 1 januari 1970 gehaald zijn. Betekent dit dat de lid-staten nu ontslagen zijn van de verplichtingen die ze allang hadden? De Akte

spreekt over een ruimte zonder binnengrenzen. Is dat verschil in feite niet een beetje kunstmatig? Is hier meer verschil dan in de muziekliteratuur tussen de twee liederen *Les Feuilles Mortes* en *Autumn Leaves*? Het zijn dezelfde akkoordenschema's, maar de teksten verschillen enigszins. In de Slotakte staat de verklaring dat de datum van 31 december 1992 geen automatische rechtsgevolgen heeft. Is het eigenlijk niet vragen om moeilijkheden met het Hof om het nu al te willen beletten, eventuele na 1992 nog resterende belemmeringen ongeldig te verklaren? Is het ook niet een groot voorschot dat genomen wordt op het belang dat andere lidstaten aan die datum hechten? Mensen die het weten kunnen, vertellen mijn fractie dat met het huidige tempo van gemeenschappelijke regelgeving de datum van 1992 niet gehaald wordt. Hoe denkt de regering dat tempo te kunnen versnellen en zou de komende Londense top, die ongeveer een jaar na het opstellen van de akte volgt, niet een extra bevestiging moeten opleveren dat 1992 wel gehaald moet worden? Ik overweeg, de Kamer een uitspraak hierover te vragen. Dat is ook ongetwijfeld nodig om de woorden van de voorzitter van de Commissie, Jacques Delors, gesproken in het Europese Parlement op 22 oktober 1986, geen waarheid te laten worden. Hij heeft zich in zeer duidelijke bewoordingen uitgelaten over een en ander. Hij zei gewoon dat hij eraan twijfelde, of de twaalf lidstaten zelfs de schamele akte — het zijn zijn woorden, niet de mijne — wel zouden willen toepassen. Neen, zegt Delors, zelfs dat willen ze niet: "In de komende maanden zullen de Twaalf haar zelfs niet proberen toe te passen." Wat is er aan de hand? Ik ga iets dieper op de techniek in.

Een van belangrijkste hervormingen die de akte met zich meebrengt, is het invoeren van veel meer meerderheidsbesluitvorming in de Raad. Maar dreigt dat geen dode letter te blijven als het reglement van orde van de Raad niet gewijzigd wordt? Dat moet namelijk veranderd worden om het op een bepaald moment tot stemming te laten komen. Het zal toch niet altijd zo gaan als in 1985 in Milaan, toen een minderheid zich liet overstemmen? Dat was een Europese Raad, geen gewone. Dit punt is des te belangrijker nu men niet alleen in Denemar-

ken, maar ook in een land als Frankrijk officieel wel vastleggen dat het akkoord van Luxemburg van kracht blijft. Zie bij voorbeeld het bericht in *Le Monde* van 6 november 1986, dat al een inzicht geeft in hetgeen het debat in de Franse Assemblée Nationale op 20 november waarschijnlijk gaat opleveren, namelijk de officiële verklaring dat wat Frankrijk betreft het akkoord, dat volgens ons niet behoort tot het *acquis communautaire*, zal blijven gelden. Moet die zaak niet geregeld worden voordat de akte in werking treedt? Het kan toch niet zo zijn dat telkens eerst een unaniem besluit nodig is om te gaan stemmen? Dan zou er weinig van terecht komen.

De regering heeft dit punt in de schriftelijke gedachtenwisseling onaangeroerd gelaten. Zij zegt slechts dat wijzigingen van het reglement van orde niet zijn voorzien. Voorzitter, we dienen werkelijk klaarheid te krijgen in de situatie rondom het vetorecht. Lukt dat niet, dan dreigt de akte de kloof tussen de tekst van het verdrag en de politieke werkelijkheid nog te vergroten, en dat lijkt onaantvaardbaar.

In dit verband kan ook gewezen worden op de wenselijke versterking van de uitvoerende rol van de Commissie. Dat is het principe van artikel 10 van de akte. Maar zal er werkelijk meer aan de Commissie gedelegeerd worden? Er zijn nu ongeveer driehonderd uitvoerende comités van nationale ambtenaren die — ik citeer wederom Jacques Delors uit het al eerder genoemde debat in het Europese Parlement — “zelfs niet de beslissingen van hun eigen ministers uitvoeren en de uitvoering daarvan soms ook nog verhinderen”. Hoe zal er werkelijk meer aan de Commissie gedelegeerd kunnen worden en hoe zal de Gemeenschap iets meer regeerkracht krijgen? Is de regering bereid, haar gewicht in de schaal te leggen opdat een halt wordt toegevoegd aan de wildgroei van de comités, zelfs als — en ik kan me dat voorstellen — de minister van Financiën dat niet al te prettig zal vinden? Maar ga toch terug van driehonderd naar drie comités. Ik overweeg, over deze twee punten een motie in te dienen.

Vervolgens het Europese Parlement. Krijgt het nu werkelijk meer invloed? Goed, het is belangrijk dat er een verzwaarde procedure komt, voornamelijk op het stuk van de nieuwe meerderheidsbesluiten. Maar

ik geef het de heer Van der Linden en de heer Van den Broek te doen, dit allemaal uit te leggen bij spreekbeurten voor het CDA; er zullen er toch vele zijn in het jaar van de Europese verkiezingen 1989. Welke burger is dit allemaal uit te leggen, ook in Limburg?

Er is sprake van twee lezingen en eventuele amendementen in tweede lezing, die dan weer door de Europese Commissie moeten worden overgenomen, en dan kan de Europese Raad bij meerderheid beslissen, maar de Raad houdt het laatste woord. Natuurlijk kan ook het Europese Parlement de zaak in de nieuwe procedure stoppen en krijgt dan als het ware de zwartepiet toegespeeld. Daar kan de Raad weer met een eenparig besluit overheen gaan. Je moet het allemaal maar bedenken. Het is heel moeilijk uit te leggen en het is een enorm zware wissel op de toekomst, vooral met het oog op de voor ons allemaal ontzettend belangrijke Europese verkiezingen in 1989.

Het is niet alleen de regeringen van de lidstaten te verwijten. Het ligt ook aan het Europese Parlement zelf. Het Europese Parlement moet meer vechten voor zijn bevoegdheden. Er is geen parlement in de wereld en in de geschiedenis dat al zijn bevoegdheden op een zilveren dienblad aangereikt heeft gekregen. Europarlementariërs lijken dit nogal eens te willen vergeten, als zij iets te veel klagen over hun moeilijke positie. Zij lijken er ook iets te veel bevreesd voor dat de publieke opinie het niet begrijpen zal, als het Europese Parlement de Europese Commissie een keer naar huis stuurt, een recht dat het parlement heeft. Geen parlement dwingt zijn tegenstanders of zelfs zijn medespelers ertoe, tot een andere politiek te komen, als het zo nu en dan niet verstandig op zijn rechten staat. Het gebeurt nu natuurlijk in het onderhandelen en in de verschillende procedures die hiervan bestaan, maar dit is niet altijd zichtbaar voor de Europese kiezers.

Wij constateren dat het Europese Parlement dit in meerderheid niet gedaan heeft voor de onderhavige akte. Dit maakt het voor ons in deze Kamer moeilijker, het in de huidige ratificatieprocedure wel te doen. Daarom heeft mijn fractie in de schriftelijke inbreng gezegd dat verwerping in de huidige fase de gemeenschap meer schade dan goed

doet. Toch is het vreemd. Nu de Europese Raad zich compleet buiten het verdrag om heeft kunnen ontwikkelen, moet toch ook het Europese Parlement zelfs met de huidige teksten en zelfs met de kleine mogelijkheden die de akte biedt, ertoe in staat zijn, zich althans iets meer politieke rechten te verschaffen, ook als de formele positie zwak blijft.

Mijn fractie pleit in dit kader voor medezeggenschap van het Europese Parlement bij het benoemen van een nieuwe Europese Commissie. Dit is een oud idee, maar het moet telkens worden herhaald. Het staat in de programma's van bijna alle politieke partijen. De nieuwe commissie treedt in 1989 aan, maar in de komende jaren zal het getouwtrek, vooral over het voorzitterschap van de Commissie, al beginnen. Dit dient niet alleen een zaak van de regering van de lidstaten te zijn. Het Europese Parlement heeft weliswaar formeel niet het recht, hierin mede te beslissen, maar materieel dient het erbij betrokken te worden. Hierdoor ontstaat een spiegelbeeld met het andere politieke recht van het Europese Parlement, namelijk om de Commissie naar huis te sturen.

Ik weet dat dit in de akte niet aan de orde komt. Ik stel dan ook niet voor en kan zelfs helemaal niet voorstellen dat de regering dit officieel inbrengt in een nieuwe intergouvernementele conferentie. De regering kan zich er echter wel zeer sterk voor maken, ook zonder dat er een nieuwe verdragstekst is. Het kan de commissie een extra legitimatie verschaffen om zich politiek op te stellen. Hier is elke regering altijd voor, als het geen directe consequenties heeft. Het is voor de kiezers in 1989 een zichtbare versterking van de politieke rol van het Europese Parlement. Het houdt de druk op de ketel, want de onderhavige akte kan geen sluitstuk zijn van de institutionele hervormingen. Zij moet een beginpunt zijn van een nieuwe periode van strijd om meer Europese democratie.

Het is op zich zelf verheugend dat het Europese Monetaire Stelsel en de ECU in de akte worden genoemd. Wij blijven echter nog ver verwijderd van de situatie waarin hechtere samenwerking binnen het EMS zal ontstaan. Natuurlijk is daarvoor meer onderlinge afstemming van economisch en monetair beleid noodzakelijk. De specifieke verwijzing naar

artikel 236 in het tweede lid van het nieuwe artikel 102A maakt dit wellicht nog moeilijker dan de nu geldende situatie.

De Europese Politieke Samenwerking krijgt een plaats in de verdragtekst. Dit is positief en niet onbelangrijk, want bijna geen stap op het gebied van buitenlandse politiek wordt meer gezet zonder dat er een of andere vorm van EPS-beleid aan te pas is gekomen. Buitenlands beleid wordt in veel gevallen EPS-beleid en dit is een ontwikkeling die in overeenstemming is met de ook door mijn fractie uitgesproken wens van een onafhankelijke Westeuropese positie. Maar in dit Europese buitenlandse beleid zou meer structuur moeten zitten.

Vooraf, zo denk ik, in Latijns-Amerika en in Afrika verwacht men in dat kader meer van de EPS en van Europa dan het kan waarmaken. Wie de verklaringen van de EPS van, laten wij zeggen, het afgelopen jaar bekijkt, krijgt toch een brokkelig beeld. Gelukkig is de aandacht voor Zuid-Afrika en Zuidelijk Afrika sterk toegenomen, maar is dit eigenlijk niet ten koste gegaan van Centraal-Amerika en het Midden-Oosten? Wordt de stem van Europa niet te veel in één bepaalde windrichting gehoord? Wat is er vandaag de dag politiek nog overgebleven van de steun aan Contadora of, als wij verder teruggaan in de geschiedenis, van bij voorbeeld de Verklaring van Venetië over het Midden-Oosten? Een structurele discussie is nodig om te zien wat de prioriteiten zijn van de Europese politieke samenwerking.

Wie nu het EPS-beleid, ook onder bij voorbeeld het Nederlandse voorzitterschap, beziet, kan zich toch niet aan de indruk onttrekken dat het vaak om declaratoire politiek gaat, van verklaring naar verklaring en sterk afhankelijk van de politieke rol die het wisselende voorzitterschap wenst te spelen en kan spelen. Daarom dient het secretariaat versterkt te worden, niet om een nieuwe bureaucratie te scheppen, maar om slagvaardiger op te kunnen treden. Want ons betreft dient dit secretariaat zich zo dicht mogelijk bij de Commissie te bevinden. Dit laatste ook, om de opkomst van een Frans-Duits en eventueel van een Frans-Duits-Brits directorium in materiële zin verder tegen te gaan. De Commissie moet hier, waar het om de uitvoering gaat, misschien méér dan een klapstoel krijgen. Nu

krijgt de Commissie niet meer dan een klapstoel.

Het is positief dat het Europees veiligheidsbeleid expliciet genoemd wordt in de Akte. Wij staan daar niet huiverig tegenover, want ook voor socialisten is Europese samenwerking op het gebied van de vrede en veiligheid essentieel. Essentieel, omdat de Europese landen ook samen hun veiligheidsbehoeften dienen te definiëren. Daarin zal de EPS in de toekomst een belangrijker plaats gaan innemen, ook om de Zuideuropese landen — Spanje, Italië, Griekenland, Portugal — nauwer bij onze veiligheidsdiscussie te betrekken, daar waar onze veiligheidsdiscussie zich nog zo vaak centreert om al datgene wat in de centrale sector gebeurt. De EPS is daarbij van belang.

Er moet echter wel voor gewaakt worden dat de discussie over het meest geschikte forum voor de te vormen Europese zuil het veiligheidsdebat zelf niet van tevoren al verstikt. Om dan ook nu al te pleiten voor militaire samenwerking in EG-verband, zoals de liberaal Gijs de Vries deed in het Europees Parlement, lijkt op zijn minst gezegd op dit moment onverstandig.

Voorzitter! Ook de Partij van de Arbeid is "sadder, wiser" en Europeser geworden. Het socialisme zal nooit alleen achter de Hollandse waterlinie ontstaan. De noodzaak van een meer eenduidige politiek van de sociaal-democratische en socialistische partijen is ons zonneklaar. Gelukkig begrijpt ook de Britse Labour Party, onder leiding van Neil Kinnock, dit beter dan vroeger. De EG is een niet meer weg te denken samenwerkingsverband. Dit geldt des te sterker voor landen als Nederland, die voor economische groei en bestrijding van de werkloosheid sterk afhankelijk zijn van de ontwikkelingen in Europa. Dat geldt ook voor de noodzakelijke technologische samenwerking en meer gezamenlijk industriebeleid. Dat geldt voor de voor ons land hoognodige verwezenlijking van de interne markt. Dat geldt tenslotte ook voor de vraag of wij een eigen rol kunnen spelen ten opzichte van de Verenigde Staten en Japan en niet achterop raken. Maar, het geldt ook voor de verhouding met de Sovjet-Unie en zijn bondgenoten in de COMECON en voor de verhouding met de Derde Wereld.

Toen er onze kring wellicht meer

twijfel bestond over de noodzaak van Europese samenwerking deed de volgende spreuk opgeld: "Europa zal socialistisch zijn of niet zijn. Dat is geen voorwaarde, maar een overtuiging." Deze spreuk komt van François Mitterrand: "L'Europe sera socialiste ou elle ne sera pas. Ce n'est pas une condition, mais une conviction." Mitterrand heeft deze uitspraak gedaan lang voordat hij president van Frankrijk werd. Zijn standpunt zal vandaag de dag wel gewijzigd zijn. Ook wij willen deze uitspraak vandaag niet zo herhalen!

Wij zetten ons natuurlijk in voor die overtuiging, maar die dient niet gekoppeld te worden aan voorwaarden. Europa bestaat. Het gaat om de vraag: in welke richting is er beweging? Het gaat erom of Europa een democratisch gecontroleerd beleid gaat voeren op al de terreinen waar nationale oplossingen niet voldoende zijn. Europese samenwerking is niet alleen van belang voor Nederland zelf, maar ook om de noodzakelijke solidariteit tussen Noord en Zuid in en buiten Europa verder gestalte te geven.

Nu ook de minister van Buitenlandse Zaken in de memorie van toelichting bij de begroting van Buitenlandse Zaken het nationale belang van Nederland toch weer op de voorgrond lijkt te stellen, is de vraag zeer gewettigd: wat is de inzet van de regering om de Europese samenwerking verder vorm te geven? De Europese Akte kan immers geen sluitstuk zijn van een proces, maar slechts een zeer moeizame tussenstand. Wij zijn er nog lang niet. Nodig is een helder beleid om een klimaat te scheppen waarin meer institutionele veranderingen mogelijk zijn. Wil de regering zichzelf verplichten om nieuwe openingen te zoeken, juist met het oog op de komende Europese verkiezingen? Wij zijn er allen verantwoordelijk voor dat deze verkiezingen een succes kunnen worden. Het nieuwe Europese Parlement zal meer gelegitimeerd moeten worden dan thans het geval is.

Nieuwe initiatieven zijn noodzakelijk. Daarom moet expliciet de Italiaanse inzet gesteund worden om de resultaten van de akte binnen afzienbare termijn te evalueren. De schriftelijke voorbereiding geeft ons te weinig het idee dat de regering die koers al heeft uitgezet. Het gaat daarbij niet alleen om de institutionele problemen, maar ook om andere

vraagstukken. Ik noem de financiering van de gemeenschap. In 1987 zal de 1,4% BTW in feite nauwelijks toereikend zijn. Ook daarvoor is nieuw initiatief noodzakelijk, waarom al een jaar geleden is gevraagd door mijn fractiegenoot Meijer. Tegen alle frustraties, scepticisme en Eurotreur in is nieuw elan — een ware relance — noodzakelijk. De Europese Akte en de inbreng van de regering geven daarvan te weinig blijk. Ik pleit voor nieuw elan, niet alleen van jeugdige kamerleden maar ook van een jeugdige staatssecretaris! Dat doe ik niet omdat wij ons willen verliezen in de droomkastelen van een voltooide Europese Unie, maar omdat een democratisch gecontroleerde Europese politiek een noodzaak is voor de verwezenlijking van werkgelegenheid, verantwoorde economische groei, solidariteit en ook vrede en veiligheid.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Traa is al zo'n bekende verschijning sinds lang in deze Kamer dat ik mij tot zojuist niet realiseerde dat hij zijn maiden-speech hield. Ik feliciteer hem van harte. Hij heeft gewezen op de weg die alles is. Hij zal zich echter ook realiseren dat deze weg nog lang is en dat wij elkaar waarschijnlijk nog vele malen op die weg zullen ontmoeten. Wellicht dat onze wegen zich nog vele malen zullen kruisen. Dat zal de toekomst leren.

"De meest omstandige en verstrekende wijzigingen van het Verdrag van Rome sinds 1957", aldus het oordeel van de regering in de memorie van toelichting over de Europese Akte die ons ter goedkeuring is voorgelegd. Ik heb geen aanleiding die typering te bestrijden, al neem ik aan dat het ook de regering niet zal zijn ontgaan dat in veel commentaren is geconcludeerd dat het reeds kleine olifantje van Stuttgart met deze akte een wel erg armetierig muisje heeft gebaard. Verbazen doen zulke commentaren niet, want hoe diffuus de verwachtingen met betrekking tot de toekomst van de Europese Unie vaak ook mogen zijn, hooggespannen zijn zij doorgaans wel. Of, zoals ook de door de heer Van Traa genoemde mr. Vogelaar het in het laatste

nummer van "Nieuw Europa" zo aardig zei: "Wel werd die Unie steeds gezien als een eindstation: het beloofde land van vrede en welzijn in Europese eenheid, waarin wij in een lange mars stappen zetten". In het bijzonder in de preambule bij de akte is nog veel terug te vinden van een dergelijke hoempapastemming.

Het lijkt mij gewenst, dat de bewindslieden nog eens iets zeggen over de stand van zaken met betrekking tot de ratificatie van de akte in andere parlementen. Van een aantal lidstaten weten wij dat de ratificatieprocedure reeds is voltooid. Maar juist in twee van de grootste lidstaten schijnen zich niet onaanzienlijke problemen voor te doen. Ik doel op Frankrijk en de Bondsrepubliek. Zo heb ik vernomen dat in de Franse nationale vergadering de vraag aan de orde is of en, zo ja, in hoeverre de akte zich wel verdraagt met de constitutie van de Vijfde Republiek. Er zou sprake van zijn dat de tekst van de akte zou worden voorgelegd aan de constitutionele raad in Frankrijk. Wat is de bewindslieden daarvan op dit moment bekend?

In de Bondsrepubliek schijnt de ratificatieprocedure nog nauwelijks op gang gekomen te zijn. Oorzaak van deze vertraging zou een verschil van mening zijn tussen de bondsregering en de regeringen van de deelstaten. Klopt mijn informatie dat men in Bonn de zaak waarschijnlijk pas het volgend voorjaar, dus na de verkiezingen aldaar, rond krijgt? Wat voor consequenties heeft dit voor de andere lidstaten?

Na de Europese top van december 1985 hebben wij in dit huis reeds gedebatteerd over de resultaten van de intergouvernementele conferentie. Hoezeer de resultaten van deze conferentie ook mogen afwijken van bij voorbeeld het utopische Spinelli-rapport, gemeen hebben beide voorstellen dat zij beogen, te werken in de richting van een Europese Unie. Het lijkt mij daarom nu een goed moment om de regering uit te nodigen eens duidelijk uiteen te zetten wat zij eigenlijk onder die Unie verstaat. Wat is het politieke en vooral staatkundige perspectief van de Europese samenwerking, zoals dat althans op papier wordt beleden in de preambule van de akte? Ik hoop niet dat de bewindslieden deze vraag op dezelfde manier zullen beantwoorden als de heer Van Traa zojuist deed. De heilstaat moet wel heel

weinig inspirerend zijn als je van het adagium uitgaat: de weg is alles en het doel is niets. Mijn vraag mogen de bewindslieden ook niet afdoen met bij voorbeeld de opmerking dat wij allang blij mogen zijn met wat wij nu hebben bereikt. Dat alles traag gaat is ook mij wel bekend, maar dat neemt niet weg dat wij recht hebben op een antwoord op de vraag naar de ingeslagen weg. In het Engelse Hogerhuis is een maand geleden, toen de Europese Akte daar op de rol stond, door een Labour-afgevaardigde de vrees uitgesproken, dat aanvaarding van de akte op termijn zou betekenen dat de rol van de Engelse koningin zou worden gereduceerd tot de status van een staatsgouverneur in een federaal Europa.

Nu mogen wij hier natuurlijk best het onze denken over de zorgen van een Engelse socialist over de toekomst van de Engelse monarchie, als dit ons dan maar niet afleidt van de wezenlijke vraag, namelijk die over de staatkundige structuur van de door velen zo gewenste Europese Unie. Ook zonder het bespelen van monarchistische sentimenten blijft dit een belangrijke vraag, met een actuele politieke relevantie. Wie kiest voor een intergouvernementele Europese samenwerking, zal zoeken naar een goed evenwicht tussen blijvende soevereiniteit van nationale staten en de aard en omvang van datgene wat gemeenschappelijk aan beleid moet worden ontwikkeld. Wie echter kiest voor een Europese federatie met een centrale Europese autoriteit, zal voorshands voorname-lijk geïnteresseerd zijn in het tempo van de overheveling van taken van het nationale naar het Europese vlak. Dat is precies wat wij op dit moment bij voorbeeld in het Europees Parlement zien. De overgrote meerderheid daar maakt zich voortdurend sterk voor een eenrichtingsbeleid naar Brussel. Ook die parlementariërs en hun kiezers hebben er recht op, te weten welke Europese staatkundige structuur de regeringen voor ogen hebben.

De toelichting bij het wetsvoorstel tot goedkeuring van de Europese Akte roept deze vragen ook zelf op. Immers, er wordt gesproken over het perspectief van de Europese unie, waarin de akte moet worden gezien. Ook wordt gezegd dat de preambule duidt op een vernieuwing van de uitgangspunten van de samenwerking. Nieuwe elementen van

niet-economische aard worden toegevoegd, waaronder opmerkingen over de democratische staatsvorm en de respectering van grondrechten. Welnu, de aard van deze toevoeging doet vermoeden dat het de regering om meer gaat dan economische samenwerking alleen en dat sprake is van een staatsvormingsproces.

In het hart van de Europese Akte staat het streven naar verwezenlijking van de interne markt. Niet helemaal duidelijk is welke juridische situatie zal intreden als na 1992 belangrijke delen van de interne markt nog tot stand zouden moeten worden gebracht. Er is niet veel fantasie voor nodig om te veronderstellen dat dat wel eens het geval zou kunnen zijn. Wie het witboek van de Europese Commissie erop naslaat, ziet dat nog ontzettend veel werk te verrichten is. In de slotakte is hierover een verklaring opgenomen, waarin staat dat de vaststelling van de datum van 31 december 1992 geen automatische rechtsgevolgen schept. Waarom is deze uitspraak in de slotakte terechtgekomen en niet in de tekst van de akte zelf? De regering levert zelf een bijdrage aan de onzekerheid door in de nota naar aanleiding van het eindverslag te zeggen, dat men zich inderdaad kan afvragen of de rechter zich zal laten leiden door de verklaring in de slotakte, terwijl de tekst van artikel 8a op zichzelf toestaat, anders te redeneren. Ik heb zelfs de indruk dat het de minister niet onwelkom zou zijn, als de rechter na 1992 zich toch gaat uitspreken over bepaalde elementen van de interne markt.

Op 16 januari van dit jaar heeft de minister als fungerend voorzitter van de raad van ministers voor het Europees Parlement een toespraak gehouden, waarin hij ook op dit onderdeel inging. Hij heeft toen opgemerkt, dat kritiek is uitgeoefend op het feit dat de lidstaten hebben verklaard dat geen automatische juridische gevolgen kunnen worden verbonden aan de vaststelling van de datum van 31 december 1992. Hij voegde daar onmiddellijk aan toe dat hij de nadruk op het woord "automatisch" legde. Dat doet vermoeden dat hij verwacht dat bepaalde juridische gevolgen toch niet uitgesloten mogen worden en dat hij dat eigenlijk best een goede zaak vindt. Ik zal hem daarin niet bijvallen, want zo ga je naar mijn overtuiging niet met je bevoegdheden om.

Het valt niet te ontkennen, dat de

Europese Akte op het punt van de interne markt ambitieus is. Zes jaren om de markt tot stand te brengen, is vrij kort voor wie let op de trage ontwikkelingen in het verleden. Een aantal obstakels is nu al wel zichtbaar. Wie het witboek van de Commissie doorbladert, raakt onder de indruk van alles wat nog moet gebeuren. De uitvoering van alle maatregelen zal ook in ons land kunnen leiden tot een enorme beleidslast. En dat in een tijd van deregulering en departementale inkrimping! Het is daarom een goede zaak, dat in de slotakte een verklaring bij artikel 100A van het EEG-verdrag is opgenomen, waarin wordt gesteld dat bij voorkeur het instrument van de richtlijnen zal worden gebruikt wanneer harmonisatie een wijziging van wettelijke bepalingen met zich brengt. Ik hoop dat aan die afspraak goed de hand zal worden gehouden. Eveneens hoop ik dat de richtlijnen minder gedetailleerd en minder dwingend zullen zijn dan in het verleden vaak het geval is geweest. Misschien wil de bewindsman nog iets zeggen over het juridische karakter van zo'n richtlijn?

Een veel groter obstakel voor de totstandkoming van de interne markt zal de regionale ontwikkeling zijn. In de vijfde titel van de akte, over economische en sociale samenhang, wordt expliciet aandacht gevraagd voor de achterstand van de minst begunstigde regio's. Zeer belangrijk is in dit verband in hoeverre dit rekening houden met deze armere regio's gekoppeld zal worden aan de verwezenlijking van de interne markt. De formulering van het nieuwe artikel 130B doet vermoeden, dat het tempo waarin de markt tot stand zal worden gebracht, afhangt van het economisch erbij trekken van de armere regio's. Wat is de mening van de regering? Als dit het geval is, moeten wij het ergste vrezen voor de verwezenlijking van de interne markt.

In het laatste nummer van het tijdschrift "Christendemocratische verkenningen" wijst dr. K.J. Hahn erop, dat de tegenstelling tussen noord en zuid, vooral met de toetreding van Spanje en Portugal, een nieuwe en verscherpte actualiteit heeft gekregen. Hij wijst erop, dat de verschillen tussen noord en zuid de laatste jaren juist groter zijn geworden en nog zullen groeien. Hij vraagt aandacht voor een rapport, waarin gesteld wordt dat de splitsing in Europa er reeds is. De cijfers die

daarin genoemd worden, zijn bepaald alarmerend. Zo is volgens een schatting de verhouding tussen het inkomen in delen van het noorden en in delen van het zuiden in 1982 1:18. Dat zal in 1992 1:20 zijn. Het verbaast dan ook geenszins, dat hij de verwachting uitspreekt dat de discussie om wederinvoering van douanebepalingen en om beperking van de vrije handel binnen de Gemeenschap aan scherpste zal toenemen. Ik kan mij zo'n ontwikkeling heel goed voorstellen en, gezien vanuit het perspectief van Griekenland, Spanje of Portugal, ook wel billijken. Het is misschien niet leuk, maar voorlopig is de conclusie toch niet te vermijden dat Europa zelfs nog niet toe is aan een volledige economische integratie. Het wil er bij mij tenminste niet in, dat de rijkere Europese landen in het noorden bereid zullen zijn om in de komende jaren enorme bedragen over te hevelen naar het zuiden. Ik denk dat wij hier stuiten op een grens aan het integratiestreven, die wij het best eerlijk onder ogen kunnen zien.

Weinig rekenschap geeft men zich mijns inziens ook van de mogelijke negatieve effecten van het afschaffen van de grenzen tussen de lidstaten. In het witboek van de Europese Commissie wordt daarover mijns inziens enigszins naïef gesproken. Erkend wordt, dat beschermende maatregelen van nationale aard nodig zullen blijven tegen bij voorbeeld terrorisme en de handel in verdovende middelen. Grensbewaking kan daarbij een rol spelen maar — zo zegt het witboek — andere beschermingsmiddelen zijn ook denkbaar. Welke dat zijn, blijft onduidelijk. Wel wordt gewezen op de noodzaak van het verbeteren van de controle aan de buitengrenzen van de Gemeenschap. Alsof het kwaad alleen van buiten komt! In het witboek wordt vervolgens ook gewezen op de wapenwetgeving. Tussen de lidstaten bestaat op dit punt nogal verschil. Nog niet zolang geleden hebben wij in ons land de wapenwetgeving gomoderniseerd in de wetenschap dat het allemaal niet zo erg veel uitmaakt, zolang bij voorbeeld België op dit punt een zeer liberale wetgeving kent. Is er nog altijd geen sprake van een strakker aantrekken van de Belgische wapenwetgeving?

Een belangrijke vraag is, hoe groot de reikwijdte is van het begrip "interne markt". Een week geleden

konden wij in de krant lezen dat naar het oordeel van een commissie van het Europees Parlement de sociale-zekerheidsstelsels in de EG-landen veel meer op elkaar moeten worden afgestemd. Als dat niet gebeurt, dan komt de ontwikkeling van één Europese markt ook niet tot stand, aldus deze commissie. Als een soort aardigheidje aan het adres van staatssecretaris De Graaf wordt er dan nog aan toegevoegd, dat het Nederlandse systeem zeker niet als voorbeeld kan dienen voor een Europees stelsel. Nu behoeft het geen betoog dat harmonisering van sociale-zekerheidsstelsels een buitengewoon ingrijpende operatie zal zijn. Daaraan vooraf gaat echter de vraag, of het concept van de interne markt tot een dergelijke harmonisatie verplicht. Het lijkt mij gewenst dat daarover in dit debat duidelijkheid komt, opdat wij later niet voor verrassingen komen te staan.

Verstrekkend zijn ook de gevolgen van het begrip "interne markt" op het punt van het personenverkeer. Dan denk ik niet in de eerste plaats aan de feitelijke opheffing van grenscontroles en -formaliteiten. Veel belangrijker lijkt mij de vraag, in hoeverre de migratie binnen de Europese Gemeenschap zich zal ontwikkelen. Zal het, om het wat pathetisch te formuleren, door deze Akte mogelijk worden dat er een soort Europese smeltkroes ontstaat? Ik heb in het verslag enkele vragen gesteld over de migratie, waarop nauwelijks een antwoord is gekomen. De regering erkent dat de implicaties van het begrip "interne markt" vergaand zijn, maar zij voegt eraan toe dat daarover slechts een begin van de discussie is gemaakt. Ik vind dat weinig bevredigend. Het lijkt mij geen goede zaak, wetgeving goed te keuren waarvan de gevolgen in de praktijk nog nauwelijks te overzien zijn.

Vorig jaar verscheen het rapport van het Comité ad hoc "Europa van de Burgers". Daarin lees ik dat het recht van een burger van een lidstaat van de Gemeenschap om in elke andere lidstaat van zijn keuze te verblijven, een essentieel element is van het recht van vrij verkeer. Vervolgens zegt het Comité, dat het gewenst is om migratie te voorkomen die louter wordt ingegeven door economische overwegingen, met name omdat de Europese sociale-zekerheidsstelsels niet zijn geharmoni-

seerd. Ik meen dat het onaanvaardbaar moet worden geacht dat bij voorbeeld de Nederlandse regering geen enkele mogelijkheid zou hebben om een eventuele economische migratie van Zuid-Europa naar Noord-Europa te voorkomen of te beheersen.

De regering kan mij niet verwijten dat ik op dit punt al te zwartgallig ben. Immers, een paar maanden geleden publiceerde het Economisch en Sociaal Comité van de EG een rapport over de demografische ontwikkeling van de Gemeenschap. Daarin wordt onder meer gesteld dat het niet uitgesloten moet worden geacht dat over een tiental jaren opnieuw vreemdelingen als arbeidskracht moeten worden aangetrokken. De vraag is echter of wij een dergelijke ontwikkeling na aanvaarding van de Europese Akte nog wel in de hand kunnen houden. Ik betwijfel dat, maar ik hoor daarover graag het oordeel van de regering.

Een ander centraal onderdeel van de Akte, samenhangend met het begrip "interne markt", is de uitbreiding van de meerderheidsbesluitvorming. Op gebieden waar reeds ten principale in vergaande mate samenwerking plaatsvindt, kan deze besluitvorming een goede zaak zijn. Interessant is de ook door vorige sprekers opgeworpen vraag, in hoeverre het zogenaamde Akkoord van Luxemburg nog overeind staat. In de nota naar aanleiding van het verslag wordt hierover door de regering bijna wat verontwaardigd gezegd, dat zij dit Akkoord geenszins tot het "acquis communautaire" rekent. Dat kan zo zijn, maar bij voorbeeld de Denen hebben bij de ratificatie vastgelegd dat dit Akkoord zijn volle geldigheid blijft behouden. Nog onlangs is hetzelfde beweerd door de minister van Buitenlandse Zaken van Frankrijk. Dus behoort het Akkoord de facto wel degelijk tot het "acquis communautaire".

Over de nieuwe rol van het Europees Parlement in de besluitvormingsprocedures is, vooral in Straatsburg, reeds het nodige gezegd. Ik voeg er nu slechts aan toe, dat ik het een goede zaak vind dat de Raad in de procedure steeds het laatste woord houdt. Dat past bij de vorm van samenwerking die op dit moment bestaat. Zolang er geen wezenlijk nieuwe nationale bevoegdheden worden overgedragen, is een uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement dunk mij

niet aan de orde. Het roept echter wel de vraag op naar de toekomst van het Parlement.

Op een congres van de Europese Beweging in Nederland op 14 december 1985 heeft de minister-president daarover enkele aandacht-trekkende opmerkingen gemaakt. Zo stelde hij dat het Europees Parlement per definitie een andere toekomst zal hebben en anders zal functioneren dan een nationaal parlement. Hij voegde daaraan toe: "Wij hebben een nadere analyse nodig over het karakter van het Europees Parlement". Ik vond dit een intrigerende opmerking. Is het de minister bekend, waaraan de minister-president heeft gedacht bij het uiten van deze opvallende opmerking? Het zal hem bekend zijn dat mijn fractie in het verleden meer dan eens heeft gewezen op de noodzaak van een anders gestructureerd Europees Parlement. Meer dan nu zouden de nationale delegaties structuurbepalend moeten zijn in plaats van de supranationaal georganiseerde fracties van dit moment. Als de gedachten van de regering in die richting gaan, hoor ik dat graag.

De derde titel van de Akte bevat de bepalingen inzake de Europese politieke samenwerking op het gebied van het buitenlands beleid. Volgens de regering gaat het hierbij vooral om een codificatie van de bestaande praktijk. Ik meen echter dat een dergelijke codificatie niet gewenst en zeker niet opportuun is. Voor een losse vorm van samenwerking op ad hocbasis is zeker veel te zeggen, maar het verdrag roept verwachtingen op die veel verder gaan, verwachtingen die met de huidige stand van zaken niet gehonoreerd kunnen worden, hetgeen kan betekenen dat het verdrag op dit punt alleen maar contraproductief zal blijken te zijn. Er bestaat immers nauwelijks een consensus over de hoofdlijnen van de rol van Europa in de wereld. De visie die lidstaten op die rol hebben, is vaak een vergroting van de visie die men heeft op de rol van het eigen land in de wereld. Die laatste visie is vaak — hoe kan het ook anders — sterk gekleurd door de historische rol van het desbetreffende land. Het Europa van Frankrijk bij voorbeeld is bepaald iets anders dan het Europa van Nederland. Ik meen dan ook dat het een Nederlands belang is dat wij op het gebied van de buitenlandse politiek onze handen zoveel mogelijk

vrij kunnen houden en niet gedwongen worden, dwars tegen onze tradities in op buitenlands-politiek gebied mee te lopen met de grotere lidstaten.

Over ieder vraagstuk van buitenlands beleid dat van algemeen belang is, zullen partijen elkaar informeren en met elkaar overleg plegen, zo lees ik in de Akte. De minister zal zich echter herinneren dat de Luxemburgse inkt nog niet droog was, of de Franse president nodigde zijn Poolse collega Jaruzelski al uit voor een bezoek aan Parijs, waarvan zelfs zijn premier Fabius niet op de hoogte schijnt te zijn geweest. Ik behoef de minister van Buitenlandse Zaken van ons land dus niet te vragen, of hij er wel van op de hoogte was. Het voorbeeld laat echter zien, dat het buitenlands beleid van de lidstaten nog altijd primair wordt bepaald door de belangen en motieven van de lidstaten zelf en niet door Europese belangen.

Wat nog bedenkelijker is, is dat de EPS vaak ook het buitenlands beleid van individuele lidstaten krachteloos of ongeloofwaardig kan maken. Wij hebben dat gezien in de affaire tussen het Verenigd Koninkrijk en Syrië. Het verbreken van de diplomatieke betrekkingen met Syrië door de Engelse regering was een niet mis te verstane politieke daad. Omdat de Engelse regering via de EPS verbonden is met andere Europese landen, die er over relaties met Syrië een andere opvatting op nahielden, werd die daad vervolgens krachteloos gemaakt. Ik vrees daarom dat het EPS-verdrag de handen van de onderscheiden lidstaten nog meer zal binden, zonder dat duidelijk is waartoe die binding moet leiden. De praktijk zal wellicht sterker zijn dan de leer. Vooral de grotere lidstaten zullen er zich selectief en naar eigen inzicht van bedienen. Dit is allemaal heel begrijpelijk, maar het komt de geloofwaardigheid van de acte niet ten goede.

Ik maak nog een laatste opmerking over het EPS-verdrag. Afsproken is ook dat de standpunten over de politieke aspecten van de veiligheid meer zullen worden gecoördineerd. De heren Genscher en Colombo hebben destijds voorgesteld om binnen het kader van de Europese politieke samenwerking, geregeld bijeenkomsten van de Europese ministers van Defensie te houden. In een interview in NRC/Handelsblad

van 12 april 1983, heeft de toenmalige staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, de heer Van Eekelen, daarop gezegd dat hij van mening was dat dit niet moet gebeuren in het kader van de EPS. Onderschrijft de regering dit standpunt?

Voorzitter! Ik kom tot een afronding. Ik heb over de toekomst van de Europese samenwerking een aantal vragen gesteld aan de regering. Ik heb mijn kritiek op de ingeslagen koers niet willen verzwijgen. Ik meen dat wij met de Europese samenwerking niet moeten koersen in de richting van een Europese federatie met een centraal Europees gezag. Regeringen die een dergelijke toekomstvisie het fundament van hun huidige handelen laten zijn, verwijderen zich mijns inziens van de werkelijkheid van dit moment en ook van de burgers van de lidstaten. Dit geldt ook voor de Europese Commissie, die warempel in het kader van het "Europa van de burger" het zogenaamde Europese tenniskampioenschap dat onlangs in Antwerpen werd gehouden, flink heeft gesubsidieerd. Misschien is het veelzeggend, dat een Amerikaan er met de hoofdprijs vandoor ging.

De Europese burger bestaat niet. Ik heb dit al vaker gezegd. Toen minister-president Lubbers onlangs in Brugge sprak over "l'Europe comme patrie" was dit een uiting van een politiek pathos dat, naar mijn mening, de meeste Nederlanders vreemd is. Europa is niemands vaderland. Het is daarom beter te kiezen voor een intergouvernementele vorm van samenwerking, aansluitend bij de politieke horizon van de burgers van de lidstaten en gericht op de oplossing van echte grensoverschrijdende problemen.

De Europese burger, zoals die oprijst uit de stukken uit Brusel en Straatsburg, is vooral een homo economicus. Dat is een wat te magere gestalte voor een beleid dat ten slotte toch wil koersen in de richting van een Europese politieke integratie. Een dergelijk beleid wijs ik om de door mij genoemde redenen af. Laat ik het in dit debat nog eens wat scherper formuleren: achter het streven naar meer grootschalige politieke vormen, proef ik gedachten die onlangs ook werden verwoord in het rapport van het wetenschappelijk bureau van het CDA "Vrede wegen". Hierin treft men gedachten aan over een internationale rechtsorde met een wereldautoriteit, gedachten die

reeds te vinden waren bij Thomas van Aquino en ruim twintig jaar geleden werden neergelegd in de encycliek *Pacem in terris*. Vergelijkbare ideeën komt men ook tegen in de communistische wereld en in de islam, al komen zij voort uit een ander gedachtengoed. Alleen al daarom is het streven naar een wereldautoriteit een utopie. Een pleidooi voor nationale zelfstandigheid behoeft daarom nog geen uiting van nationalisme te zijn. Die tegenwerping is te goedkoop. Die wetenschap doet mijn fractie uit overtuiging kiezen voor een internationale politieke samenleving met een mozaïekstructuur en tegen alles wat koerst in de richting van een wereldautoriteit.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Voorzitter! Van mijn fractie geen loftrampet over de Europese Akte. Uit de schriftelijk voorbereiding zal het de bewindlieden duidelijk geworden zijn dat de fractie van de PPR onoverkomelijke bezwaren heeft. Waarom? Wij maken ons ernstig zorgen over de richting van wat zo prachtig genoemd wordt het "Europa van de burgers". Steeds duidelijker wordt waar de prioriteiten van dit Europa liggen: West-Europa in het internationale politiek veld met aspiraties voor de status van supermogendheid, zowel in economische als in politiek-militaire zin, klaar voor de wedloop met de Verenigde Staten en Japan. Dit verdraagt zich heel slecht met onze ideeën over economie, ecologie en ontwapening.

Wij zijn niet tegen de gedachte van integratie, maar wel tegen de richting die de Europese integratie opgaat en ook tegen de praktische invulling daarvan. Een integratie met een waterhoofd aan bevoegdheden voor de Raad, gepland op een onvoldoende democratisch bewerkte lichaam in de vorm van het Europees Parlement. Wij vrezen dat dit steeds meer van een Europa van de burgers gaat naar een Europa zonder de burgers.

Uit de Akte blijkt dat voorrang wordt gegeven aan de integratie op terreinen van de binnenmarkt, de interne markt en het gemeenschappelijk technologiebeleid. In de memorie van toelichting staat dat het jammer is dat het Europese Parlement geen verdergaande bevoegdheden krijgt, maar dat dit een uiteinde-

lijk positief oordeel niet in de weg mag staan. Ik vind die prioriteitsstelling heel veelzeggend, want de consequenties zijn niet gering. Het heeft ons verbaasd dat de bewindslieden daarover, ook in de nota naar aanleiding van het verslag, zo luchthartig doen. Bevoegdheden van nationale parlementen worden op supranationaal niveau overgedragen. De regering erkent dat ook. Ik verwijs hiervoor naar de brief bij het WRR-rapport. Daarin staat in het kader van de onvoltooide integratie dat de regering zich bewust is van de feitelijke beperkingen die de Europese integratie aan het nationale bevoegdvermogen stelt. Die overdracht vindt echter plaats zonder het noodzakelijke tegenwicht dat geboden wordt door democratische controle van het Europese Parlement. Dat is voor mijn fractie een cruciaal punt.

Bovendien zijn de beleidsterreinen waarover wij spreken veelomvattend: het landbouwbeleid, het buitenlands beleid en in de toekomst — ik citeer uit de memorie van toelichting op bladzijde 14 — "fundamentele bevoegdheden in het bijzonder op het terrein van het begrotingsbeleid en van de monetaire politiek". Het netto resultaat hiervan is: steeds onmachtiger nationale parlementen; een onmachtig — als het erop aankomt — Europees Parlement en een bijna almachtige Raad. Tel uit je democratische winst!

Nu wordt in de memorie van toelichting tegengeworpen dat het Parlement in de Akte nieuwe, verdergaande bevoegdheden krijgt. Dat staat bij voorbeeld in artikel 9 over de samenwerkingsprocedure. Wij zijn daar niet zo enthousiast over en wij vinden de bewindslieden veel te optimistisch. De effectiviteit van dit instrument wordt uitgehold en zal op belangrijke momenten teniet worden gedaan, doordat de Raad aan het einde van de procedure bepaalt of een besluit al dan niet wordt overgenomen.

Ik heb de minister in het verslag gevraagd welke landen deze bepaling nodig vonden en welke argumenten daarvoor waren. Tevens heb ik gevraagd of de Nederlandse regering dit standpunt deelt. Ik heb in de nota naar aanleiding van het verslag geen antwoord gevonden. Kunnen de bewindslieden daar alsnog op ingaan?

Voorzitter! Dan heb ik nog een enkele opmerking over de positie van

het Europese Parlement. Het is ons opgevallen dat de bewindslieden de beperkte bevoegdheden met een zeker gemak accepteren en zelfs bagatelliseren. Ook wat dit betreft heeft geen beantwoording van de vragen in het verslag plaatsgevonden. Is dat toeval? Ik heb commentaar van de bewindslieden gevraagd op de resolutie van het Europese Parlement over de Akte. Daarin wordt gezegd dat niet wordt voorzien in een wetgevingsprocedure die garant zou staan voor een democratische participatie van het Europese Parlement bij de uitoefening van de bevoegdheden die aan de nationale parlementen zijn onttrokken en aan de Gemeenschap zijn overgedragen. Deelt de minister deze opvatting en zo niet, kan hij dan aangeven op welke punten het Parlement met deze resolutie de waarheid aangaande de Akte is voorbijgelopen. Zie in dit verband ook het kritische commentaar van de Raad van State over de bevoegdheden.

Mijn fractie heeft ook grote moeite met de Europese politieke samenwerking, vooral nu het een verdragsbasis krijgt. Uit de discussie is ook niet helemaal duidelijk wat daarvan de consequenties zijn. Maar de medebepaling van de Kamer van het buitenlands beleid is in het geding. In de schriftelijke voorbereiding wordt door de regering opgemerkt, dat de minister van Buitenlandse Zaken in het Nederlandse parlement aanspreekbaar blijft voor het door Nederland in het EPS-kader gevoerde beleid. De invloed van het parlement op het buitenlands beleid verandert — zo is de conclusie — derhalve niet.

Voorzitter! Formeel is dat wellicht juist. Maar alleen al de discussie over Zuid-Afrika leert, dat het materieel waarschijnlijk heel anders zal uitpakken. Stel dat de minister in EPS-verband heeft ingestemd met een belangrijk onderdeel van buitenlands beleid en dat de Kamer vervolgens in meerderheid vaststelt dat zij daarmee niet kan instemmen, dan kan de minister formeel alsnog op zijn instemming terugkomen. Heb ik het echter mis als er wat dat betreft een belangrijk verschil van mening ontstaat, de discussie dan beslecht wordt door het zwaaien met de portefeuille? En in wiens voordeel wordt deze discussie beslecht? Kan de minister wat dit betreft nog eens ingaan op de volkenrechtelijke consequenties van het EPS-beleid op verdragsbasis? In hoeverre zal dat

beleid staten binden? In hoeverre verwacht de minister dat staten vooral worden belemmerd in eigen verdergaande initiatieven?

Kortom, mijnheer de Voorzitter, het overdragen van bevoegdheden heeft geen probleem te zijn, ook niet voor mijn fractie, mits de democratische controle gewaarborgd is. Die garantie is op geen enkele manier gegeven.

De heer **Van Iersel** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Vanaf deze plaats wil ik allereerst collega Van Traa feliciteren met zijn maidenspeech, die ik met bijzonder veel belangstelling heb beluisterd. Ik heb eruit opgepikt dat de Partij van de Arbeid sadder, wijser en Europeser is geworden. Ik hoop dat het vooral de wijsheid en niet de bedroefheid is die de Partij van de Arbeid zich in Europese richting doet oriënteren.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is een historisch ogenblik. Er is sprake van de eerste werkelijk inhoudelijke wijziging van het EG-verdrag sinds 1957. Eens te meer blijkt dat de EG een permanente worsteling betekent tussen nationale soevereiniteit aan de ene kant en de noodzaak van integratie aan de andere kant. Dit blijkt ook hieruit, dat voor de doelstellingen, zoals beoogd, een opzet als die van het comité-Spaak indertijd een beter instrument is gebleken dan die van het comité-Dooge, waarin in feite van het begin af aan is onderhandeld tussen regeringen.

Wij moeten zakelijk en politiek bezig zijn. Ratificatie van het voorliggende is niet te ontlopen. Dat is een gegevenheid. De vraag is vooral: wat nu, wat impliceert dit voor de Europese Gemeenschap en voor Nederland? Het resultaat dat voor ons ligt, is niet fraai. De bewindslieden oordelen optimistisch erover dat het CDA. Positief is, dat uit een oogpunt van integratie het verval dat wij gezien hebben van het KSG-verdrag naar het EG-verdrag veel manifester was dan het onderscheid dat is ontstaan tussen het EG-verdrag en de aan de orde zijnde wijzigingen, zulks ondanks het feit, dat er nu twee keer zoveel lidstaten zijn en ondanks het feit dat er evidente dwarsliggers zijn.

De bewindslieden stellen dat er maar beperkte berichtgeving is over de afronding van de ratificatieproce-

ture in andere lidstaten. Waarschijnlijk doen zij dit om niet in waardeoordelen te vervallen. Bedoeld wordt waarschijnlijk ook dat deze procedure in een aantal landen nogal geruisloos is gevoerd. Dat kan tekenend zijn voor het gebrek aan enthousiasme. In de uitermate belangrijke Bondsrepubliek Duitsland kan de discussie over de bevoegdheden van de Länder niet anders dan als bekrompen worden gekenschetst.

Niettemin heeft het wereldwijde krachtenveld, dat wordt beheerst door de noodzaak van de interne markt, externe druk van allerlei krachten, onzekerheden van velerlei aard en nationale wensenpakketten, niet geresulteerd in verdere achteruitgang. Daarom trekt het CDA twee conclusies. In de eerste plaats blijft de hoop op verbetering in de EG-procedures en -resultaten reëel. In de tweede plaats hangt het resultaat zeer sterk af van de inzet van hen, die vooruit willen of degenen, die de stagnatie willen voortzetten. Het gaat dus om het antwoord op de vraag: wie behoudt de overhand?

Beide punten impliceren dat de Nederlandse regering steeds opnieuw duidelijk positie moet blijven kiezen. De invloed van de positiekeuze van zelfs een land als Nederland, dat zichzelf gaarne kenschetst als klein, moet niet worden onderschat. Onze slotsom is derhalve: de Europese Akte is geen eindresultaat maar een opdracht, een mandaat op weg naar de Europese Unie.

Gezien de geringe duidelijkheid van de aanpassingen zal veel van de praktijk van de uitvoering afhangen. Dit is in de stukken uitvoerig naar voren gebracht. In die stukken reageren de bewindslieden niet scherp op het appel dat op hen is gedaan. Dat appel doen wij dus nogmaals. Het kabinet stelt eigenlijk in de memorie van antwoord de zaken te statisch voor. De uitwerking en de toepassing van de aan ons voorgelegde wijzigingen zullen zeer sterk afhangen van het beleid van individuele lidstaten en dat van de lidstaten in gemeenschappelijk verband. Daarom verlangen wij voor de volgende verkiezingen voor het Europese Parlement een evaluatie. Ik heb het voornemen, hierover in tweede termijn een motie in te dienen. Welke lidstaten verwachten de bewindslieden aan hun zijde in hun streven om deze wijzigingen ook daadwerkelijk in de praktijk door te

voeren? Of hangt dit van de individuele dossiers af?

Vastgesteld kan worden dat de Nederlandse doelstellingen in Europa met deze verdragswijzigingen qua oriëntatie zijn begunstigd. De interne markt is wat betreft de doelstellingen verbreed. De samenhang tussen de factoren, die de gemeenschappelijke markt anno 1986 dient te kenmerken, is in het verdrag opgenomen. De weg die moet worden gevolgd en de mate waarin een en ander wordt waargemaakt, bevinden zich echter nog in het ongewisse. Naar ons oordeel blijft de vrije-marktfilosofie eens te meer geboden. Ik verwijs in dit verband naar het voortreffelijke rapport van de WRR, dat onlangs is verschenen en waarin men in feite tot dezelfde conclusie komt.

Een zwak punt in dit proces is de cohesie van de Gemeenschap; ook collega Schutte is uitgebreid op dit onderwerp ingegaan. Aan de zuidelijke lidstaten zijn concessies in het vooruitzicht gesteld. Wat houden de garanties van artikel 23 nu concreet in? Er is immers geen geld en het is nog maar de vraag, of er in de desbetreffende lidstaten ook voldoende rendabele projecten zijn. Bovendien is het een wonderlijke zaak om in de landbouw de subsidie-maatschappij te gaan afbreken om het gemeenschappelijke landbouwbeleid te redden wanneer tegelijkertijd een aanzienlijke subsidiestroom in de richting van Zuid-Europa op touw zou moeten worden gezet. Afgezien van het feit dat er geen geld is, is dit in het licht van het huidige economische beleid in Europa geen goede gedragslijn.

De vraag is wat de zuidelijke lidstaten dan wel van ons verwachten. Het noorden zal nu eenmaal het meest profiteren van een verdere opening van de gemeenschappelijke markt; het profiteert ook het meest van de technologische samenwerking, hetgeen voor de hand ligt. Bovendien is het landbouwbeleid het meest de noordelijke lidstaten ten goede gekomen. Een feitelijke splitsing in een noordelijk en een zuidelijk gedeelte van de Gemeenschap is bepaald niet ondenkbaar en moet worden voorkomen door het bevorderen van de genoemde cohesie. Is hierover al iets bekend? Blijkbaar is er sprake van een werkgroep van de Commissie, die in verband hiermee is opgericht. Komen de resultaten van haar werkzaamheden al in zicht en is er een tijdschema

opgesteld voor de behandeling van dit dossier door de Raad?

De regering verheugt zich over het feit dat het voorliggende resultaat toch uiteindelijk kon worden bereikt. Voorzitter! Wij willen dit als volgt amenderen. Van belang is dat de Gemeenschap in deze exercitie bijeen is gebleven. Veel van de wijzigingen komen neer op codificatie van wat al praktijk is. Wat toegevoegd is, is niet bijzonder indrukwekkend. De wijze, waarop mogelijke uitzonderingen kunnen worden geclaimd bij de invoering van meerderheidsbesluitvorming kan leiden tot Pyrrhus-overwinningen. Ons appel op de regering is er juist op gericht om zoveel mogelijk in Europees en bilateraal overleg het beroep op deze uitzonderingsbepalingen te ontkrachten.

Wij sluiten hierbij nogmaals aan bij de filosofie van het WRR rapport "De onvoltooide Europese markt". De basisstelling hiervan is dat Europa een vrije markt-filosofie aanvaardt of nooit tot stand zal komen. Wanneer is het regeringsstandpunt over dit rapport beschikbaar? Wij zijn in elk geval van mening dat het rapport en de wijzigingen van het EG-verdrag in de gedragslijn van de Nederlandse regering moeten worden gekoppeld. Wat is hierop de reactie van de regering?

Wat de EPS betreft, vragen wij ons af, of er materieel iets verandert. De positie van de Commissie lijkt ons niet sterker te worden. Vooruitgang bij de EPS hangt natuurlijk af van andere factoren dan van verdragsbepalingen. Niettemin is een organisatorische stroomlijning een goede zaak. Ons inziens is de erkenning dat er een samenhang bestaat tussen de economische en de politieke gemeenschap zeer belangrijk. Daarvan zijn wij al lang overtuigd.

De rol van het Europese Parlement met betrekking tot de EPS is niet versterkt. Dat is op zichzelf niet vreemd. De rol van parlementen inzake de buitenlandse politiek is immers overal geringer dan waar het om het binnenlandse beleid gaat. Het Europese Parlement zou er echter goed aan doen, zich te beperken waar het gaat om het aantal resoluties over het buitenlandse beleid. Kwaliteit en niet kwantiteit bepaalt het drag. De bewindslieden betogen, dat de Commissie op voet van gelijkheid kan deelnemen in de EPS. Wat betekent dat? Wie vertegenwoordigt zij dan? Tot nu toe

is daarvan toch ook geen sprake geweest?

In tegenstelling tot enkele collega's ga ik niet nader in op de veiligheid. Het standpunt van het CDA is bekend. Wij hebben dat uitgedragen tijdens de laatste UCV over Europa. Wel wil ik opmerken dat de vraag of de EPS in het Verdrag wordt opgenomen niets mag uitmaken voor de vraag of de relatie met de WEU moet worden versterkt. Wij zijn voor die versterking.

Het brengen van de EPS in de economische samenwerking binnen hetzelfde Verdrag maakt ook de weg vrij voor de formalisering van de Europese Raad. Op het eerste gezicht verandert er op dit punt materieel evenmin iets en lijkt het pure codificatie van de bestaande praktijk. Niettemin maakt deze formalisering de positie van de Nederlandse minister-president in internationaal verband nog sterker. *Formeel treedt hij steeds meer op als evenknie van leiders als Chirac en Kohl*, die beiden op hun beurt constitutioneel toch een veel sterkere positie hebben. Graag verneem ik het standpunt van de regering terzake.

Minister **Van den Broek**: Dat is ook een vorm van cohabitatie.

De heer **Van Iersel** (CDA) Ja, daar kunnen wij vanmiddag nog wel even nader op terugkomen.

De regering is buitengewoon tevreden over de verbeteringen ten gunste van het Europese Parlement. Zij stelt dat de democratisering gediend is met deze wijzigingen. Opmerkelijk is dat deze reactie van de regering haaks staat op die van het Europese Parlement zelf. De bewindslieden koppelen dit positieve oordeel over de betreffende verdragswijzigingen aan de verkiezingen van 1989. Dat is een gevaarlijk argument, want het kan als een boemerang werken. Wij vinden dat het realisme voorop gesteld moet worden en dat wij de zaak niet mooier moeten voorstellen dan zij is. De vraag is nu of de Commissie als gevolg van deze verdragswijzigingen zich meer zal gaan aansluiten bij opvattingen, die geventileerd worden door het Europese Parlement, hetgeen weer de besluitvorming in de Raad kan bemoeilijken. De tendens dat de Commissie zich meer en meer aansluit bij opvattingen in het Europees Parlement, hetgeen uit democratisch oogpunt zeer moet

worden toegejuicht, is zichtbaar sinds de rechtstreekse verkiezingen. Wordt dit proces als gevolg van de verdragswijzigingen naar de mening van de regering nog versterkt?

De complicaties bij de besluitvorming kunnen ook toenemen als gevolg van de uitbreiding van de zeggingsmacht van het Europese Parlement. Immers, als het parlement in tweede lezing amendementen aanbrengt en de Raad wil deze niet aanvaarden, dan is unanimiteit vereist. Zulks kan gemakkelijk leiden tot een patstelling in de Raad of het intrekken van het voorstel. Met andere woorden: verzwaring van de procedure behoeft niet alleen te leiden tot vertraging in de besluitvorming, maar kan deze zelfs totaal frustreren. Wij realiseren ons dat een dergelijk proces niet de dagelijkse praktijk zal zijn, maar in belangrijke kwesties of in geval van een verslechterend klimaat tussen het Europees Parlement en de Raad, zoals wij in het verleden al vaker hebben gezien, zal op die wijze vanuit het oogpunt van effectiviteit een contra-productief resultaat kunnen ontstaan. Dit leidt ons tot de conclusie, dat er dus hard aan zal moeten worden gewerkt opdat zowel de democratisering wordt gediend als de effectiviteit wordt veilig gesteld. Dit vereist een nog zorgvuldiger en frequenter omgang van de Raad en de bewindslieden met het Europese Parlement. Graag verneem ik het standpunt van de regering op dit punt.

In de stukken is gesproken over de meerderheidsbesluiten en de samenhang met de twee snelheden. De regering ontkent die samenhang en daarmee zijn wij het eens. Formeel staan beide zaken los van elkaar, maar ze kunnen elkaar natuurlijk wel beïnvloeden. Meerderheden, die ons of anderen onwelgevallig zijn, kunnen leiden tot bepaalde vormen van bilateralisme of trilateralisme waarmee uiteindelijk niemand is gediend. Is er een algemeen patroon van meerderheden denkbaar, niet alleen aan de positieve maar ook aan de negatieve kant? Is er bij voorbeeld een meerderheidspatroon te verwachten waarvan de zuidelijke landen of het rijke noorden de kern vormen? Een dergelijke ontwikkeling zou het tweede onofficiële circuit van regeringen in Europa buiten Brussel om kunnen bevorderen.

De regering heeft gelijk dat twee snelheden impliceren dat alle

lidstaten besluiten, waarbij sommigen in die samenwerking verder gaan dan anderen, die dan overigens wel aanvaarden dat ze voorlopig achterblijven. Maar de dreiging van het omzeilen van de gemeenschappelijke besluitvorming kan wel toenemen. Dat is een gevaarlijke ontwikkeling, waartegen overigens één land weinig in het geweer kan brengen. Daarom is het echter wel van het grootste belang, dat de regeringen bilateraal overleg en eventueel bilaterale samenwerkingsverbanden, zoals in industrie- en technologieprojecten en op tal van andere terreinen die relevant zijn voor het tot stand komen van de interne markt, dan ook blijven zien in het perspectief van de Europese samenwerking als zodanig en niet als bi- of trilaterale opzetjes buiten dat perspectief om. Dit impliceert dat het Europese verband goed zichtbaar moet blijven en dat leidt weer onmiddellijk tot de slotsom dat de basis van de Europese Commissie moet worden versterkt. Er is steeds het gevaar dat bilaterale of trilaterale afspraken eigenlijk buiten de Europese Gemeenschap om gaan en daarmee afbreuk doen aan het gemeenschappelijk perspectief. Dat zou leiden tot erosie van de instellingen van de Gemeenschap en dat staat dus precies haaks op wat wij beogen. Daarom pleiten wij voor het tot stand brengen van een lichte procedure op grond waarvan de lidstaten zich verplichten, bilaterale of meerzijdige samenwerkingsverbanden van hun eigen diensten of van instellingen binnen hun territoire, te melden bij de Europese Commissie. Er moet in de complexe wirwar van onze Europese samenleving één centraal punt blijven waar alle informatie over welke samenwerking binnen de Gemeenschap dan ook, voor zover die relevant is voor de gemeenschappelijke markt, kan worden opgevraagd. Ik overweeg, in tweede termijn een motie hierover in te dienen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik rond af. Europa wankelt steeds tussen vooruitgang en achteruitgang; de Europese akte is een weerspiegeling van dit proces. De politieke opdracht is er, de uitwerking is volledig afhankelijk van de politieke wil, die van onderaf, door het bedrijfsleven, maar bij voorbeeld ook van culturele zijde, meer en meer wordt opgestuwd in een "bottom-up"-proces, maar die zelf helaas eveneens meer

en meer wordt gedragen door technocratische dwarsliggerij van nationale bureaucratieën. Laat dit punt van de Europese akte voor de regering opnieuw een startsein zijn. Aan de uitgangspunten voor het tot stand komen van de Europese Gemeenschap, aan de hand waarvan zij concreet is uitgebouwd, is immers weinig veranderd. Nog steeds staat het handhaven van een pluriforme democratie, het handhaven van onze eigen Europese normen en waarden en het handhaven en verdedigen van onze legitieme belangen op het terrein van economie en veiligheid centraal. Daar blijft ook het CDA voor vechten. En ik hoop dat hetzelfde voor de regering geldt, als het gaat om terreinen waarop zij zich actief kan tonen.

De heer **Van Dis** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Zeer tot onze spijt ontbrak, zo blijkt uit het verslag ter voorbereiding van dit debat, een bijdrage van onze fractie daaraan. Dat komt door de omstandigheid dat na de verkiezingen in onze fractie een ingrijpende herschikking van portefeuilles heeft plaatsgevonden, waardoor de continuïteit helaas even zoek was. Dat de onderhavige ratificatie voor ons evenwel geen zaak van ondergeschikt belang is, moge blijken uit de bemoeienissen van mijn vroegere fractiegenoot ir. Van Rossum met kwesties die het Europese beleid betroffen, waarbij ik voor deze gelegenheid maar refereer aan zijn bijdrage aan het debat over de brief van de minister van Buitenlandse Zaken over de vergaderingen van de Europese Raad te Luxemburg in december 1985.

Het zal de bewindslieden niet zijn ontgaan dat onze fractie tegen de achtergrond van handhaving van de soevereiniteit van onze natie voortdurend onderscheid heeft gemaakt tussen de behartiging van economische belangen enerzijds en het streven naar politieke eenwording anderzijds. De implicaties van het taalgebruik onderkend, heeft mijn voorganger dan ook consequent gesproken over de Europese Economische Gemeenschap en hiermee bewust afstand genomen van de term Europese Gemeenschap.

Vanuit deze tweedeling trachten wij ook nu ons oordeel te geven over het onderhavige voorstel van wet. Een probleem is hierbij dat de

nuanceringen die aan een complexe materie zoals de verdragswijziging kleven en beogen hieraan recht te doen, in het keurslijf van een ja of neen moeten worden gewrongen. Hierbij komt nog dat het voorstel de resultante is van een compromis — ik refereer aan Italië en Denemarken — dat bepaald niet zonder inspanning van de regering of enig verstaan met de Kamer tot stand is gekomen. Vereist het politieke fatsoen dan geen fiatting in de slotfase?

Onder andere mijn fractie neemt hierbij een plaats in die even afstandelijk als voorspelbaar is. Waar andere fracties mogelijk meer van de regering hadden verwacht — ik breng het debat van december 1985 in herinnering en denk aan de bijdragen die wij vandaag gehoord hebben — heeft het nu juist onze instemming dat de betrokken bewindslieden niet verder zijn gegaan dan het consolideren van het minimale, dat tevens het maximaal bereikbare bleek te zijn. Wij menen onze steun aan het voorstel desalniettemin, politiek gezien, te moeten onthouden, omdat onze fractie hiermee geen eerder gesuggereerd "ja" in een plotseling "neen" verandert. De argumenten waarmee de bewindslieden de geringe mate van resultaat proberen te rechtvaardigen, verraden overigens dat de preambule meer een verwoording is van een pseudo-religie, een geloof in Europa en vooruitgang, een heilsverwachting, dan van feitelijke verbroedering.

Of men al dan niet wenst mee te werken aan ratificatie hangt af van het gewicht dat men aan elk van de meebepalende factoren, aan elk van de samenstellende verdragsonderdelen, toekent. De twee belangrijkste heb ik al genoemd: de interne markt en de Europese Politieke Samenwerking. Onontkoombaar dringt zich aan ons de conclusie op dat eenwording in politieke zin de dominerende factor is. Minister Van den Broek zei op 11 december 1985 in dit huis: "Bij de heren Schutte, Leerling en Van Rossum beluister ik een zekere zorg over een mogelijke inbreuk op de Nederlandse soevereiniteit wat de Europese politieke samenwerking betreft. Benauwdheid daarvoor lijkt mij echter niet nodig." Hij lichtte dit toe met hetgeen in de verdragtekst is verwoord over de consensusregel.

Meer dan op de letter van de tekst gaan wij af op de geest, niet van de feiten van het moment, maar van de

ontwikkelingen in de tijd. Deze stap is naar ons oordeel slechts een opmaak voor de volgende fase. Er is toch de toon van de preambule, die de muziek maakt? Niet zonder reden is de Europese Politieke Samenwerking in de akte geplaatst. Gaarne horen wij van de bewindslieden hoe zij de Europese Unie en de Europese Politieke Samenwerking als wenkend perspectief ingevuld zien. Hoe luidt hun euro-filosofie?

Wat wij in de memorie van toelicht gemist hebben, is de samenhang tussen een en ander. In het kader van de monetaire samenwerking wordt gesproken over overdracht van fundamentele bevoegdheden, in het bijzonder op het terrein van het begrotingsbeleid. Het lijkt ons niet overdreven, samenhang te zien tussen begrotingsbeleid en defensiebeleid, tussen defensiebeleid en buitenlands beleid. Krijgt de Europese Politieke Samenwerking dus nader gestalte in het monetaire beleid? Waarom ontbreekt overigens een paragraaf over de verhouding tussen de Europese Politieke Samenwerking en de NAVO? Is daarop nog geen duidelijk zicht of is het er wel, maar ligt het te gevoelig?

Niet alleen de theorie van de EPS is van belang, de praktijk moet het leren. En met "het" bedoel ik dan, hoe lang een minister van Buitenlandse Zaken het volhoudt éénling te zijn om wille van de nationale soevereiniteit inzake gevoelig liggende onderwerpen. Met "het" bedoel ik ook, hoe lang het voorgestelde secretariaat een lichte staf zonder ambassade-ambities blijft. De institutie evolueert gemakkelijk naar een instituut, al naar gelang de vorderingen van de EPS.

Mijn fractie, mijnheer de Voorzitter, heeft ook in het verleden het wegnemen van handelsbelemmeringen bepleit. Het onderdeel "interne markt" in het wetsvoorstel spreekt ons dan ook in grote lijnen wel aan. Wel vragen wij daarbij een nadere beschouwing over het vrije verkeer van personen in het licht van de werkgelegenheidsproblematiek en van de criminaliteit, te meer waar het vereiste van unanimiteit de vrijheid aanduidt om eigen stellingname te kunnen blijven verwelkomen. Hoe is bij voorbeeld de uitspraak op blz. 5 van de nota bedoeld, dat de vergaande implicaties van de interne markt, hier ten aanzien van personenverkeer, nader dienen te worden bepaald in besluitvorming in de

Raad? Gelet op de unanimiteitsregel zal dit toch zeker ten principale in ons parlement dienen te zijn?

Kritisch kijken wij ook aan tegen de uitbreiding van het aantal onderwerpen, waarover bij gekwalificeerde meerderheid mag worden beslist, al hebben wij er oog voor dat de verwerkelijking van de interne markt tot een snellere besluitvorming noopt. Zien de bewindslieden dienaangaande punten liggen — zo ja, welke dan — die voor ons land minder voordelig zullen uitpakken, omdat wij daarbij tot de minderheid zullen behoren, zodat wij op die punten verlies aan soevereiniteit ten opzichte van de unanimiteitseis zullen ervaren? Het is voor mijn fractie niet geheel, ja, geheel niet duidelijk hoe de verschuiving van unanimiteit naar gekwalificeerde meerderheid zal uitpakken voor het onderwerp "arbeidsmilieu", waar toch opgemerkt wordt dat voor de rechten en belangen van werknemers de unanimiteitsregel gehandhaafd blijft, terwijl de scheidslijn met "arbeidsmilieu" niet wordt aangegeven. Gaarne zien wij een toelichting op dit punt tegemoet.

In het verlengde daarvan vragen wij of er een relatie ligt tussen wat overeengekomen is met betrekking tot het arbeidsmilieu en de regio's met ontwikkelingsachterstand. Wij zouden ons al voor kunnen stellen, dat de eisen die aan het arbeidsmilieu worden gesteld tot verzwakking van de economische positie van een bepaalde sector kunnen leiden, hetgeen dan een beroep op het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling zou rechtvaardigen. Ligt dit in het verschiep? Wordt het economische — ik doel op de theorie van de comparatieve kostenvoordelen — dan niet al te zeer met het sociale vermengd?

Op blz. 3 van de nota naar aanleiding van het verslag lezen wij: "Voor zover door middel van de Akte een ruimer aantal mogelijkheden zou bestaan voor lidstaten om bij wijze van (tijdelijke) uitzondering hun nationale maatregel te handhaven tegenover de Gemeenschapswetgeving, blijkt het gebruik maken van deze uitzonderingsmogelijkheden toch steeds onder communautaire controle te staan. Gelet hierop meent het kabinet dat de Akte op zich het gevaar van de ontwikkeling van een Europa van de diverse snelheden niet extra vergroot".

Nu zal de regering het met ons

eens zijn, dat de snelheid van de communautaire controle in deze redenering wel erg belangrijk is. Verandert dit aspect iets aan de uitgesproken en zojuist geciteerde verwachting? Verschillende snelheden zijn voor ons met name op het concurrentievlak een aangelegen punt.

Ik wil tot slot een vraag stellen naar aanleiding van artikel 22 inzake het sociaal beleid. In de nota wordt een onderscheid gemaakt tussen de mogelijkheid van en een streven naar het tot stand komen van CAO's tussen de sociale partners op gemeenschapsniveau. Van belang is dan of het het streven van deze regering is om van die mogelijkheid gebruik te maken. Ik wijs erop dat dit bij onze fractie op verzet zal stuiten.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 12.38 uur tot 13.15 uur geschorst.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

(De lijst is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.)²

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsvoorstel **Goedkeuring van de op 17 februari 1986 te Luxemburg en 28 februari 1986 te 's-Gravenhage ondertekende Europese Akte (Trb. 1986, 63) (19 626)**.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Minister **Van den Broek**: Mijnheer de Voorzitter! Mede namens de staatssecretaris dank ik de woordvoerders voor hun doorwrochte inbreng. De staatssecretaris en ik doen uiteraard ons best om de vele daarbij gestelde vragen zo goed mogelijk te beantwoorden, zij het dat

de tijd tot voorbereiding enigszins beperkt was. De demonstratie op het Binnenhof heeft ons echter enige moed ingeblazen. Men bracht vreugdevolle tonen ten gehore.

Gemengde gevoelens over de Europese Akte hebben alle woordvoerders. Deze gemengde gevoelens deelt de regering overigens geheel. Aan de ene kant zijn wij, evenals de meeste fracties in deze Kamer, tot de conclusie gekomen dat het resultaat, zacht gezegd, als bescheiden moet worden aangemerkt. Er is echter aan de andere kant geen aanleiding om dit resultaat te bagatelliseren en het voorts ook niet door bekrachtiging te ratificeren.

Allereerst richt ik mij tot de vertegenwoordigers van de kleinere fracties. Het is opmerkelijk dat de kritische toon die ik daar heb beluisterd, een andere achtergrond heeft dan die van de grote fracties. Bij de heren Leerling, Schutte en Van Dis merkte ik een buitengewoon grote terughoudendheid als het gaat om het meewerken aan een proces in Europa dat tot een verdergaande overdracht van nationale bevoegdheden zal leiden.

De principiële vraag die daarbij aan de orde is, is door de regering reeds beantwoord door het aangaan van het lidmaatschap van wat destijds de Europese Economische Gemeenschap heette. Zoals wij weten, vond dat zijn grondslag in het Verdrag van Rome, een verdrag dat heel duidelijk gericht was op het bereiken van een integratiemodel en op het creëren van een eigen rechtsorde boven de lidstaten. Daaraan is voor een belangrijk deel al uitvoering gegeven. De overdracht van nationale bevoegdheden heeft dus al voor een belangrijk deel plaatsgehad. Zeker als het gaat om de economische integratie gaat het proces, wat de Nederlandse regering betreft, ook door. Ik kom daarop nog even terug.

Sprekende over deze akte, dienen wij ons ook te realiseren dat de werkelijke onderhandelingen in het kader van de intergouvernementele conferentie op zich niet erg lang hebben geduurd. Deze hebben ongeveer 3,5 maand in beslag genomen. Hieraan is voorafgegaan een zeer uitvoerig politiek overleg hetgeen al teruggrijpt op de Gensch/Colombo-verklaring van 1983, de Europese top te Fontainebleau eind 1984, naar aanleiding daarvan de instelling van het zogenaamde Dooge-comité waarvan de voormali-

ge staatssecretaris voor Europese zaken, de heer Van Eekelen, deel heeft uitgemaakt en vervolgens de Europese topconferentie in Milaan, medio 1985, waar de beslissing werd genomen — overigens niet tot vreugde van alle lidstaten — om te komen tot die bewuste intergouvernementele conferentie op basis van artikel 236 van het verdrag. Deze onderhandelingen werden afgesloten eind 1985. Toen kreeg Nederland het voorzitterschap. De Kamer zal zich herinneren dat men zich toen veel moeite heeft gegeven om de ondertekening door alle lidstaten te bewerkstelligen, hetgeen in de eerste maanden van 1986 ook daadwerkelijk is gerealiseerd. Nu kijken wij dus aan tegen deze Europese Akte met gemengde gevoelens, maar desalniettemin in de overtuiging dat het wel degelijk een stap is op weg naar de integratie die de Nederlandse regering voorstaat. De heer Van Traa — die ik vanaf deze plaats graag gelukwens met zijn maidenspeech — wees op de beweging naar een bepaald einddoel. Zo zien wij deze Europese Akte ook als een tussenstation.

In grote lijnen is de Europese Akte onder te verdelen in een aantal luiken. In de eerste plaats — dat was ook de belangrijkste motivering voor de Nederlandse regering om aan de totstandkoming mee te werken — noem ik de *communautaire aspecten*, het dichterbij brengen van de interne markt, met als doelstelling een voltooiing daarvan in 1992.

In de tweede plaats is er wel degelijk ook een codificering van een aantal beleidsterreinen binnen de Europese Gemeenschap. Deze codificering achten wij van het grootst mogelijke belang. Daarbij mag zeker het milieu worden genoemd, alsmede de technologische samenwerking. In dit geheel gaat het daadwerkelijk ook om de situatie rond de besluitvorming binnen de EG. Deze besluitvorming heeft jarenlang onderwerp van discussie uitgemaakt. De voortgang in het integratieproces is daarmee lang belemmerd. Ook hiervoor waren in feite nieuwe afspraken nodig. Het ging daarbij niet alleen om de politieke bindingen als zodanig. Verdragmatige vastlegging was naar onze mening op haar plaats.

Diverse woordvoerders hebben gesproken over het akkoord van Luxemburg. Ik moge er nog eens op wijzen, dat door de Nederlandse

regering die terminologie nooit is gebezigd. Wij hebben altijd gesproken over het zogenaamde compromis van Luxemburg, in de zin van een "agreement to disagree". Wij hebben dit vetorecht, want dat was het uiteindelijk, nooit erkend. Ik voeg daaraan direct toe, dat in het gehele kader van de onderhandelingen, om wellicht begrijpelijke politieke redenen, de kwestie van het akkoord van Luxemburg niet is betrokken. Voor de toekomst blijft daarmee enige onzekerheid bestaan over de vraag in hoeverre lidstaten zich alsnog vrij mogen voelen hiervan gebruik te maken. Ik wil daarop niet anticiperen. Op het moment dat het zich voordoet, zal de Nederlandse regering hardop de vraag stellen waartoe de verdragswijziging heeft gediend, indien het belangrijke punt van de besluitvorming opnieuw zou worden gefrustreerd door het inroepen van dit zogenaamde vetorecht.

Ik noemde het *communautaire luik*. Daarnaast speelt de rol van de Commissie, de Raad en het Parlement en hun onderlinge relatie. Het derde luik is de Europese politieke samenwerking, die voor het eerst in de geschiedenis op deze wijze een verdragmatige onderbouw krijgt. In deze zin kan men ook spreken van een duidelijke politieke betekenis van de Europese Akte. EG en EPS zijn in één verband geplaatst, terwijl ook de Europese Raad een zekere verdragstatus krijgt. Dit alles in het perspectief van een Europese unie, als omvattend het geheel van de betrekkingen tussen de lidstaten. De unie werpt daarmee haar schaduw, in positieve zin, vooruit.

In de preambule van de akte wordt melding gemaakt van belangrijke doelstellingen op het gebied van democratie en mensenrechten. Bovendien wordt een hoge plaats toegekend aan het Europees Parlement, terwijl tevens aandacht wordt geschonken aan het gemeenschappelijk optreden, mede ten dienste van internationale veiligheid en vrede. Dat is toch een aantal belangrijke ijkpunten die de Europese Gemeenschap, voor zover het de economische component betreft, toch duidelijk overstijgen.

Ik heb al gezegd dat op het punt van economische samenwerking een reeks van nieuwe gebieden is ingevoegd. Ik heb gesproken van codificatie. Het beperken tot die aanduiding miskent echter het

werkelijke belang van het opnemen in het verdrag van deze nieuwe samenwerkingsterreinen. Hoewel kan worden volgehouden dat deze activiteiten reeds werden ontplooid op basis van het bestaande Verdrag van Rome, dienen wij ons te realiseren dat dit alleen maar kon gebeuren bij de gratie van een nogal extensieve interpretatie van dat verdrag of met gebruikmaking van een algemeen machtigingsartikel, waarbij ten aanzien van de opzet en de uitwerking van die andere beleidsterreinen bij iedere gelegenheid opnieuw consensus moest worden bereikt. Ten aanzien van elk van deze nieuwe actierasteren zijn in de akte oogmerken voor een gemeenschapsbeleid geformuleerd, waarbij ook de middelen zijn aangegeven om dat te bereiken. Ten aanzien van de besluitvormingsprocedure wijs ik erop, dat de meerderheidsbesluitvorming is ingevoerd. Ik meen dat de Gemeenschap op die wijze in ieder geval thans is geëquipt om op een meer samenhangende wijze op die nieuwe beleidsterreinen op te treden en om de economische ontwikkeling ook op die gebieden te bewerkstelligen.

Door die nieuwe beleidsterreinen nu ook via verdragswijziging in te schrijven in het Verdrag van Rome zijn niet alleen nieuwe mogelijkheden gecreëerd. Daaruit vloeit ook de verplichting voort voor de lidstaten om die ontwikkeling daadwerkelijk te bevorderen. Het vrijblijvende karakter is daarmee aan deze doelstelling ontnomen.

Ik kom dan op de Nederlandse prioriteiten bij deze hele exercitie. De eerste prioriteit was de voltooiing van de interne markt en in samenhang daarmee de ontwikkeling van de technologie. De heer Van der Linden zal nader op de kwesties rond de interne markt ingaan.

Als tweede zwaartepunt gold de verbetering van de besluitvorming in de Raad, mede vanwege de uitbreiding met Spanje en Portugal.

In de derde plaats had de relatie tussen de Raad en het Europees Parlement een hoge prioriteit.

Ik moge er ook nog op wijzen, dat niet in de laatste plaats door toedoen van Nederland het artikel met betrekking tot de economische en monetaire samenwerking thans in het verdrag is ingevoegd.

Ik kom dan op de besluitvorming...

De heer **Van Iersel** (CDA): Komt u

nog terug op de monetaire samenwerking?

Minister **Van den Broek**: Ik was dat niet van plan.

De heer **Van Iersel** (CDA): Eén van de collega's heeft namelijk een vraag gesteld die ik ook had willen stellen. Ik zou daarop graag een antwoord horen. De stelling is, dat de nieuwe formulering in feite een stap terug is ten opzichte van hetgeen thans bestaat. Bent u die mening ook toegedaan?

Minister **Van den Broek**: De staatssecretaris is voornemens, nader in te gaan op de Europese monetaire samenwerking.

De verbetering van de besluitvorming in de Raad vormde, zoals gezegd, het zwaartepunt van de Nederlandse inbreng in de intergouvernementele conferentie. Die inbreng heeft zich met name gericht op de totstandkoming van meerderheidsbesluitvorming. In aanmerking nemende dat meerderheidsbesluitvorming onder meer reeds gold voor handelspolitieke onderwerpen (artikel 113), voor de landbouwproblematiek en voor zaken de begroting betreffende, is er nu het gehele terrein van de interne markt bijgekomen. Door deze uitbreiding kan gesteld worden dat thans voor verreweg het merendeel van de huidige besluitvorming meerderheidsbeslissingen kunnen worden genomen. Ook op dit punt heeft de Akte een belangrijke bijdrage geleverd.

Het antwoord op de vraag hoe dit in de praktijk zal functioneren en hoe afdwingbaar een en ander is, zal de toekomst moeten leren. Het Nederlandse voorzitterschap was van opvatting dat ook voor de bekrachtiging door de nationale lidstaten van de Europese Akte, getracht zou moeten worden om het systeem van de meerderheidsbeslissingen reeds ingang te doen vinden. Evenzeer is duidelijk geworden dat voor een aantal lidstaten het op die manier anticiperen op de bekrachtiging geen aanvaardbare weg was. Dit houdt ons op dit moment nog in onzekerheid, hoe die meerderheidsbeslissing zal worden gerespecteerd. Het lijkt de Nederlandse regering zinvol om te komen tot een wijziging van het reglement van orde voor de Raad, juist op dit punt. Wij hebben ons ook in het interne circuit meermalen

ingezet om tot een zodanige aanpassing van dit reglement te komen, dat stemming ook kan worden afgedwongen in de Raad en dus niet alleen en uitsluitend ter discretie van bij voorbeeld het voorzitterschap — dat is thans eigenlijk de praktijk — kan worden uitgevoerd.

Een derde prioriteit gold, zoals gezegd, de verbetering van de relatie tussen het Europees Parlement en de Raad van ministers. In afwachting van de formele inwerkingtreding van de Akte heeft het Nederlandse voorzitterschap zich zeer beijverd — in een geregelde consultatie van vertegenwoordigers van het Europees Parlement — om de invloed van dat lichaam op de Europese besluitvorming te bevorderen. Wij waren en zijn van mening dat het beslist noodzakelijk was om, nu er een uitbreiding van de gemeenschapsactiviteiten plaatsvindt, ook een uitbreiding van de invloed van het Europees Parlement te realiseren. In zekere zin is dat ook gebeurd in de Europese Akte. Ik moge erop wijzen — ik meen dat dit vanmorgen niet is genoemd — dat in ieder geval het Europees Parlement thans krachtens deze acte een mede-beslissingsrecht heeft gekregen waar het bij voorbeeld gaat om toetreding van nieuwe leden tot de Gemeenschap of associatie-overeenkomsten. Daarnaast is een nieuwe samenwerkingsprocedure in twee lezingen tot stand gebracht voor de nieuwe actieterranen. Aldus is het Europees Parlement van het begin af gebonden aan de realisering van de nieuwe ontwikkelingen die de Akte teweegbrengt.

Ofschoon ik mij bewust ben van de kritische aantekeningen omtrent de beperkingen in deze procedure, meen ik niettemin oprecht dat zij een meer intensieve samenwerking tussen het Europees Parlement en de Raad noodzakelijk maakt en aldus ook een vergrote invloed van het Europees Parlement op het besluitvormingsproces teweeg zal brengen. Eenieder die zich verdiept in de wellicht moeizaam geformuleerde besluitvormingsprocedure, zal tot de conclusie komen dat — met name daar waar ook een duidelijke rol aan de Commissie is gegeven bij het beoordelen van mogelijke wijzigingsvoorstellen van het Europees Parlement — de combinatie die ontstaat in de besluitvormingsprocedure tussen de activiteiten van Parlement en Commissie, de Raad

van ministers wel degelijk onder druk kan zetten. De procedure van twee lezingen heeft een aantal voordelen. In de eerste plaats wordt het Europees Parlement al in een vroegtijdig stadium bij beleidsvoornemens van de Commissie betrokken. In de tweede plaats kan, indien hij de Commissie weet te overtuigen van wijzigingen die hij daarop aan wil brengen, de Raad uitsluitend en alleen nog met unanimiteit een afwijkende koers volgen. Met andere woorden: daaruit volgt dat het ook voor de Raad van ministers duidelijk voordelig is om zich het nodige gelegen te laten liggen aan de opvattingen van het Europees Parlement, met name daar waar de indruk bestaat dat de Commissie het met het Europees Parlement eens zou zijn.

De heer **Van Traa** (PvdA): Bent u het met mij eens dat dit voornamelijk in de eerste fase zo zal zijn en dat dit zich dus weer zal afspelen in een soort onderhandelingsproces dat juist zo weinig zichtbaar is? Dat was de vraag die ik vanmorgen gesteld had. Dit is ook de mening van die leden van het Europees Parlement met wie wij hebben gesproken.

Minister **Van den Broek**: Voorzitter! Wat daar precies zichtbaar van zal zijn, kan ik niet beoordelen. Waar het evenwel om gaat, is dat in een vroegtijdig stadium, dat wil zeggen voordat de posities van de leden van de Raad van ministers al zijn gefixeerd, het Europees Parlement op zijn minst wordt geconsulteerd. Thans is de situatie zo dat men voor voldongen feiten wordt geplaatst, dat de posities in de Raad zijn gefixeerd en dat het parlement dat geen medebeslissingsbevoegdheid heeft, alleen wordt gehoord. De invloed blijft echter beperkt, omdat weinig lidstaten geneigd zijn hun standpunten alsnog bij te stellen. Als echter van de opvattingen van van het Europees Parlement een zekere dreiging uit kan gaan — ik heb hier zojuist over gesproken — om de besluitvorming in de Raad zo ernstig te frustreren, dat de Raad alsnog gedwongen wordt om eenstemmigheid te bereiken en als het overleg met het Europees Parlement in twee ronden kan plaatsvinden, meen ik toch dat deze samenwerkingsprocedure tot een vergroting van de invloed van het Europees Parlement leidt, zij het indirect.

De heren Eisma en Van Iersel hebben over de mogelijkheid van het "oprekken" van de akte gesproken. Zij wilden dat er een maximaal gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheden die deze akte biedt. Men mag ervan uitgaan dat de Nederlandse regering deze mogelijkheden tot het uiterste zal trachten uit te buiten. Maar evenzeer als het huidige resultaat van de onderhandelingen duidelijk de kenmerken draagt van een compromis tussen de lidstaten, zal het ons straks bij de uitvoering niet direct gemakkelijker gemaakt worden een al te eenzijdige uitleg in de door ons gewenste richting te geven. De instelling van de Nederlandse regering op eigenlijk alle onderdelen is dat zij zich bij dit compromis heeft neergelegd, maar dat zij duidelijk heeft gemaakt, dat er weinig gebieden zijn waarop zij niet daadwerkelijk en concreet verder hadden willen gaan.

Ik zeg tegen de heer van Traa en anderen die hierover gesproken hebben, dat Italië een duidelijk geprononceerde rol heeft gespeeld ten gunste van meer invloed voor het Europees Parlement, maar dat ook België en Nederland geprobeerd hebben om het Italiaanse standpunt te ondersteunen. Het resultaat is bekend. Men wenste onder alle omstandigheden te behouden dat de Raad het laatste woord heeft. Naar mijn gevoel heeft men de uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement met een marginale instelling benaderd.

Ik meen dat het buitengewoon realistisch is dat een aantal geachte afgevaardigden hebben gezegd, dat de vraag mag worden gesteld in hoeverre het Europees Parlement zelf door zijn optreden in het verleden een aantal regeringen sterk heeft "geantagoniseerd" of milder gezegd in ieder geval niet heeft gestimuleerd om tot een grotere overdracht van bevoegdheden aan het Europees Parlement te komen. Ik meen dat onder andere de heer van Traa deze vraag heeft gesteld. Ik zeg er echter direct bij — en ik meende dit ook te beluisteren in het betoog van de heer Van Traa — dat als het om obstructie en gefrustreerde besluitvorming gaat de Raad in de allereerste plaats de hand in eigen boezem moet steken. Wij hebben bij de onderhandelingen meermalen naar voren gebracht dat het ons te gemakkelijk is, uitsluitend en alleen het Europees Parlement verwijten in deze kwestie te maken.

Zo was de situatie bepaald niet. Laten wij echter wel wezen, mijnheer de Voorzitter, de Raad had verstrekende bevoegdheden en heeft daarom een defensieve houding, terwijl het Europees Parlement een op zichzelf volstrekt legitieme strijd voert voor het vergroten van zijn bevoegdheden.

Voorzitter! Als wij de verhouding tussen de instellingen bezien, komt de rol van de Europese Commissie naar voren. Ook daarvan kan gezegd worden dat de Nederlandse regering telkens herkenbare pleidooien heeft gevoerd voor het versterken van de uitvoerende rol van de instellingen. Om te beginnen is ook een discussie gevoerd over de vraag op welke wijze bij voorbeeld — dat hoort eigenlijk nog bij de bevoegdheden van het Europees Parlement — aan dat lichaam een zekere inspraak zou kunnen worden gegeven bij het benoemen van de leden van de Commissie. Thans is daarvoor een zeer lichtvoetige procedure tot stand gebracht, die nergens anders uit bestaat dan uit het informeel consulteren van het Europees Parlement op het moment dat de benoeming van een nieuwe commissie aan de orde is.

In het algemeen ontvouwt niet alleen elke nieuwe voorzitter, maar ook elke commissie telkenjare de plannen ten opzichte van het Europees Parlement. Hoewel dat niet formeel de naam mag hebben van een zogeheten investituursdebat, heeft het, materieel gesproken, wel min of meer dat karakter. Ik heb de heer Van Traa horen zeggen dat een Europees Parlement op een gegeven ogenblik niet beducht moet zijn om van zijn bevoegdheid gebruik te maken, de Europese Commissie naar huis te sturen. Materieel gesproken bestaat die mogelijkheid, maar men kan het ook anders zien. Op het moment dat de Commissie haar plannen voor de komende periode bij haar aantreden ontvouwt, betekent het dan laten zitten van die Commissie dat haar positie ook door het Europees Parlement nader materieel wordt gelegitimeerd. Formeel is het een andere zaak, maar materieel komt het daar wel op neer.

Door de Nederlandse delegatie is sterk gepleit voor een versterking van de bevoegdheden van de Europese Commissie. Daarbij is ook de staf gebroken over het veelvoud aan beheerscomités en is een lans gebroken ten gunste van lichtere

procedures, die de Commissie in staat zouden stellen, meer eigen verantwoordelijkheid te geven. Wat dat betreft is Nederland een sterke voorstander van de zogenaamde klassieke procedure voor de beheerscomités, die in de praktijk eigenlijk niet anders betekent dan dat de Commissie daadwerkelijk de uitvoeringsbesluiten zelf kan nemen, maar daarbij wel de plicht heeft om deze beheerscomités te raadplegen en dus hun advies in te winnen. De verschillende modellen van beheerscomités hebben elkaar stellig in de loop van de jaren in groot tempo opgevolgd. Het is een buitengewoon ondoorzichtig samenstel geworden van beheerscomités. Een beperking tot een aantal doorzichtige modellen op dit punt zou ook voor de rol van de Commissie buitengewoon bevorderlijk zijn. Daarvoor zal de regering zich ook blijven inzetten.

Voorzitter! De heer Van Iersel vroeg in hoeverre de opzet van deze Akte — hij dacht daarbij met name aan de kwesties rondom de interne raad — aanleiding kan geven tot meer situaties van twee snelheden. Daarover is al eerder gediscussieerd. De speculaties van de heer Van Iersel op dit punt zijn zeker niet onredelijk, al wordt daarbij wellicht iets te veel uitgegaan van de veronderstelling dat de Gemeenschap geneigd zal zijn om in blokken uiteen te vallen. De ervaring leert dat een bloksgewijs optreden binnen de Gemeenschap zeer sterk verschilt per dossier en dat zich geen blijvende allianties aftekenen tussen bij voorbeeld de zuidelijke versus de noordelijke lidstaten, dan wel tussen de technologisch geavanceerde versus de technologisch wat meer achtergebleven lidstaten. Men zou dit op zijn minst zeer sterk wisselende coalities kunnen noemen. Op zichzelf sterkt dit wel mijn vertrouwen in het integratiemodel als zodanig. Ik meen dan ook dat van het zogenaamde differentiatie-artikel waarop de heer Van Iersel heeft gedoeld — artikel 15 van de Akte — slechts matig gebruik zal worden gemaakt. Overigens geldt ook hierbij dat de modaliteiten ten aanzien van die differentiatie onderwerp zijn van besluitvorming door de Twaalf en dat derhalve de toegestane afwijkingen wederom voortvloeien uit het voor alle lidstaten geldende gemeenschapsrecht. Bovendien geldt het voorschrift dat het afwijkende regime steeds tijdelijk geldt.

Door deze Akte is in ieder geval een zekere dam opgeworpen tegen al te vaak voorkomende of buiten de geest van het gemeenschapskader tredende uitzonderingsposities. Dat komt voornamelijk door het feit dat, waar die uitzonderingen worden toegestaan — zij zijn eigenlijk in het verdrag opgenomen — de communautaire controle daarop en de communautaire toetsing ervan in ieder geval volstrekt gehandhaafd worden. Dat geeft, denk ik, op zichzelf een zekere waarborg dat misbruik van dit soort uitzonderingsposities niet gemakkelijk kan worden gemaakt.

Ik wil vervolgens iets zeggen over de EPS.

De heer **Van Iersel** (CDA): Komt u nog terug op het probleem van de cohesie?

Minister **Van den Broek**: De staatssecretaris zal de cohesie onder de loep nemen.

Mijnheer de Voorzitter! De opname van de verdragsbepalingen met betrekking tot de EPS in deze Akte houdt een erkenning in van de onverbreeklijke samenhang tussen de communautaire en de politieke aspecten van de Europese integratie. Zulks wordt onder meer tot uitdrukking gebracht in de preambule van de Akte, die een vernieuwing van de uitgangspunten van de Europese samenwerking inhoudt en een aantal politieke elementen toevoegt aan de oorspronkelijk hoofdzakelijk economisch gerichte uitgangspunten van het EG-verdrag. Nederland heeft de EPS steeds beschouwd als het politieke complement op de communautaire samenwerking. Mede om die reden hebben wij ons ook traditioneel verzet tegen een afzonderlijke organisatie en eigen organen voor de EPS. De nu voorziene opzet met die lichte structuur past geheel in het Nederlandse concept. Door het aanvaarden van de verdragsvorm wordt de politieke wil om op buitenlandse politiek terrein samen te werken, versterkt.

Het is een belangrijke politieke stap voorwaarts dat de tot nu toe in verschillende ministeriële besluiten vastgelegde samenwerking op verbindende wijze is geregeld. Van deze verplichtingen is de informatie- en consultatieverplichting de meest opvallende. De partners verplichten zich elkaar te informeren en te

consulteren over elk vraagstuk dat van algemeen belang is. Zij zullen zulks doen volgens het verdrag alvorens hun definitieve standpunten te bepalen.

Ik heb goede nota genomen van de afwijking daarvan, die onder andere door de heer Schutte is gesignaleerd. Ik sluit niet uit, dat zich in de toekomst vergelijkbare gevallen kunnen voordoen. In ieder geval is hierbij heel duidelijk sprake van een commitment, waarop partners elkaar kunnen aanspreken. Misschien moeten wij zeggen, net zoals geldt voor het communautaire gedeelte van de Akte, dat het in feite nog niet formeel in werking is getreden. Laat men mij dan die formalistische legale uitweg geven om dit nog te verklaren en mijn hoop niet te laten verliezen op een betere, loyale naleving in de toekomst.

Het uitgangspunt om elkaar niet voor voldongen feiten te plaatsen maakt het mogelijk om via overleg tot een eensgezind standpunt te komen. De mogelijkheid om, waar gewenst, een nationaal standpunt uit te blijven dragen, blijft echter — ik zeg dit tegen de geachte afgevaardigden de heren Schutte, Leerling en Van Dis — onverlet. In die zin kan dan ook moeilijk worden gesproken van: gedwongen worden, mee te lopen met de grotere lidstaten.

Tot mevrouw Beckers zeg ik dat, wat het buitenlandse beleid betreft, er geen sprake is van het overdragen van bevoegdheden. De EPS is en blijft intergouvernementeel. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken blijft volledig verantwoordelijk voor het door hem in EPS-kader gevoerde beleid.

De heer **Schutte** (GPV): De bevoegdheid om nationale standpunten in te nemen blijft. Dat is juist. Kan, nu formeel wordt vastgelegd om als het gaat om zaken van algemeen belang met elkaar overleg te plegen om te trachten tot een standpunt te komen, daarmee materieel de betekenis om eventueel toch een geïsoleerd standpunt in te nemen worden verzwakt? Ik heb het voorbeeld van Engeland ten opzichte van Syrië genoemd. Als Engeland op basis van deze overeenkomst had moeten werken — dit was nu officieel nog niet het geval — en toch tot zelfstandige maatregelen was overgegaan, dan zou politiek gezien de waarde van zo'n standpunt, wanneer de overige EPS-partners duidelijk niet

met Engeland zouden mee gaan, minder groot zijn dan wanneer Engeland zonder enige binding tot een zelfstandige beslissing was gekomen. Dit geldt voor ieder land.

Minister **Van den Broek**: Ik voel toch een zekere spanning in de benadering die de geachte afgevaardigde kiest. Aan de ene kant is de fractie van de GPV er een voorstander van om te trachten in zaken betreffende het buitenlands beleid — ik generaliseer nu bewust — voor standpunten een zo groot mogelijke internationale steun te vinden. Er bestaat in deze Kamer geen verschil van mening over, dat het zinvol is om te trachten tot gezamenlijke Europese standpunten te komen. Aan de andere kant gaat het om het principiële punt, terecht door de geachte afgevaardigde aan de orde gesteld, in hoeverre dit uitgangspunt en de afgesproken procedures ten aanzien van consultatie en informatie een beperking inhouden van de eigen nationale speelruimte op dit punt. In geen van de genoemde voorbeelden wordt een dergelijke beperking aangetoond. In afwijking van wat wordt beoogd ten aanzien van besluitvorming op het terrein van de interne markt, namelijk meerderheidsbesluitvorming, blijft de EPS-besluitvorming in feite die van consensus. Al had het Verenigd Koninkrijk in de geest en naar de letter van de Akte tevoren consultatie zou hebben gepleegd over de voornemens ten aanzien van Syrië, dan had dat op geen enkele wijze belet dat het Verenigd Koninkrijk, bij gebrek aan overeenstemming, op dit punt een eigen weg zou zijn gegaan. Uiteindelijk is men die ook gegaan.

Hieraan voeg ik nog toe — anders wordt het verkeer in de annalen opgenomen — dat het Verenigd Koninkrijk in de kwestie Syrië wel degelijk gehandeld heeft naar de letter en de geest van de bepalingen van de Akte. Toen de Twaalf elkaar ontmoetten in New York, werden wij namelijk door het Verenigd Koninkrijk benaderd over de mogelijke spanningen, die zich zouden kunnen voordoen en die het gewenst zouden kunnen maken om met de Twaalf tot een gemeenschappelijk antwoord te komen. In die zin is er overleg geweest.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Ik geloof niet dat het hier zozeer om gaat. Ieder voorbeeld kan altijd tot

verkeerde interpretaties leiden. Het gaat om het volgende. Een land meent een bepaalde daad te moeten stellen in het kader van de buitenlandse politiek. Daartoe is een zelfstandig land gerechtigd. Nu bestaat de situatie, dat er een verdrag is, waarin een consultatieplicht is opgenomen. Zo'n land heeft het voornemen om een bepaalde internationale maatregel te treffen. Het krijgt daarvoor in het kader van de procedure geen steun en gaat hiertoe zelfstandig over, want daartoe heeft het de vrijheid. Maatregelen die men in dit stadium alsnog neemt, zijn vanuit internationaal politiek oogpunt gezien minder relevant vanwege het feit van de mislukte consultatie, dan wanneer zo'n land zonder een consultatieplicht zelfstandig de beslissing had genomen.

Minister Van den Broek: Die redenering gaat alleen op als men consequent kiest voor een eigen nationaal buitenlands beleid, waarbij men bereid is af te wachten in hoeverre de nationale standpunten, die reeds tot uitvoering hebben geleid, vervolgens de steun krijgen van de Twaalf. Naar mijn mening is de achterliggende gedachte van de Europese politieke samenwerking het besef, dat het gewicht van gezamenlijk optreden van de Twaalf, ook in het kader van buitenlandse politieke vraagstukken, aanzienlijk groter is dan het gewicht van de respectievelijke nationale opstellingen. Meermalen heb ik in het parlement — ik hoef aan de onderwerpen niet te herinneren — de stelling verdedigd dat het vaak het geval zal zijn, dat kleinere stappen in Europees verband een groter effect hebben dan het doel meer nabij brengen dan een grotere stap in nationaal verband genomen. Dat is de achtergrond van de filosofie.

De heer **Schutte** (GPV): Daar ben ik het mee eens, maar ik denk dat de minister het met mij eens zal zijn dat, als na zo'n procedure het land toch meent zelfstandig een besluit te moeten nemen, door de gevolgde procedure de betekenis van dat besluit minder is dan wanneer niet die weg was gevolgd.

Minister Van den Broek: Dat ben ik met u eens, maar u zult het met mij eens zijn, dat het zeer wel mogelijk is in de afweging van de voor- en

nadelen toch maar te kiezen voor het model dat het perspectief biedt van een bredere steun, ook in zaken van buitenlands-politieke aard. In ieder geval kies ik daar zeer uitdrukkelijk voor.

De heer **Schutte** (GPV): In mijn eerste termijn heb ik gezegd, dat ik dat in concrete gevallen met de minister eens ben. Als je het echter gaat formaliseren, zullen de nadelen groter blijken te zijn dan wanneer er sprake is van een niet-geformaliseerde procedure, zoals nu.

Minister Van den Broek: Ik zal het nog eens anders zeggen. Het Verdrag verplicht in formele zin niet meer dan tot consultatie en informatie. Wanneer zich een zeker beleidsvoornemen heeft uitgekristalliseerd op het gebied van buitenlands beleid bij een nationale regering, kan men informeel te rade gaan bij collega's om te bezien of er steun voor is. Dus het door de heer Schutte gevreesde effect, dat straks duidelijk wordt dat daarvoor geen Europese steun aanwezig is, hoeft niet direct en zichtbaar op te treden. Ik wijs hem echter nog op een ander effect waardoor hetgeen hij vreest in feite onvermijdelijk is. Als de Nederlandse regering een besluit neemt van buitenlands-politieke aard zal ongetwijfeld bij de heer Schutte en andere kamerleden de vraag rijzen hoe in het Europa van de 12 over dat besluit wordt gedacht. Moet ik dan tegen de Kamer zeggen, dat ik er de voorkeur aan had gegeven, dat ik geen verplichting had, hierover te consulteren? Neen, zelfs los van deze Akte zou ik een dergelijk antwoord nooit geven. Elke bewindsman, die deel uitmaakt van de politieke samenwerking, zal natuurlijk trachten steun te vinden bij de Europese partners voor zijn beleidsopvattingen. Zoiets doe je sowieso, daar gelaten natuurlijk de uitzondering van de heer Jaruzelski.

De heer **Van Iersel** (CDA): Ik ben het van harte eens met de uiteenzetting van de minister voor zover het gaat om het Nederlandse standpunt. Het Verenigd Koninkrijk verbrak echter eenzijdig de diplomatieke betrekkingen met Syrië. Dat is de laatste handeling voordat je de oorlog verklaart! Twee dagen later legde het Verenigd Koninkrijk aan de andere landen van de Gemeenschap de vraag voor of men meedeed. De

minister beschouwt deze handelingen toch niet in overeenstemming met de procedures of de geest van de Europese Akte? Dat lijkt mij wel heel erg sterk!

Minister Van den Broek: Dat zou het zijn als de situatie zo is als u schetst. Het was echter anders. In de eerste plaats heeft het Verenigd Koninkrijk dus wel consultatie vooraf gepleegd. In de tweede plaats heeft het Verenigd Koninkrijk zich tijdens onze bijeenkomst in Luxemburg op het standpunt gesteld dat niet van de andere collega's zou worden gevraagd dat zij exact dezelfde maatregelen zouden nemen ten opzichte van Syrië als het Verenigd Koninkrijk, dat ternauwernood aan een calamiteuze aanslag was ontsnapt, zelf had gedaan. Het land heeft er geen moment bij de partners op aangedrongen om te komen tot een verbreking van de diplomatieke betrekkingen. In het kader van zijn eigen nationale afweging was het tot de conclusie gekomen dat dit het enige adequate antwoord op dat moment was als reactie op de bewijzen die aan het licht waren gekomen ten aanzien van een poging tot een aanslag in het Verenigd Koninkrijk zelf. Daaruit blijkt maar weer dat het altijd riskant is, aan de hand van concrete voorbeelden een generaal situatie te ontwerpen. Het zal van geval tot geval moeten worden bekeken. Ik hecht er in ieder geval aan, het Verenigd Koninkrijk recht te doen en te zeggen dat de maatregelen, die het voorstelde aan de 11 partners, geen betrekking hadden op het verbreken van de diplomatieke betrekkingen. Het ging om de vier maatregelen, die afgelopen maandag in Londen zijn geaccordeerd.

De heer **Van Traa** (PvdA): Toch rijst de vraag, wat je je precies bij consulteren en informeren moet voorstellen en of er niet toch een verschil blijft bestaan tussen wat een grotere lidstaat kan en wat een kleinere vermag.

Minister Van den Broek: Dat geldt altijd.

De heer **Van Traa** (PvdA): Natuurlijk, maar het gaat mij erom, in hoeverre dit hierdoor enigszins wordt afgedekt. Ik maak me namelijk sterk dat Nederland niet zo'n goede kaart zou hebben gehad in een vergelijkbare

situatie. En als je dan verder bedenkt dat de Franse premier in een blijkbaar later herroepen interview een weer geheel andere lezing van de zaak geeft, dan krijg je de indruk dat althans die consultatie en informatie door grotere lidstaten op een andere manier wordt ingevuld dan door kleinere. Kan de minister misschien aangeven, welke nadere afspraken zijn gemaakt over hoe het in de praktijk in z'n werk zal gaan, opdat hij het niet alleen op zondagochtend bij de koffie hoort?

Minister Van den Broek: Er zijn geen nadere afspraken behalve de naar mijn mening zeer concrete en ondubbelzinnig geformuleerde verdragstekst. Nogmaals, ik vind het riskant om aan de hand van een enkel voorbeeld de suggestie te wekken dat dit verdrag uitsluitend en alleen in het voordeel van de grotere lidstaten zou werken, omdat die ervan op aan kunnen dat de kleinere aan de verdragsverplichting zullen voldoen terwijl ze zelf hun eigen gang gaan. In het algemeen moet ik hiervan zeggen — de heer Van Traa zal hiervoor begrip hebben — dat het voor de grotere lidstaten waarschijnlijk moeilijker is dan voor kleinere om te wennen aan de gedachte dat er ook nog anderen zijn die geïnformeerd worden over wat zij van plan zijn. Maar laat ik eens een ander voorbeeld noemen dat misschien niet helemaal overtuigend zal zijn, maar dat wellicht iets aangeeft van de zin van deze voortdurende consultaties.

Neem het voorbeeld van het ook binnen de Gemeenschap toch nogal sterk bediscussieerde, om niet te zeggen omstreden beleid inzake Zuid-Afrika. Er moet toch worden geconstateerd dat het kleinere lidstaten zijn geweest die niet alleen door middel van "declaratoire verklaringen", die vanmorgen zijn genoemd, maar ook door het nemen van concrete beleidsmaatregelen de grotere lidstaten hebben meegetrokken. Dat mag toch in alle objectiviteit worden geconstateerd? Ik vind dan ook dat men de praktijk niet moet beoordelen aan de hand van de huidige situatie, maar gelet op de intentie die in feite ook in de onderhandelingen rondom de acte unique is herbevestigd, ook door de grotere lidstaten, om wat dat betreft tot een betere afstemming, tot harmonisering van het buitenlands beleid te komen. Op die definitie kom ik zo dadelijk nog even terug. In de

tekst van het verdrag is ook niet alleen sprake van het formuleren van standpunten maar ook van gemeenschappelijk optreden. Een ander voorbeeld van heel duidelijk en constructief gemeenschappelijk optreden is te vinden in het overleg en het produceren van een inbreng van de Twaalf in VN-kader en in het CVSE-proces.

Wat de meer praktische kant van de samenwerking betreft heb ik al eerder gezegd dat wij er een voorstander van zijn, elke vorm van overbodige bureaucratie op dit punt te vermijden en dat wij daarom de sinds enkele jaren gevolgde praktijk om ambtenaren van het vorige en het opvolgende voorzitterschap bij de werkzaamheden van het voorzitterschap te betrekken, willen voortzetten en enigszins uitbreiden. Het team waarom het gaat, het secretariaat, zal in beperkte mate worden versterkt en het zal een vaste plaats krijgen — dat is op zichzelf ook belangrijk — in het gebouw van het raadssecretariaat in Brussel. Daarbij blijft het uitgangspunt de leidinggevende rol van het voorzitterschap en geen vaste doch bij toerbeurt benoemde diplomaten ter ondersteuning van dat voorzitterschap. Het is evenwel tevens de bedoeling dat van deze kleine kern impulsen zullen uitgaan om de tot nu toe vaak op ad hoc-basis uitgevoerde EPS systematisch uit te breiden tot meer terreinen van de buitenlandse politiek, maar wederom qua besluitvorming onderworpen aan de consensus-regel.

De verdragsbepalingen zijn zodanig geformuleerd dat het huidige acquis voor de politieke samenwerking behouden blijft. Hieraan wordt een nieuwe impuls toegevoegd. De formulering van de verdragsbepalingen is zodanig dat ook verdere ontwikkeling van de EPS mogelijk is en blijft. Ten slotte is vastgelegd dat over vijf jaar gezien wordt of herziening van de bepalingen inzake de EPS noodzakelijk is.

De heer Van Iersel heeft gevraagd of de vooruitgang van de EPS van andere factoren afhangt dan de verdragsbepalingen. De heer Weisglas vroeg of het niet te verwachten is dat nu de praktijk van de EPS zal veranderen. De opbouw van Europa, ook in deze zin, is zeker niet voltooid. Ik heb eerder aangegeven dat dit in het bijzonder geldt voor de politieke component van de samenwerking. Wij beschikken nu

over een organisatorische onderbouw, wat op zich zelf een winstpunt is. Tegelijkertijd wordt echter het juridische raamwerk van de EPS evident versterkt. Ook aan het adres van de heer Schutte zeg ik dat in de praktijk moet blijken of de politieke wil sterk genoeg is om tot meer gemeenschappelijke actie te komen. Ik ga hierop nu niet dieper in, maar markeer nog dat in de afgelopen vijftien jaar, waarin de EPS nu functioneert, wel degelijk veel is bereikt.

Ik mag hiervan een ander voorbeeld noemen. De belangstelling van buiten Europa, bij voorbeeld van de ASEAN-landen, de Centraalamerikaanse staten, de VS, Japan, China en India, en van Oostenrijk en Noorwegen voor contacten met de EPS toont aan dat deze landen en landengroepen de EPS wel degelijk als een belangrijke factor in de internationale betrekkingen zien. Wellicht moeten wij ruiterlijk erkennen dat in deze landen vaak een grotere eenheid binnen de EPS wordt verondersteld dan er in de praktijk aanwezig is.

De heer Van Iersel heeft gevraagd naar de betekenis van de deelneming op gelijke voet door de Europese Commissie aan de Europese Politieke Samenwerking. Hij vroeg zich hierbij af wie de commissie representeert. De heer Van Traa heeft gevraagd, de rol van de commissie niet te degraderen tot het hebben van een klapstoel in het overleg. Nederland heeft zich sterk gemaakt voor een volledige betrokkenheid van de commissie bij de EPS. De raakvlakken tussen de EPS en communautaire aangelegenheden worden steeds talrijker. Ik denk hierbij aan de betrekkingen met de Centraalamerikaanse landen, aan de sanctiemaatregelen en de positieve maatregelen jegens Zuid-Afrika en aan de hulp aan vluchtelingen in Ethiopië. Al deze vraagstukken hebben een politieke en hiernaast een duidelijk economische component. Deze twee moeten nauw op elkaar worden afgestemd. Door deelneming van de commissie aan de EPS wordt enerzijds gewaarborgd dat de politieke en de economische component op elkaar aansluiten en anderzijds ervoor gewaakt dat de EPS bevoegdheden van de commissie aan zich trekt. Dit gevaar dreigt anders.

De commissie vertegenwoordigt dus, zo zeg ik tegen de heer Van Iersel, op dit punt duidelijk de

gemeenschap, zo men wil: het supranationale element, in de overigens op intergouvernementele leest geschoeide politieke samenwerking. Ik kan het niet genoeg herhalen.

De heren Van Traa, Schutte en Leerling missen structuur in het Europese buitenlandse beleid. De heer Leerling meent ook dat een adequaat crisismanagement ontbreekt. Ik wijs de geachte afgevaardigden erop dat met de akte niet in de eerste plaats beoogd is, meer structuur in de EPS te brengen. In de preambule worden de uitgangspunten genoemd: democratische beginselen, eerbiediging van de rechten van de mens, bijdrage aan handhaving van internationale vrede en veiligheid. Verder wordt in de verdragsbepalingen nog gewezen op het belang van de ontwikkeling en de bepaling van gemeenschappelijke beginselen en doelstellingen.

Ik wijs erop dat crisismanagement wel degelijk is voorzien. In artikel 30, lid 10d, staat dat bijeenkomsten kunnen worden bijeengeroepen binnen een termijn van 48 uur. Dit werkt reeds, zoals tijdens het Nederlandse voorzitterschap is gebleken in de kwestie-Libie.

Over prioriteiten en resultaten van de EPS wordt geregeld overleg gevoerd en verantwoording afgelegd in het Europese Parlement en de nationale parlementen. Het voorzitterschap speelt uit de aard der zaak in dit gebeuren een belangrijke rol.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu toe aan een vraag van de heer Leerling. Deze vroeg naar de rol van het Europese Parlement ten aanzien van de EPS. Ik vestig de aandacht van de heer Leerling op het ministeriële besluit van 28 februari jongstleden. In hoofdstuk 2 is aangegeven op welke wijze de in de verdragsbepalingen aangegeven nauwe betrokkenheid van het Europese Parlement wordt gerealiseerd. Ik kan overigens uit eigen ervaring zeggen, dat de contacten met het Europese Parlement intensief zijn en door beide zijden, regering en Europees Parlement, als zeer positief worden ervaren. Ik moge daarbij ook nog melding maken van de verklaring ten aanzien van de beginselen van de mensenrechtenproblematiek, die door de Twaalf is aangenomen en die ik uitvoerig met het Europese Parlement heb bediscussieerd.

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Ik

wilde de minister even laten uitspreken, maar nu hij kennelijk het EPS-gedeelte van zijn antwoord afsluit, wil ik hem eraan herinneren dat hij enige tijd geleden zei, nog op de begrippen te zullen terugkomen.

Minister **Van den Broek**: Aan het antwoord op uw vraag over de begrippen ben ik juist toe!

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de minister gaarne het volgende willen vragen over de rol van de Commissie. De Commissie moet er volledig bij betrokken worden. Dit staat ook in artikel 30, lid 3, onder letter b. Toch blijft de vraag van de structuur nog open. De minister zegt, dat het niet de bedoeling was om dit hier te regelen. Mijn vraag is dan, waar het wel wordt geregeld, als de minister mij niet tegensprekt dat in het huidige beleid een soort conjunctuur aanwezig is. Het is blijkbaar zo, dat de EPS niet in staat is, zich in dezelfde tijdsspanne met meer dan één onderwerp werkelijk degelijk bezig te houden. Op dit moment lijkt dit onderwerp Zuidelijk Afrika te zijn en ik heb gesteld dat Centraal-Amerika en ook het Midden-Oosten nu wegvallen. Wij hoeven deze discussie nu niet ten principale te hebben, maar ik zou toch graag van de minister horen, waar en wanneer wij wel verder praten over die structuur en of dit ook binnen de EPS voorzien is, om juist dat te voorkomen wat de minister ook wel toegeeft.

Een andere vraag betreft het volgende. Als de minister zegt dat het de bedoeling is, de Commissie er volledig bij te betrekken, ziet hij dan ook de mogelijkheid dat de Commissie door de EPS gevraagd wordt om bepaalde dingen te doen die liggen in het uitvoerende vlak?

Minister **Van den Broek**: Voorzitter! De suggestie die uit berichtgeving in de media ontstaat, dat de EPS zich wellicht op een zeer smal terrein beweegt en zich bij voorbeeld de afgelopen maanden met niets anders zou hebben beziggehouden dan met de problematiek Zuidelijk Afrika, is bepaald en heel uitdrukkelijk onjuist. Ik geef nogmaals toe, dat de belangstelling van met name de media, zeker in dit land, heel in het bijzonder naar dat aspect van het EPS-beleid is uitgegaan. Maar ik raak niet vermoeid met er telkens op te wijzen, dat op de andere terreinen

van het EPS-overleg de discussie volop plaatsvindt.

Wij hebben tijdens de jongste bijeenkomst in Londen uitvoerig gesproken over de Oost-Westbetrekkingen in het kader van de situatie post Reykjavik; ik kom op de veiligheidscomponent straks nog even terug. Wij hebben gesproken over gemeenschappelijke opstellingen die kunnen worden gekozen in de CVSE-conferentie, die onlangs van start is gegaan. Wij hebben gesproken over de situatie Iran-Irak. Het enkele feit dat dit na afloop niet altijd leidt tot officiële verklaringen van de Twaalf op dit punt — juist ook ter vermindering van uitsluitend en alleen maar declaratoire verklaringen, die inhoudelijk niets toevoegen aan wellicht eerdere standpunten —, geeft mij bepaald niet het gevoel dat de EPS zich monomaan op een enkel terrein van buitenlands beleid concentreert.

Ten aanzien van de Oost-Westbetrekkingen in hun algemeenheid merk ik nogmaals op dat deze, zeker post Reykjavik, constant en praktisch bij elk EPS-overleg onderwerp van gesprek vormen.

Wat de structuur betreft, merk ik het volgende op. Juist het bestaan van een licht secretariaat zou de continuïteit van dit overleg en de selectie van onderwerpen meer structuur moeten geven. Thans is het in feite zo, dat het voorzitterschap de onderwerpen agendeert, zonder dat het de lidstaten onmogelijk wordt gemaakt om daaraan zelf onderwerpen toe te voegen. Van die gelegenheid maken wij zeer geregeld gebruik en via het COREU-net wordt tevoren die wens aan het voorzitterschap kenbaar gemaakt.

Ten aanzien van de rol van de Commissie, waarnaar de heer Van Traa vroeg, merk ik het volgende op. Thans is duidelijk afgesproken dat deze deel uitmaakt van het EPS-overleg. In die zin heeft zij geen bevoegdheden die vergelijkbaar zijn met die ingevolge haar communautaire taak, die in feite supranationaal is. Er is terecht op gewezen dat zij juist op het uitvoerende vlak een taak heeft. Ik noem enkele concrete voorbeelden: de betere coördinatie wat de steun betreft aan de anti-apartheids-groeperingen in Zuid-Afrika, het uitvoering geven aan de samenwerkingsovereenkomst met de landen in Centraal Amerika en het uitvoering geven aan bepaalde plannen voor verbetering van de leefomstandighe-

den in de bezette gebieden in het Midden-Oosten. Op dit punt heeft de commissie een heel uitdrukkelijke taak. Hiermee wordt het complementaire karakter van haar taak ten opzichte van de politieke besluitvorming tussen de Twaalf heel duidelijk gemaakt. Ik heb al gezegd dat steeds meer blijkt dat bij het trachten in te nemen van een gezamenlijk standpunt naar buiten toe niet alleen een politieke, maar zeker ook een economische component in het spel is. Ik acht de aanwezigheid en de rol van de commissie absoluut onmisbaar.

De geachte afgevaardigde de heer Eisma heeft gewezen op de doelstellingen van het EPS-gebeuren, zoals omschreven in het verdrag. Hij ging met name in op artikel 30, eerste lid, dat spreekt over het streven om een gemeenschappelijk Europees buitenlands beleid te formuleren. Ik kan de geachte afgevaardigde verzekeren dat over deze formulering lang en intensief is gediscussieerd. Nederland heeft zich met Italië en België ingezet voor het voeren van een "gezamenlijk buitenlands beleid". Dat was voor andere landen niet aanvaardbaar. Daarom is ten slotte deze compromisformule ontworpen.

Wat is hiermee bedoeld? Het is in ieder geval niet de bedoeling dat het gehele buitenlandse beleid gemeenschappelijk wordt. Wel is het de bedoeling dat op een aantal terreinen een gemeenschappelijk beleid wordt gevoerd en dat het standpunt op dat beperkte aantal terreinen geacht wordt te zijn voor dit moment en in deze fase: het Europees buitenlands beleid. Door verschillende delegaties van met name grote lidstaten is opgemerkt dat het in hun ogen niet gaat om het streven naar een totaal gemeenschappelijk buitenlands beleid. Het gaat erom, op de beleidsgebieden waar een algemeen belang voor alle Europese landen kan worden geconstrueerd wel te komen tot een gemeenschappelijk buitenlands beleid. Er kunnen in dit verband makkelijk voorbeelden worden genoemd. Zo kan ik mij voorstellen dat de Franse politiek ten opzichte van Tsjaad niet direct wordt gezien als algemeen belang voor het Europa van de Twaalf. Nuances zijn en blijven altijd mogelijk!

Ik kom te spreken over de EPS en de veiligheid. Ik zal trachten, een beknopt inzicht te geven. Men zal zich herinneren dat hierover in het

kader van de Genscher/Colombo-besprekingen en de declaratie van Stuttgart voldoende is gesproken. De communis opinio — de grootste gemene deler van de opvattingen toen — resulteerde in de formulering dat in EPS-kader de politieke en economische aspecten van de veiligheid ter sprake konden komen en dus als onderwerp van EPS-overleg werden erkend. Er waren enkele lidstaten, waaronder Nederland, die toch wilden dat de verder gaande veiligheidsaspecten onderwerp van gesprek konden zijn. Zij wilden niet per definitie en onder alle omstandigheden de militaire aspecten uit de weg gaan. Deze discussie heeft zich min of meer herhaald bij de totstandkoming van deze akte, maar heeft niet geleid tot een ander resultaat. Misschien mag wel als nieuw worden aangemerkt dat in de akte is geconstateerd dat de lidstaten die behoefte hebben aan een verder gaande discussie over de veiligheids-samenwerking, daartoe het kader van de WEU tot hun beschikking hebben. Dat is de situatie van dit moment. Ik constateer, dat in de gesprekken in de EPS over Oost-West-betrekkingen die zozeer gelegen zijn in het verlengde van de gehele veiligheidsdiscussie of die daaraan eerder nog ten grondslag liggen, de grenzen vrij gemakkelijk verschuiven. Als wij spreken over Reykjavik worden er minder krampachtige opmerkingen over wapenbeheersing gemaakt in het EPS-overleg dan een jaar of twee geleden het geval was. Ik geef de geachte afgevaardigden die daarover hebben gesproken, grif toe dat een en ander een probleem vormt, met name voor één van de Twaalf die niet tot het NAVO-bondgenootschap behoort en die een neutraliteitspositie bekleedt. Daarom wordt dit onderwerp ook met de nodige omzichtigheid behandeld in de gesprekken binnen de Twaalf. Tegelijkertijd kan men vragen wat een ontwikkeling betekent als deze zich zou bewegen in de richting van gesprekken over militaire aspecten van veiligheid. Ik voorzie geen grote sprongen voorwaarts op dit gebied in de naaste toekomst. In ieder geval is voor de Nederlandse regering bespreking binnen de Twaalf in feite op hetzelfde uitgangspunt gestoeld als besprekingen bij voorbeeld in het kader van de West Europese Unie. Het uitgangspunt is namelijk dat een eigen Europese inbreng in het veiligheidsoverleg op zijn plaats is,

niet ter verzwakking maar juist ter versterking van het bondgenootschappelijk overleg in de alliantie. Zo is dat ook diverse malen geformuleerd en onderstreept. Het gaat hier niet om een eigen Europees veiligheidsbeleid. Wat dat betreft blijf ik op het standpunt staan dat de veiligheid van het democratische westen ondeelbaar is. Dat wil niet zeggen dat de Europese component daarbinnen geen extra aandacht zou kunnen vragen of wijden aan een aantal gevolgen die specifiek zijn voor Europa van het bondgenootschappelijk gevoerde veiligheidsbeleid. De voorbeelden daarvan zijn genoegzaam bekend.

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in mijn bijdrage heel concreet een voorbeeld genoemd van een uitspraak van staatssecretaris Van Eekelen toen hij nog de verantwoordelijkheid droeg voor buitenlandse zaken. Hem werd gewezen op de Genscher/Colombo-besprekingen en de vraag voorgelegd of geregelde bijeenkomsten van de Europese ministers van defensie moeten worden gehouden in EPS-verband. Hierop antwoordde hij dat dit in het kader van de EPS zou moeten gebeuren. Is dat ook nog steeds het antwoord van dit kabinet?

Minister **Van den Broek**: Dat is nog steeds ons antwoord, ook al omdat dit een praktische onmogelijkheid voor de leren zou opleveren. Zoals u weet is bij de zogenaamde revitalisatie van de West-Europese Unie het model gekozen, waarbij niet alleen de ministers van buitenlandse zaken maar ook die van defensie bijeenkomen. Tot dusverre gebeurde een en ander in gezamenlijk overleg.

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De revitalisatie van de WEU vergemakkelijkt de toetreding van de landen die daarom vragen. Dit is even een zijspoor maar het is relevant, te weten wat daarover het oordeel van de minister is.

Minister **Van der Broek**: Ik heb uw vraag niet geheel begrepen.

De heer **Van Traa** (PvdA): Neemt u mij niet kwalijk. Het gaat mij om de landen die lid willen worden van de West Europese Unie. Vergemakkelijkt deze akte en de totstandkoming van deze tekst een en ander volgens u

voor bij voorbeeld landen als Spanje en Portugal?

Minister **Van der Broek**: Materieel gezien heeft u gelijk. Als een dergelijke akte aangeeft dat landen die juist in de meer specifieke veiligheidsvraagstukken geïnteresseerd zijn, daarover in het kader van de WEU met elkaar kunnen overleggen, betekent dit materieel, dat ook voor andere Europese landen, lid van de Twaalf en niet van de WEU, toetreding mogelijk moet worden gemaakt. Dat kunt u hierin inderdaad lezen. De opvatting van de Nederlandse regering is echter dat wij eerst de evaluatieperiode tot december van het vorige jaar, die twee jaar geleden in Rome is afgesproken, willen afwachten alvorens wij nu het kader van de WEU met nieuwe leden gaan uitbreiden. Ik weet dat dat een standpunt is dat ons door een aantal landen dat graag wil toetreden, niet in dank wordt afgenomen. Ik meen echter te moeten constateren, dat er op dit moment onvoldoende aanleiding is, onvoldoende nieuw fundament onder de samenwerking in de WEU is gelegd, om een uitbreiding op dit moment al te rechtvaardigen.

Ik wijs erop dat de verdragsbepalingen over dit hoofdstuk een uitdrukkelijke verwijzing bevatten niet alleen naar de samenwerking in het kader van de Westeuropese Unie, maar ook naar de samenwerking in het kader van het NAVO-bondgenootschap. Daarmee heeft men heel uitdrukkelijk willen aangeven, dat wij niet zoeken naar een substituuut voor deze vormen van samenwerking, maar hoogstens naar een complement, ook in EPS-kader op de langere duur.

□

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! Ik begin met de leden van de Kamer te bedanken voor hun doorwrochte inbreng. In de beantwoording zal ik mij beperken tot de interne markt, de technologie en het vraagstuk van de cohesie.

Nagenoeg alle sprekers hebben gesproken over de interne markt, vooral in positieve zin. Als een van de pluspunten van de Europese Akte hebben zij gewezen op de verbetering van het besluitvormingsproces inzake de interne markt. Op zichzelf is dat zeer terecht, omdat juist het antwoord de vraag hoe wij naar het

jaar 2000 toegaan en vooral wat de positie van Europa na dat jaar zal zijn, in hoge mate bepaald wordt door het antwoord dat wij weten te geven op de vraag in hoeverre wij die interne markt kunnen realiseren.

Diverse afgevaardigden hebben gezegd dat een directe samenhang bestaat tussen de interne markt, de Europese concurrentiepositie en de mate waarin wij in staat zijn om de werkloosheidsproblemen in Europa aan te pakken. Met andere woorden: er is een directe relatie tussen het realiseren van de interne markt en het aanzwengelen en stimuleren van de bedrijvigheid in Europa.

Sommigen hebben daarbij uitgesproken dat zij een hard hoofd hebben in het antwoord op de vraag of wij in 1992 zover zullen kunnen komen. Ik moet u zeggen dat ik er, ondanks het feit dat ik mijn zorgen heb uitgesproken over het tempo van het besluitvormingsproces, het volste vertrouwen in heb dat wij in 1992 inderdaad het witboek zullen hebben uitgevoerd. Het tempo van besluitvorming is te laag; dat is juist. Het is op grond daarvan ...

De heer **Van Iersel** (CDA): De staatssecretaris drukt zich wel buitengewoon sterk uit. Het heeft er het volste vertrouwen in dat wij in 1992 klaar zullen zijn. Waar is dat in 's hemelsnaam op gebaseerd?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Ik kom daarop terug. De heer Weisglas heeft gevraagd naar de reacties van andere lidstaten bij gelegenheid van het feit dat ik bij raad over de interne markt inderdaad zorg over het tempo van besluitvorming heb uitgesproken. Juist de reacties van de andere lidstaten, vooral de zuidelijke, hebben mij hoop gegeven. Het bewustzijn van het te trage besluitvormingstempo bleek niet alleen bij de Nederlandse delegatie aanwezig; het werd gedeeld door de andere delegaties. Er zijn suggesties gedaan om te komen tot verbetering van het besluitvormingsproces en tot verhoging van het tempo. Tegen die achtergrond durf ik te zeggen, dat wij de komende periode met vertrouwen tegemoet kunnen zien, ondanks de achterstand.

Wij hebben ons daarbij nadrukkelijk voorstander verklaard van een systematiek van uitvoering van het witboek die voorkomt dat wij terechtkomen in een à-la-carte-sfeer. Daarmee wil ik zeggen, dat het

gevaar reëel aanwezig was en misschien nog wel is dat het roulerend voorzitterschap vooral die punten uit het besluitvormingsproces dreigt te halen die voor het betrokken land aantrekkelijk zijn. Op grond daarvan willen wij vasthouden aan de systematiek die in het witboek is vastgelegd en die op initiatief van het Nederlands voorzitterschap in de vorm van het zogenaamde "rolling program" is gegoten. Ik voeg daaraan toe, dat wij op dit ogenblik in onderzoek hebben op welke wijze wij kunnen inspelen op het Belgisch voorzitterschap in het komend halfjaar. Wij willen met name nagaan, of wij in Benelux-kader suggesties kunnen aandragen om het besluitvormingsproces te verbeteren.

Er is een duidelijke samenhang tussen de interne markt en het technologiebeleid. Ik zeg dit met nadruk, omdat de verscheidenheid aan systemen, normen en standaarden een van de grootste problemen van de interne markt vormt. Die kost de lidstaten in de Europese Gemeenschap handenvol geld. Juist door een Europees technologieprogramma is het mogelijk om via internationale samenwerking te komen tot een standaardisering op Europees niveau. Die Europese technologische samenwerking bevordert Europese normen, standaarden en systemen. Er is dus een duidelijke wisselwerking tussen de doelstelling van de interne markt en het technologiebeleid.

In antwoord op een vraag van de heer Eisma, namelijk of artikel 15 de realisatie van de interne markt vergemakkelijkt dan wel bemoeilijkt, wil ik volmondig antwoorden dat het artikel op zichzelf de interne markt vergemakkelijkt, althans kan vergemakkelijken, mits voldaan wordt aan de strikte regels die daarvoor gesteld zijn. Eén van die regels is de tijdelijkheid. Ik wil overigens opmerken, dat wij ons niet pas in de toekomst het hoofd breken over differentiatie in de Europese Gemeenschap. Daarmee worden wij vandaag de dag ook geconfronteerd. Kijk maar naar de EMS, naar de MCB's of naar de ontwikkelingen die zich binnen de deelnemers aan het Schengen-akkoord voltrekken.

Met het thans in het Verdrag van Rome omschreven oogmerk van de voltooiing van de interne markt per eind 1992 doet zich dus, zoals ik gezegd heb, een nieuwe dimensie voor. De gebezigde definitie van één ruimte zonder binnengrenzen is

juridisch wellicht niet zeer precies, doch heeft in politiek opzicht verreikende consequenties. Het vervallen van de grenzen voor het totaal van het vrije verkeer met betrekking tot personen, goederen, diensten en kapitaal omvat immers niet alleen het slechten van belemmeringen aan de grens, doch veronderstelt in menig geval ook gemeenschappelijke wetgeving respectievelijk het beter op elkaar afstemmen van de nationale wetgevingen. De interne markt vormt mede een belangrijke stimulans, zoals ik gezegd heb, voor de ontwikkeling van de technologie. Deze ontwikkeling is niet alleen belangrijk voor handhaving van de Europese concurrentiepositie in de wereld. Van deze ontwikkeling worden ook uitdrukkelijk positieve maatschappelijke effecten verwacht.

Naast deze prioritaire beleidsoogmerken, werden in het nieuwe hoofdstuk aangaande de interne markt ook de middelen bepaald waarmee deze oogmerken thans dienen te worden bereikt. Gelet op de grote nationale belangen welke met de voltooiing van de interne markt zijn gemeoid, belichaamt de tekst, ondanks aanwijsbare beperkingen, belangrijke concessies aan een aantal lidstaten.

De heer Eisma heeft nadrukkelijk gevraagd naar de technologische samenwerking. Ik heb erop gewezen dat er een relatie is met de interne markt, wat betreft normen, standaarden en systemen. Ik wil daaraan toevoegen, dat die technologische samenwerking ook van belang is voor het bevorderen van uitwisselingsprogramma's. Juist door die technologische samenwerking komt er voor het bedrijfsleven een extra internationale dimensie bij, namelijk dat door die verbreding van die samenwerking ook een verbreding plaatsvindt van het kennisdraagvlak van de ondernemingen. Dat blijkt ook uit de ervaringen met het eerste kaderprogramma. Er waren zeker een aantal schaduwzijden te noemen, wat betreft de invulling en uitvoering van dat program. Maar over het algemeen zien zowel de grote als de kleine bedrijven die verbreding van het kennisdraagvlak als één van de meest positieve oogmerken van die samenwerking. Ik kan dan ook toezeggen dat ik zal bevorderen dat van de verschillende Europese mogelijkheden voor samenwerking op dit gebied, een optimaal gebruik

zal worden gemaakt. De verschillende vormen kunnen goed op elkaar aansluiten. De verschillende technologieprojecten vereisen in geen enkel opzicht dat altijd dezelfde structuren of groepen van landen de handen in elkaar slaan.

De heer **Eisma** (D66): Betekent dit dat u samenwerking met IEPG- en WEU-projecten wilt bevorderen?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Technologische samenwerking heeft vooral betrekking op het eerste en het tweede kaderprogramma dat, zoals u weet, nog in discussie is in de Raad. Verder heeft het betrekking op EUREKA, hoewel dat niet volledig binnen de communautaire context plaatsvindt.

De heer **Eisma** (D66): Artikel 130M van het Europees Verdrag biedt de mogelijkheid voor EG-deelneming in programma's als EUREKA, ESA, IEPG en de WEU. Wat is de mening van de staatssecretaris daarover?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Primair slaat dit op de samenwerkingsvormen die wij kennen binnen het kaderprogramma, zoals ESPRIT en BRIT. Op dit ogenblik is een programma in ontwikkeling voor het midden- en kleinbedrijf. Daarnaast sluiten wij samenwerking op andere terreinen niet uit. Een van de voorbeelden daarvan is EUREKA.

De heer Eisma vroeg om een evaluatie van de uitvoering van de Europese Akte. In de eerste plaats hebben wij in het Verdrag in 1988 een eerste ijkpunt ten aanzien van de voortgang van de interne markt voorzien. In de tweede plaats hebben wij een tweede ijkpunt voorzien in 1990. Dat mag niet wegnemen dat wij er wel degelijk op uit moeten zijn — wij zullen dat ook doen — om in het EG-jaarverslag dat aan de Kamer wordt toegezonden, de voortgang op het terrein van de Europese Akte in bredere zin dan alleen de interne markt, te schetsen. Ik denk dat dit een goede gelegenheid is om daaraan jaarlijks een uitvoeriger debat te wijden.

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Ik stel deze vraag om wellicht een motie te voorkomen. Zal in die rapportage in het jaarlijkse EG-verslag naast de interne markt ook aandacht worden besteed aan besluitvormingsprocedures in de

Raad, inclusief het veto, de ontwikkeling van de samenwerkingsprocedures tussen de Raad en het Europees Parlement en de uitvoeringsbevoegdheden van de Europese Commissie?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Ik wil dat gaarne toezeggen. Wij zullen in dat jaarverslag een apart gedeelte hieraan wijden.

De heer **Van Iersel** (CDA): Zeer goed!!

Staatssecretaris **Van der Linden**: De heren Weisglas en Leerling hebben vragen gesteld over de uitzonderingen op de interne markt. Deze uitzonderingen vallen groten-deels samen met die, welke reeds worden voorzien in artikel 36 van het EG-verdrag. De lidstaten kunnen dus nu al een beroep doen op deze uitzonderingen op basis van de huidige wetgeving. De nieuwe uitzonderingscriteria kunnen pas worden ingeroepen nadat de Akte in werking is getreden. Op dit ogenblik hebben wij dus nog geen praktijkervaring daarmee. De mate waarvan hiervan in de toekomst gebruik gemaakt zal worden, is moeilijk aan te geven. De Nederlandse regering zal er uiteraard naar streven om dit soort uitzonderingsgevallen tot een minimum te beperken. Dat moge ook blijken uit de opstelling die wij hebben gekozen tijdens de discussies in Luxemburg.

In het verleden hebben overigens niet steeds dezelfde staten uitzonderingen gemaakt op het terrein van de interne markt; er is sprake geweest van een wisselend beeld.

De heer **Weisglas** (VVD): Voorzitter! Is naar het oordeel van de staatssecretaris de mogelijkheid om uitzonderingen te maken voor de vrije markt groter wanneer de Europese Akte in werking is getreden, dan thans het geval is? Is het inwerking-treden van de Europese Akte een verslechtering op dat punt?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! Ik ga ervan uit dat de inwerkingtreding van de Europese Akte een verbetering op dat punt zal betekenen. De praktijk zal dit natuurlijk moeten uitwijzen. De gemeenschap zal een uitbreiding krijgen van instrumenten en middelen op grond van deze aanvulling en wijziging van het verdrag.

De heer Schutte heeft naar het

verschil tussen de gemeenschappelijke markt en de interne markt gevraagd. In aansluiting op de correspondentie die wij reeds met de Kamer hebben gevoerd, kan ik zeggen dat de interne markt een verderstrekkende betekenis heeft in zoverre zij verder gaat dan afspraken over tarieven en belemmeringen van soortgelijke aard. Dit concept richt zich op een uiteindelijke situatie, zoals die in een land zal ontstaan en voorziet aldus in de fysieke opheffing van iedere grensbelemmering in het vrije verkeer.

De geachte afgevaardigden de heren Van Traa en Schutte hebben gevraagd wat de positie van de lidstaten is als de interne markt in 1992 niet zal zijn voltooid. De lidstaten hebben zich gebonden aan het handhaven van de datum van 1992 voor de voltooiing van de interne markt. Dat is het uitgangspunt. Bovendien — ik heb dit zojuist al tegen de heer Weisglas gezegd — is voorzien in de middelen waarmee dit ambitieuze doel moeten worden gerealiseerd; dit zijn bij voorbeeld de meerheidsbesluitvorming en de erkenning van nationale normen. Het ligt voor de hand dat het bij het formuleren van een dergelijk oogmerk niet aangewezen is, in één adem door voorzieningen te treffen voor het geval dit doel niet wordt gehaald. De verklaring die in de slotakte is opgenomen heeft geen andere betekenis dan een intentieverklaring in verband met het artikel. Er wordt zeker geen nadere ordening mee beoogd.

De heer **Van Traa** (PvdA): Voorzitter! Mag ik aannemen dat de staatssecretaris doelt op de verklaring inzake het Hof, dat de datum van 1992 geen automatische rechtsgevolgen heeft?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Ja!

De heer **Van Traa** (PvdA): Is het niet een beetje gemakkelijk om te zeggen dat het verder niets op de hak heeft, om het maar op zijn Amsterdams uit te drukken.

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! Het lijkt mij voorbarig om hier nu al uitvoerig op in te gaan. Wij gaan ervan uit dat de doelstelling gerealiseerd wordt. Bovendien hebben wij er op dit moment nog geen zicht op hoe de beslissing van de rechter in een eventueel geschil zal uitvallen. Dat is nu nog een open

vraag, waarvan de beantwoording afhankelijk is van de specifieke omstandigheden van het desbetreffende geval.

De heer **Van Traa** (PvdA): De bedoeling van de verklaring is toch dat het het Hof moeilijker wordt gemaakt om zich hierover uit te spreken. Het is volgens mij niet anders te lezen.

Staatssecretaris **Van der Linden**: Dat moet blijken als een dergelijke situatie zich voordoet.

De heer **Van Traa** (PvdA): Kan de staatssecretaris aangeven wat de overwegingen van de Nederlandse regering waren inzake de niet automatische rechtsgevolgen?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Wij hebben er in het verleden blijk van gegeven dat wij ons met alle kracht willen inzetten om de datum van 1992 te halen. Wij zullen op dit punt een horzelfunctie blijven vervullen. Ik meen dat het niet goed is om vooruit te lopen op geschillen die kunnen ontstaan, als wij tegen die tijd niet zo ver blijken te zijn, als wij nu hopen. Dit moet ook gezien worden als een duidelijke politieke verplichting van de betrokken partijen die de akte onderschrijven.

De heer **Eisma** (D66): Was de Nederlandse vertegenwoordiging geen voorstander van deze verklaring bij artikel 8?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Toen had ik nog een ander bestaan. Ik heb niet aan de desbetreffende discussie deelgenomen. Het lijkt mij juist, dat de minister deze vraag beantwoordt.

Minister **Van den Broek**: Voorzitter! Ik put hiervoor uit mijn geheugen. Ik herinner mij zeer wel de discussie waarbij Nederland het standpunt heeft betrokken dat de verplichting voor 1992 zo dwingend mogelijk moest worden aangegaan. Tegelijkertijd erkende Nederland dat het juridisch moeilijk te construeren zou zijn, als in 1992 via regelgeving alle grensbelemmeringen niet waren opgeheven, om het enkele noemen van een datum in de plaats te laten treden van regelgeving waarvoor communautaire besluitvorming noodzakelijk is.

Bij deze passage moet men vooral

denken aan een zwaar politiek commitment, waarop de lidstaten kunnen worden aangesproken en dat ertoe zou kunnen leiden — maar dan speculeer ik evenzeer als de staatssecretaris gedwongen was te doen — dat het Europese Hof op een gegeven ogenblik kan zeggen: hier hebben de lidstaten duidelijk een politieke verplichting op zich genomen; wij veroordelen de lidstaten alsnog, mee te werken aan de totstandkoming van de opheffing van de desbetreffende grensbelemmeringen. Het kan echter niet in de plaats komen van de communautaire besluitvorming die daarvoor noodzakelijk is.

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! Ik vervolg mijn betoog met de rol van het EMS en van de ECU. De heer Van Traa heeft hierover een specifieke vraag gesteld. Het is onjuist, te stellen dat wij ver verwijderd blijven van de situatie, waarin er een hechtere samenwerking zal ontstaan binnen het EMS. Door de voortgang op het gebied van de versterking van het EMS wordt de stelling van de heer Van Traa weersproken. In het voorjaar van 1985 werd door de ECOFIN-raad in Palermo een mandaat verstrekt voor een versterking van de EMS. Sindsdien is er de volgende vooruitgang geboekt.

Op de eerste plaats is er een formulering gekomen voor het ECU-pakket van maart 1985, die onder andere een intensiever gebruik van de ECU door de centrale banken inhield. Op de tweede plaats is er een convergentie van het monetair beleid van de lidstaten. Dat blijkt uit een daling van het inflatietempo in alle lidstaten. Op de derde plaats werden er voorstellen gedaan, vervat in de eerste fase van het huidige programma voor kapitaal liberalisering. Deze zullen naar wij verwachten worden aangenomen op de eerstvolgende ECOFIN-raad op 17 november aanstaande. Op de vierde plaats heeft de voorzitter van het monetair comité tijdens de informele ECOFIN-raad te Gleneagles een nieuw programma voor de versterking van het EMS gepresenteerd. Daarbij is het opvallend dat de aandrang om Engeland binnen het EMS te brengen, steeds meer toeneemt. Ook dat moge erop wijzen dat het EMS wel degelijk een voorbeeld van een succesvol beleid van de Europese Gemeenschap is.

De feitelijke voortgang op het gebied van het EMS weerspreekt dus de stelling van de geachte afgevaardigde de heer Van Traa. Binnen de huidige institutionele context blijft voortgang van het EMS mogelijk, bij voorbeeld op het terrein van de beleidsconvergentie en van de kapitaal liberalisatie. In dit opzicht is de stelling van de heer Van Traa feitelijk onjuist, dat de specifieke verwijzing naar artikel 236 in het tweede lid van artikel 102.a de nu geldende situatie nog moeilijker zal maken.

De heer **Van Traa** (PvdA): Voorzitter! De stelling dat iets wellicht moeilijker wordt, kan toch nooit feitelijk onjuist zijn? Ik bedoel: wellicht wordt het moeilijker; laten wij hopen dat het niet moeilijker wordt, maar dat kan feitelijk nooit onjuist zijn. Er wordt namelijk door het specifiek inroepen van artikel 236 een zware unanimiteitsprocedure vereist, terwijl wij nu in een situatie zitten van — zelfs als wij het zo niet noemen — twee snelheden, die wij misschien nog even hard nodig hebben.

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! Eén van de positieve kanten van de Europese Akte is, dat juist het Europese monetaire beleid onder de werking van het Verdrag wordt gebracht. Dat is ook door verschillende geachte afgevaardigden gezegd. Juist daaruit mag worden afgeleid, dat de praktijk die wij in het verleden kenden alleen maar een versterking ondergaat. Wij mogen dus niet veronderstellen dat daarvan juist een verzwakking zou uitgaan.

Voorzitter! De heer Van Dis vroeg of de EPS nader gestalte krijgt in het monetaire beleid. De EPS krijgt daarin niet expliciet nader gestalte. Er is geen direct verband tussen EPS en monetaire beleid.

Ik kom tot de cohesie, waarover verschillende geachte afgevaardigden hebben gesproken. De heer Van Iersel heeft gevraagd naar de betekenis van artikel 23 en de concrete inhoud ervan. Met dit artikel is het oogmerk van een vermindering van de verschillen in welvaartsniveau in de Gemeenschap van overweging in de preambule naar verdragsverplichting gepromoveerd. In de nieuwe artikelen 130b en 91h die via artikel 23 in het Verdrag werden opgenomen, wordt de verplichting tot coördinatie van het economische

beleid tussen de lidstaten, waarover ook artikel 103 van het EG-verdrag rept, gericht op het oogmerk, de achterstand van de minstbegunstigde regio's op de andere te verkleinen. Vervolgens wordt er blijkens artikel 130b van uitgegaan dat door de getrouwe tenuitvoerlegging van het gemeenschapsbeleid het desbetreffende lidstaat reeds een bijdrage levert aan de verkleining van de economische achterstand.

Naast die gemeenschapsbijdrage, zo wijst dit artikel uit, beschikt de Gemeenschap nog over extra ondersteunende instrumenten, zijnde de structuurfondsen. Voorts wordt in artikel 23 het regionaal fonds dat allang bestaat in de Gemeenschap thans ook een plaats gegeven in het Verdrag van Rome. Artikel 130c nieuw, dat via artikel 23 wordt ingevoegd in het Verdrag van Rome, bevat voorts de concrete opdracht aan de Commissie om, nadat de Akte in werking is getreden, een globaal voorstel te doen teneinde de samenwerking en de coördinatie tussen de fondsen te bevorderen en de effectiviteit van de fondsen te vergroten.

De heer Van Iersel stelde de vraag of deze bepaling niet leidt tot een splitsing in Europa. De heer Schutte heeft gevraagd of zij niet de grens markeert van de integratiemogelijkheid van de Gemeenschap. Naar economische situatie gemeten is er ongetwijfeld een noord-zuid-probleem waarin ook noordelijk Ierland deelt. Toch heb ik de indruk dat de gerichtheid van elk der zuidelijke landen om met de noordelijke landen samen te werken ter verhoging van hun levensstandaard groter is dan de neiging om met elkaar een machtsblok te vormen binnen de Gemeenschap. Ik wil eraan toevoegen, dat wij natuurlijk geconfronteerd worden met een toenemende aandrang van de zuidelijke lidstaten om de nadruk te leggen op een stukje solidariteit via het versterken van de structuurfondsen en het overhevelen van middelen van noord naar zuid via die structuurfondsen, terwijl de noordelijke lidstaten vooral brood zien in het goed laten functioneren van de interne markt. Ik denk dat daarvoor in de Raad in toenemende mate begrip bestaat. Het was overigens opvallend, dat ook de zuidelijke lidstaten in de discussie over de voortgang op het gebied van de interne markt heel concrete suggesties hebben gedaan. Op grond van die ervaring durf ik te

stellen dat wij niet mogen zeggen dat er sprake is van een splitsing tussen noord en zuid.

De heer **Van Iersel** (CDA): Vooral de laatste mededeling van de staatssecretaris is buitengewoon interessant en hoopgevend. Dit leidt mij tot de volgende vraag. De bestaande structuurfondsen kunnen op een bepaalde wijze worden aangewend. Er is echter onvoldoende geld beschikbaar om ze aan te vullen, wat automatisch inhoudt dat de noordelijke lidstaten, in het bijzonder ook Nederland, minder op deze fondsen kunnen trekken. Is dat juist?

Staatssecretaris **Van der Linden**: Dat kan de consequentie zijn. Ik denk dat wij die solidariteit onder ogen moeten zien. Wij verwachten van de Europese Commissie aan het eind van dit jaar een viertal rapporten, namelijk een rapport over de algemene situatie, een rapport over de financiële situatie, een rapport over de landbouwpolitiek en een rapport over de structuurfondsen. Ik denk dat dit voor de Kamer aanleiding geeft, uitvoerig van gedachten te wisselen over deze zaken. Men moet die rapporten in samenhang zien; men kan ze niet los van elkaar zien. Ik kom daarop nog terug, als ik inga op de opmerking van de geachte afgevaardigde de heer Van Traa dat de Europese Akte niet alleen iets inhoudt op het punt van de interne markt en de institutionele kwesties, maar een veel bredere strekking heeft, die vandaag niet aan de orde is geweest.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Het zal de staatssecretaris niet ontgaan zijn, dat ik mijn pessimistische inschatting op dit punt niet aan mijzelf ontleend had, maar dat ik mij had laten inspireren door een publikatie, afkomstig uit zijn eigen politieke kring, van iemand die op dit gebied bepaald gezaghebbend is. Deze verwijst naar de cijfers van een Duits rapport, waarmee geïllustreerd wordt dat er sprake is van zeer forse en ingrijpende verschillen in sociaal opzicht tussen Noord en Zuid, waarbij varianten worden gegeven. Hij komt op basis daarvan tot de conclusie, dat redelijkerwijs niet te verwachten is dat dergelijke forse verschillen binnen een redelijke periode zodanig te minimaliseren zijn, dat er sprake is van een integratie in economisch opzicht.

Daarom is het begrip "grenzen aan de economische integratie" ter tafel gekomen.

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! Ik kan de cijfers, door de heer Haan in zijn artikel gegeven, niet beoordelen. Ik heb het desbetreffende artikel nog niet gelezen en evenmin het rapport, waarnaar hij verwijst. Als wij kijken naar de ontwikkelingen bij de structuurfondsen en de ontwikkeling rond het Middellandse Zee-beleid en naar de zogenaamde PIM's — de Middellandse-Zee-programma's — staan wij voor het probleem dat wij op grond van het aantal programma's, uit die landen zelf afkomstig, moeten spreken van onderuitputting. Wij leggen tegenover de zuidelijke lidstaten dan ook sterk de nadruk op de effectiviteit van de maatregelen, waarbij wij ook een grotere rol willen toekennen aan de Europese Investeringsbank. Het gaat namelijk niet alleen om geldoverheveling maar ook om structuurverbetering en versterking van het economisch potentieel van de lidstaten.

De heer **Schutte** (GPV): Dat kan wel zo zijn, maar onderuitputting van de beschikbare fondsen wijst erop, dat de evident aanwezige verschillen met het beschikbare instrumentarium kennelijk onvoldoende worden opgeheven. Willen wij komen tot een behoorlijk niveau van economische integratie, dan zal de grootte van de verschillen sterk beperkt moeten worden in de periode, waarin de interne markt tot stand komt.

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! In dit verband heb ik verwezen naar het rapport, dat wij zullen ontvangen van de Europese Commissie. Hierin zal worden ingegaan op de cohesie-problematiek en de werking van de fondsen. Wij verwachten dat men met voorstellen zal komen om meer de nadruk te leggen op het evenwicht binnen de EG en om het bereiken van dit evenwicht naderbij te brengen.

Door verschillende afgevaardigden zijn de consequenties van de verwezenlijking van de interne markt voor het personenverkeer aan de orde gesteld. De geachte afgevaardigde de heer Van Dis vroeg wat het betekende dat er enerzijds sprake is van verstrekkende implicaties van dit begrip en dat deze anderzijds door raadsbeslissingen nog gerealiseerd

moeten worden. Ook de heren Schutte en Leerling hebben hierover gesproken.

Inderdaad schept het begrip interne markt primair een bevoegdheid. De Raad kan daar gebruik van maken. Zolang dit niet gebeurt, blijft het nationale recht van toepassing. Overigens bracht de heer Van Dis deze implicatie in verband met de arbeidsmarktsituatie. Ik wil de heren Van Dis, Schutte en Leerling erop wijzen, dat het huidige verdrag nu reeds een vrij verkeer van werknemers schept. Op dit punt gaat de verwezenlijking van de interne markt niet verder. Dit antwoord is ook van toepassing op vragen van de heer Schutte over migratie van Zuid- naar Noord-Europa. Eerder werd schriftelijk, in antwoord op vragen van de heer Schutte, opgemerkt, dat de discussie over de maatregelen nodig voor het vrije personenverkeer pas begonnen is. Hiermee wordt uiteraard bedoeld, dat niet in de laatste plaats de implicaties van de maatregelen besproken zullen worden.

Een van de belangrijke punten op dit terrein is de criminaliteitsbestrijding. Het is niet vreemd dat dit onderwerp primair de aandacht heeft van de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken. Een verdere discussie hierover lijkt nu nu minder geschikt. Een geschikter moment hiervoor lijkt mij te zijn de discussie over de in het regeerakkoord aangekondigde nota over de grensbewaking.

De heer Schutte heeft een vraag gesteld over de Belgische wapenwetgeving. De Belgische regering heeft een voorstel bij het parlement ingediend om de bestaande wapenwetgeving te verscherpen.

Voorzitter! Ik sluit af. De geachte afgevaardigde de heer Van Traa vraagt zich af, hoe de burgers duidelijk moet worden gemaakt wat de relatie is tussen wat wij nu bespreken en de bevoegdheden van het Europese Parlement. Ik sluit mij aan bij hetgeen de minister op het punt van de bevoegdheden heeft gezegd. Maar hoe belangrijk die bevoegdheden ook zijn, Europa is meer dan alleen maar een institutie. Europa is meer dan alleen maar de financiële problematiek, de overschotten en de bureaucratie. Ik denk, dat wij met vreugde mogen vaststellen dat in de samenleving de belangstelling voor Europa groeit. Ik denk aan de Europese studentendis-

puten, aan de toename van de uitwisselingsprogramma's en aan de initiatieven die door het bedrijfsleven zijn genomen om de Europese samenwerking te bevorderen. Aan het adres van mevrouw Beckers zeg ik, dat eveneens met vreugde kan worden vastgesteld, dat ook kleine stapjes van belang zijn en dus niet alleen de "grote" besluitvorming in Brussel.

De heer Van Traa wijs ik erop, dat de grensoverschrijdende programma's een goede ontwikkeling doormaken. Ik hoop en verwacht, dat de Europese Commissie oog heeft voor die ontwikkeling in het kader van het Europa voor de burgers. De heer Van Traa heeft de indruk, dat de regering de koers nog niet heeft uitgezet en voorbij gaat aan het feit, dat het niet alleen om institutionele problemen gaat. Het gaat ook om andere vraagstukken, waaronder het financiële vraagstuk. Ik mag hem geruststellen. De regering hoopt binnen enkele weken met een nader standpunt te komen met betrekking tot het belangwekkende rapport van de WRR. Ook houden wij ons bezig met belangrijke rapporten met betrekking tot de cohesie, de financieringsproblematiek en de landbouwproblematiek. Ik ben bezig met het maken van een rondrit langs de Europese steden om met mijn collega's over deze onderwerpen van gedachten te wisselen en onze zorgen over de interne markt en de financiering van de Gemeenschap tot uitdrukking te brengen.

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Toen ik enkele jaren geleden in het Europese Parlement het Spinelli-rapport mee hielp vaststellen, had ik niet kunnen dromen dat dat rapport tot het resultaat zou leiden waarover wij vandaag spreken. Het zou wellicht in die situatie een nachtmerrie zijn geweest want ik constateer toch, hoewel ik de door de bewindslieden naar voren gebrachte positieve effecten onderschrijf, dat het een debat in mineur is. Maar wij moeten verder. Wij zeiden al dat het een stapje is en dat wij slechts kunnen streven naar invulling, oprekking van de nieuwe Akte.

Mijnheer de Voorzitter! Zowel de heer Van Traa als de minister heeft kritiek uitgeoefend op de wijze van werken en de rol van het Europese Parlement: Het parlement stuurt de

commissie niet naar huis en het vecht te weinig voor zijn bevoegdheden. Het lijkt mij echter beter in het kader van de commissie voor Europese Zaken met de EP-leden te spreken over het functioneren van het Europese Parlement. Ik meen namelijk, dat daarover wel iets meer valt te zeggen. Dat laat ik nu echter even voor wat het is.

De heer **Van Traa** (PvdA): Maar het is toch ook van belang, dat onderwerp in de plenaire vergadering aan de orde te stellen? Het gaat om de effectiviteit van het Europese Parlement en daar gaat het vandaag ook over. Dit is één van de weinige mogelijkheden van de Kamer om zich daarover uit te spreken. Daarom heb ik het aan de orde gesteld.

De heer **Eisma** (D66): Vanmorgen mocht ik uw betoog niet onderbreken, maar nu zou ik tegenbeweringen naar voren kunnen brengen waaruit blijkt dat vooral sinds 1979, sinds de directe verkiezingen, het verkrijgen van macht door het Parlement aanzienlijk is verhevigd. Daarbij denk ik met name aan de bevoegdheden op het gebied van het budget. Maar ik zou mij nu willen bepalen tot hetgeen de regering heeft gezegd. Het siert de bewindslieden in zekere zin dat zij op vele punten concessies hebben moeten doen; in het kader van de EPS denk ik aan een gemeenschappelijk buitenlands beleid versus Europees buitenlands beleid, geen overeenkomst over wapenbeheersing binnen de EPS, het niet op elkaar afstemmen van materieel beleid en andere militaire aspecten. Op de punten waarop de bewindslieden concessies hebben moeten doen, zijn ze van uitgangspunten uitgegaan in de lijn die D66 bepleit. Het waren zaken die wij juist ook opgenomen wilden zien in de akte, maar wij hebben ons erbij neer moeten leggen dat het niet lukte om deze zaken te regelen, omdat Nederland het niet alleen voor het zeggen heeft.

Voorzitter! Als wij de akte als tussenstap zien, dan moeten wij de evaluatie op gemeenschapsniveau in de gaten houden. We zouden alvast een stapje verder moeten kijken. Wat doen we bij voorbeeld tot de Europese verkiezingen van 1989? Hoe zullen wij de werking van het verdrag gaan evalueren? Ik laat het graag aan collega Van Iersel over, daarop verder in te gaan, maar ik zou toch niet de mogelijkheid uit de weg

willen gaan om te bekijken of er op termijn een herhaling van een intergouvernementele conferentie in zit. Daarvoor is niet zo'n uitgebreid politiek vooroverleg nodig als voor deze akte, en bovendien spreken we nu over een aantal jaren na 1986. Bij de evaluatie te zijner tijd zou ik ook graag de mening van de bewindslieden willen horen over zo'n hernieuwde intergouvernementele conferentie.

Voorzitter! Ten slotte zou ik nog iets aan met name de staatssecretaris willen vragen. In een interruptie-debatte is artikel 130M al even ter sprake geweest. Daarin staat de mogelijkheid voor deelname van de EEG in door verscheidene lidstaten opgezette onderzoeks- en ontwikkelingsprogramma's. Betekent dit nu ook dat de Gemeenschap kan participeren in EUREKA, ESA, IEPG en de WEU, die ook onderzoeksprogramma's opzetten?

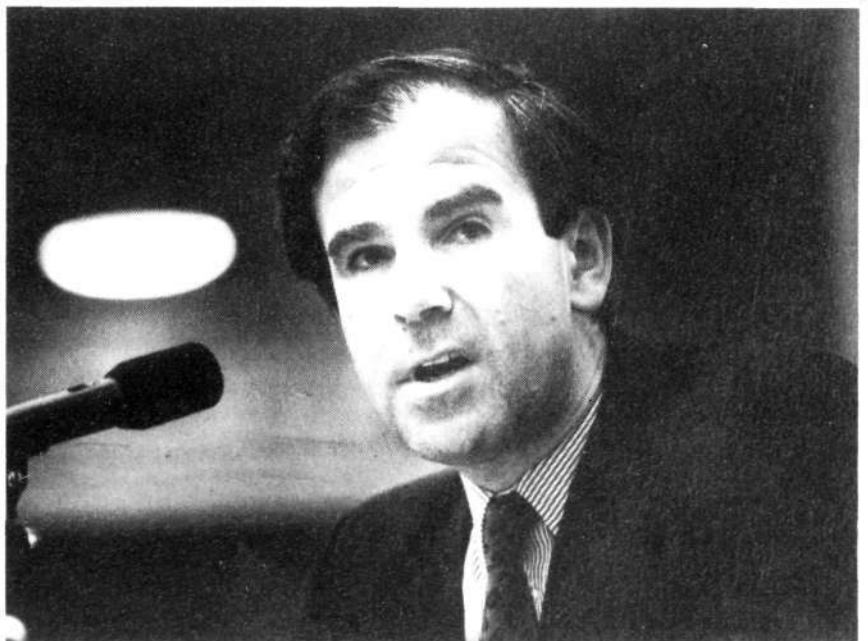
Voorzitter! Ik begrijp dat onze collega's die zich met Justitie bezighouden, staan te trappelen. Ik herhaal dat het verre van mij is, de orde van de vergadering te willen verstoren, dus laat ik het hierbij.

De **Voorzitter**: Nu u toch uw rede heeft afgesloten, kan ik gerust zeggen dat de begroting van Justitie morgen verder wordt behandeld. Dat heeft u blijkbaar verkeerd begrepen.

De heer **Weisglas** (VVD): Voorzitter! Aan het eind van mijn bijdrage aan het debat in eerste termijn heb ik gezegd dat in de ogen van de VVD-fractie de Europese akte het begin en zeker niet het sluitstuk van werkelijk verdergaande Europese samenwerking moet zijn. Gelet op het uitgebreide en concrete antwoord van de twee bewindslieden kan ik gelukkig slechts constateren dat ook zij die benadering hebben gekozen, dat zij niet achterover gaan leunen onder het motto: dit was het, nu verder met de dagelijkse routine. Collega Van Traa sprak in dit verband van "de Euro-somber", meen ik. Neen, zij zien de Europese akte echt als een aanknopingspunt om een aantal heel belangrijke zaken in Europa verder te kunnen ontwikkelen. Daarom is het, zoals anderen al hebben gezegd, van het grootste belang, op een bepaald moment tot een werkelijke, totale evaluatie van de Europese Akte te komen.

De minister heeft de politieke betekenis van de akte naar voren gebracht en wees erop dat deze de economische component van de EG als het ware overstijgt. Ik ben het hierover graag helemaal met hem eens en onderstreep van de kant van de VVD het belang hiervan. De EPS is nu opgenomen in de verdragsmatige EG en in de akte zijn nieuwe

De heer Weisglas (VVD)

beleidsterreinen opgenomen. Ik noem het milieu als zeer belangrijk onderwerp van EG-samenwerking. Het woord is vandaag niet veel gevallen, maar het lijkt mij belangrijk, nogmaals te zeggen dat dit alles in het perspectief staat van het bereiken van een werkelijke Europese Unie.

De akte overstijgt ook het economische belang en is een politiek document, omdat hierin duidelijk de wil naar voren komt om te komen tot een groter evenwicht tussen de instellingen van de EG, de raad, het parlement en de commissie, wat ten koste gaat van de nu vaak alles overheersende invloed van de raad. Ook de bewindslieden kiezen misschien soms met wat pijn in het hart deze benadering. Ik wil hen slechts stimuleren, voor zover nog nodig, om door te gaan met het geven van meer werkelijke zeggenschap aan de commissie en het Europese Parlement.

De minister wees er terecht op dat in plaats van het akkoord van Luxemburg moet worden gesproken van het zogenaamde akkoord van Luxemburg of, nog beter, van het zogenaamde compromis van Luxemburg. De Nederlandse regering heeft dit terecht nooit erkend; hetzelfde geldt voor mijn fractie. Het is een triest feit dat anderen het wel erkennen, althans ermee werken. Ook in eerste termijn bracht ik naar voren dat mijn informatie is dat nu al lidstaten, met name Denemarken, expliciet hebben gezegd dat zij blijven werken met het, door hen niet zogenaamd genoemde, akkoord van Luxemburg. Misschien kan de minister of de staatssecretaris hierop nog ingaan en zeggen of deze informatie klopt en op welke wijze onder meer de Nederlandse regering ertegen in actie kan komen.

Ik sprak al over het vergroten van de invloed van de commissie. Het is heel belangrijk dat in de geest van de Europese Akte wordt gewerkt aan de uitvoeringsmaatregelen die er nog moeten komen en waaraan de bewindslieden als leden van de raad moeten meewerken. Ook dit heb ik in eerste termijn bij de bewindslieden beluisterd.

De minister schetste naar mijn mening de situatie zoals zij is, toen hij zei dat er sprake is van een betere, intensievere samenwerking tussen het Europese Parlement en de raad. Bij samenwerking is echter nog net niet de volgende stap, die ook wij

wenselijk vinden, naar werkelijke zeggenschap van het parlement genomen. Voor zover nodig, moedig ik in tweede termijn onze regering nogmaals ertoe aan, door te gaan met werken aan deze zeggenschap.

De minister zei dat de raad het voor het zeggen had en dat het daarom begrijpelijk is dat de raad nu in het defensief is. Met deze benadering ben ik het niet helemaal eens. De raad moet juist de verantwoordelijkheid nemen om de zeggenschap van het Europese Parlement te vergroten en moet niet blijven vechten voor zijn huidige bevoegdheden. Ik zeg hiermee niet dat de Nederlandse bewindslieden dit doen. De raad in zijn geheel moet echter niet in het defensief, maar juist in de aanval gaan om de bevoegdheden van het Europese Parlement te vergroten.

De minister is zeer uitgebreid ingegaan op de Europese Politieke Samenwerking. Ik deel zijn opvattingen over en zijn benadering van het belang en het nut van de Europese politieke samenwerking. Het komt eigenlijk neer op één simpel zinnetje: met z'n twaalfen, als het werkelijk met z'n twaalfen is, is het allemaal veel effectiever dan alleen. Dit geldt voor grote en voor kleine landen, maar natuurlijk het meest voor kleinere landen zoals Nederland. Afstemming, harmonisering, gemeenschappelijk optreden, overleg, streven naar een eensgezind standpunt: het zijn allemaal zaken die van het allergrootste belang zijn. Daarbij moet ik echter de kanteekening maken, dat deze zaken wel als gevaar hebben, dat je uiteindelijk met een verwaterd standpunt te voorschijn komt. Misschien mag ik daar één voorbeeld van geven. Toen ik de verklaring las die de EPS-ministers naar voren hebben gebracht naar aanleiding van de aanslag door de PLO bij de klagmuur in Jeruzalem, vond ik deze wel een heel droevig aftreksel van datgene waarmee bij voorbeeld de Nederlandse regering zou zijn gekomen, wanneer zij zelf die verklaring naar voren had gebracht. Wanneer wij — ik doe dit zelf ook — positief praten over Europese Politieke Samenwerking, moeten wij ook dit risico en gevaar van verwatering van standpunten meenemen.

Ten aanzien van de interne markt merk ik het volgende op, Voorzitter. Ook toen de staatssecretaris nog behoorde tot onze collega's, kenden wij hem als een zeer optimistisch en

blijmoedig mens. Deze eigenschappen heeft hij gelukkig in de paar maanden dat hij aan de andere kant van de tafel zit, nog niet verloren. Zijn uitspraken over het kunnen realiseren van de interne markt in 1992, waren inderdaad blijmoedig en zeer optimistisch. Hij had het over het volste vertrouwen dat het zou lukken. Zoals wij op dit moment tegenover elkaar staan, kan ik alleen maar zeggen, namens mijn fractie, dat ik het hem help hopen. Ik help hem inderdaad hopen, dat ook op dit punt het pessimistische Europese scenario van collega Bolkestein uit de NRC niet tot de waarheid zal gaan behoren.

Collega Bolkestein citerend, Voorzitter, had ik het over de Amstelveense popgroep "Sayonara en de Banzai's". De bewindslieden hebben zich er niet aan gewaagd, om de vertaling daarvan te geven. Ik zou dit aan het einde van mijn bijdrage aan dit debat willen doen, door te zeggen dat "Sayonara en de Banzai's" zeer vrij vertaald betekent: Wees gegroet en trek ten strijde. Deze vertaling zou ik de beide bewindslieden namens de VVD-fractie willen meegeven bij het vele werk dat zij nog moeten doen om de goede geest die in de Europese Akte zit, om te zetten in werkelijke Europese daden.

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de beide bewindslieden voor hun antwoorden en constateer dat zij in niet onbelangrijke mate met mijn fractie van mening verschillen over zowel de noodzaak van de Europese integratie alsook de betekenis van de Europese Akte, die nu voor goedkeuring voorligt. Na alles wat er zowel door de minister als door de staatssecretaris is gezegd, stel ik toch vast dat de bewindslieden zich bepaald niet hebben "uitgesloofd" om in dit Huis meer enthousiasme te verwekken voor de Akte zelf. De minister sprak inzake de Akte van "een stap in de richting" en wel in de richting van de Europese Unie. Nu spijt het mij dat noch de minister, noch de staatssecretaris, is ingegaan op de vraag die ook door anderen in dit debat naar voren is gebracht, te weten wat wij nu precies moeten verstaan onder het begrip "Unie". Dit is een niet overbodige vraag, zo komt het mij voor. Kan ik alsnog een antwoord

daarop krijgen? De bewindslieden zullen toch erkennen dat er nogal verschillende interpretaties en opvattingen ter zake zijn. Waarheen zijn wij concreet op weg?

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn helaas nog meerdere vragen onbeantwoord gebleven, die in elk geval voor mijn fractie niet zonder betekenis zijn. Ik wil het, ook ter wille van de voortgang van het debat, maar zo kort mogelijk formuleren. In de eerste plaats betreft dit de volgende vraag. Ik heb een verschil geconstateerd in uitdrukking tussen de preambule van het EEG-Verdrag en de nu voorliggende Akte. Daarbij wordt gesproken over de volkeren van Europa en over de staten van Europa. Wat is daarvan de oorzaak of het motief?

In de tweede plaats betreft dit de vraag naar de positie van het Europese Parlement ten opzichte van de Raad en de Commissie. Er is gesproken, ook door anderen, over een gat in de democratische besluitvorming. Zijn de bewindslieden het hiermee eens? Als dit het geval is, van welke invulling moet er dan volgens de Nederlandse regering sprake zijn?

Ik kom te spreken over het vetorecht. In dit verband zou niet gesproken mogen worden van "het verdrag van Luxemburg". De heer Weisglas heeft gewezen op de spanning tussen de diverse lidstaten, wat de interpretatie betreft. De minister heeft gezegd: wij hebben het nooit erkend, wij hopen dat er zo weinig mogelijk gebruik wordt gemaakt van het vetorecht. Ik vind dat luchthartig uitgedrukt! Wijst de praktijk niet uit dat er allerminst reden is voor zo'n opstelling? Gelet op het compromiskarakter van de Europese Akte moet nu juist gevreesd worden dat dit wapen eerder meer dan minder zal worden gebruikt in de toekomst. Wat zullen de consequenties daarvan zijn? In de stukken staat dat de bewindslieden menen dat er grond is voor een inperking van het vetorecht. Zij hebben echter niet toegelicht op welke grond zij tot die conclusie zijn gekomen. Kan een dergelijke toelichting alsnog worden gegeven?

Vervolgens wil ik ingaan op de EPS. In het kader van de vrede en veiligheid heb ik gesproken over de rol van het Europees Parlement. Graag verneem ik wat de rol is van het Europees Parlement in dezen. Achten de bewindslieden het

gewenst dat in het Europees Parlement over dergelijke kwesties vragen kunnen worden gesteld?

Voorzitter! Dan stap ik over op de consultatieplicht. Door de bewindslieden is opgemerkt dat een en ander feitelijk vrijblijvend is. Er is een consultatieplicht, er is een informatieplicht. Elke lidstaat houdt echter het recht om een afwijkend standpunt in te nemen. Hoe kan dan nog worden gesproken van één Europees buitenlands beleid? Het is kennelijk al heel wat als men dan nog op één lijn kan komen! In de meeste gevallen is dat niet mogelijk. De minister knikt en constateert dat dus met mij. Is er, als je de huidige situatie vergelijkt met die van tien à vijftien jaar geleden, sprake van een ontwikkeling? De minister knikt weer. Ik verneem graag nog een verbale reactie, zodat de bevestiging van de minister in de Handelingen vastligt! Ik wijs op belangrijke knelpunten als Zuid-Afrika en Israël. In dit verband constateer ik die ontwikkelingen niet. Wellicht heeft de minister zoveel argumenten dat hij mij kan overtuigen.

Voorzitter! Ik sluit mijn bijdrage aan dit debat af. De bewindslieden hebben duidelijk toegegeven — zij konden moeilijk anders — dat zij deze Europese Akte zien als een stap in de richting van een verdere politieke eenwording van Europa. De noodzaak van economische samenwerking moet uitvloeien in een politieke eenwording. Hiervan is, naar ik meen, in het verleden geen sprake geweest. Een illustere voorganger van de minister, de heer Luns, nam op dit terrein andere standpunten in. Er is een ontwikkeling geweest, ook in het denken. Ik vind het jammer dat deze ontwikkeling is ontstaan en dat met het aanvaarden van de Europese Akte een nieuwe stap wordt gezet op de weg naar Europese politieke eenwording. Die stap maak ik niet mee. Als het op stemmen aankomt, zal mijn fractie tegen de Europese Akte stemmen.

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Allereerst dank ik de bewindslieden voor de uitvoerige beantwoording van de door mij in eerste termijn gestelde vragen. Ik dank de staatssecretaris voor zijn vriendelijke woorden die hij daaraan heeft gewijd. Ik ben blij dat hij als hij naar Limburg gaat, weet hoe hij een

en ander moet uitleggen. Ik wil hier echter bij zeggen dat alles wat er in de regio daar gebeurt, niet genoeg zal zijn. Ik roep hierbij in herinnering het debat dat 11 december van het vorige jaar werd gehouden, waarbij de heer Van der Linden nog in een kamerbankje zat en een motie indiende die de kern van de zaak raakte. Deze motie is toen aangenomen, dus ik behoef deze niet weer in te dienen. Het ging erom dat de geringe vooruitgang in de Europese Akte, met betrekking tot de rechten van het Europese Parlement betreurd werd en dat de regering met alle haar ter beschikking staande middelen toch moest blijven ijveren voor daadwerkelijke gezamenlijke medezeggenschap in de besluitvorming. Dat geldt dus nog steeds. Tegen de minister en staatssecretaris wil ik zeggen dat het je hiervoer inzetten niet in de eerste plaats betekent dat je zegt dat het Europees Parlement zich nogal eens wat antagoniserend heeft opgesteld. Ik dacht dit enigszins te bespeuren in de uitspraken van de minister. Ik heb vanochtend juist geprobeerd, te betogen dat dit behoort tot de rechten van dat parlement, maar dat, omdat het formele medebeslissingsrecht ontbreekt, het nu juist het probleem is dat dit voor de burger niet zichtbaar wordt. Het antagoniseren wat men ziet, hetgeen zich uit in de begrotingsprocedures door situaties die leiden tot een moeilijk onderhandelen, schept het probleem dat het onderhandelen niet zichtbaar is. Ik heb willen betogen dat het Europese Parlement wat deze akte betreft, eigenlijk één keer de uiterste consequentie van zijn standpunt had moeten trekken. Dat wil zeggen dat het deze akte ook had moeten afwijzen. Dat heeft het parlement niet gedaan. Dat is een zware verantwoordelijkheid, maar mijn stelling was dat een parlement nooit zijn bevoegdheden aangereikt krijgt en zeker niet van de executieven. Daarvoor moet gevochten worden, juist om het voor het publiek duidelijk te maken. Mijns inziens kan de minister mijn woorden niet uitleggen dat ik ook gezegd zou hebben dat het parlement nogal veel geantagoniseerd had. Ik probeerde te zeggen: moet het Europese Parlement zijn bevoegdheden niet bevechten, ook door eens van zijn formele rechten gebruik te maken, omdat er anders steeds meer gevaar zal bestaan dat de formele rechten in feite politiek

niet meer bestaan. Een van de weinige rechten die het parlement heeft, is immers de commissie naar huis sturen. Ik kom daarop nog terug.

Het is gelukkig dat de regering de zaken hier openhartiger en eerlijker voorstelt dan in de stukken. Er blijven mijns inziens toch verschillen in appreciatie bestaan. De staatssecretaris heeft gezegd dat hij het volste vertrouwen heeft in de totstandkoming van een interne markt. Dat is lovenswaardig. Na een interruptie van de heer Van Iersel zei hij dat hij er vertrouwen in heeft dat dit zal gebeuren. Is de regering met mij van mening dat het dienstig is, te bevorderen dat de Europese raad in Londen de datum van 31 december 1992 voor het bereiken van de interne markt nog eens bevestigt?

Over het veto wil ik het volgende opmerken. De regering heeft mijns inziens gelijk dat dit veto voor de Nederlandse regering niet geldt. Het blijft natuurlijk een feit dat dit een bestaan heeft en nog steeds bestaat. De minister kondigt aan dat het beter is als de Nederlandse regering zich daarop nu niet te veel vastlegt. Is dat nu wel verstandig? Ik wees in eerste termijn al op de situatie in Frankrijk. In het debat dat op 20 november in de Assemblée Nationale zal worden gehouden, zal de meerderheid naar alle waarschijnlijkheid een verklaring van de minister van Buitenlandse Zaken vragen, dat de Europese Akte het "compromis van Luxemburg" niet zal opheffen. Wat doet de Nederlandse regering met een dergelijke verklaring? Is een iets offensiever beleid niet gewenst om uiteindelijk te komen tot een positieve politieke werking van de Europese Akte? Het zou goed zijn als de minister hierop wat duidelijker zou ingaan. Ik vrees dat er anders geen duidelijk verschil kan optreden in de materiële besluitvorming. Op een aantal punten zal het te pas en te onpas schermen met het vitaal belang, zelfs door ambtenaren, minder voorkomen. Als een aantal landen, bij voorbeeld België, Italië en Nederland, daarop niet duidelijk wijst, zal in de praktijk van de besluitvorming wellicht niets veranderen, zeker als bepaald niet de kleinste lidstaten, zoals Frankrijk en wellicht ook de Bondsrepubliek Duitsland — ik denk aan de diverse Länder — blijven wijzen op het "compromis van Luxemburg", op het gevaar af dat daaruit een nieuw geschilpunt kan

ontstaan. De politiek van kousevoeten lijkt mij niet verstandig.

De minister heeft gezegd dat de kwestie rond het reglement van orde geregeld moet worden, zodat niet alleen de voorzitter kan beslissen of uiteindelijk gestemd zal worden, maar ook een aantal leden het tot stemming kan laten komen. Is de minister bereid, duidelijker te zeggen waarop het staat. Een wijziging van het reglement van orde is van groot belang. Zo'n wijziging zou vooraf dienen te gaan aan de inwerkingtreding van de Europese Akte. Klopt het dat een dergelijke wijziging met algemene stemmen moet worden aangenomen? Hoe lossen wij dit probleem op?

Daarbij komt nog het probleem van de uitvoerende comités. Het is prettig dat de regering dat probleem ook ziet en van mening is dat de rol van deze comités beperkt moet worden. Toch denk ik dat het goed is in dit debat een motie in te dienen om, waar mogelijk, het beleid van de regering te ondersteunen. De Kamer dient zich uit te spreken, ook omdat het Europees Parlement erop gewezen heeft dat het van belang is op dit punt duidelijk stelling te nemen.

Motie

Door de leden Van Traa, Van Iersel, Weisglas en Eisma wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat betere besluitvorming in de Raad van ministers op basis van de Europese Akte slechts mogelijk is bij een gewijzigd reglement van orde van de Raad;

overwegende, dat de uitvoerende bevoegdheden van de Commissie, voorzien in artikel 10 van de Europese Akte, gehinderd worden door de veelheid van uitvoerende comités van de Raad;

verzoekt de regering:

- alles in het werk te stellen opdat het reglement van orde de voorziene meerderheidsbesluiten binnen een bepaalde termijn mogelijk maakt;
- zich in te blijven zetten voor een drastische vermindering van het

aantal uitvoerende comités van de Raad,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 8 (19 626).

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In mijn eerste termijn heb ik ook gesproken over de bevoegdheden van het Europees Parlement. Wij hebben een langdurige gedachtenwisseling gehad over de vraag, of de rol van dat parlement nu werkelijk is versterkt. In de zin waarop de minister het verder besproken heeft, zou je dat inderdaad wel kunnen hopen. Het blijft echter zeer, zeer twijfelachtig. Ik ben er niet werkelijk over gerustgesteld, dat het een zodanig proces oplevert dat de Europese verkiezingen in 1989 werkelijk tot meer legitimatie van dat Europees Parlement zullen leiden. Wij staan namelijk voor een zeer belangrijk probleem: niet zozeer voor het probleem dat wij nieuwe bevoegdheden overdragen van het ene naar een ander parlement als wel voor het probleem dat de grijze zone van besluiten steeds uitdijt. Dat betreft besluiten die in feite in praktische zin door geen enkel parlement meer gecontroleerd kunnen worden. Daarvoor is een belangrijke politieke rol van dat parlement noodzakelijk. Dat is al zo vaak gezegd, maar daar zijn wij niet echt uitgekomen. Want die regels zijn werkelijk te moeilijk.

Hoe komen wij daar nu uit? Wij komen er niet uit door gelijk om een nieuwe verdragswijziging te vragen, want dat zou politiek niet realistisch zijn. Waar het gaat om de bevoegdheden van het parlement, wil ik er wel op aandringen dat het benoemen van de nieuwe Commissie in samenwerking met dat parlement gebeurt. De minister heeft natuurlijk gelijk, als hij zegt dat het parlement formeel nu ook al de Commissie naar huis kan sturen. Het kan in de investituur als het ware dus dwingen dat er een bepaalde Commissie komt en geen andere. Maar dat zal niet de praktische gang van zaken zijn. Het is daarom te hopen, dat de regering bevordert dat er een materieel medezeggenschapsrecht komt van het parlement bij de benoeming van een nieuwe Commissie. Dat zou in feite de logische tegenhanger zijn van het recht dat het parlement al

heeft. In elk parlement dat een ertegenoverstaande instantie naar huis kan sturen, is er toch ook sprake van het materiële medezeggenschapsrecht in de totstandkoming van die instantie? Dat geldt in elk parlementair stelsel. Als wij er nu allemaal voor zijn dat het parlementair-democratische karakter van de Gemeenschap versterkt wordt, wil de regering zich dan daarvoor inzetten? Dat zou de tegenhanger zijn van de motie van wantrouwen. Ik wil ook op dit punt graag een motie indienen.

Motie

Door de leden Van Traa, Van Iersel en Eisma wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de Europese Akte de democratische controle van het Europese Parlement niet wezenlijk verbetert;

gelet op de noodzaak, het democratisch-parlementaire principe te versterken in de Gemeenschap;

verzoekt de regering, alles in het werk te stellen opdat het Europese Parlement materiële medezeggenschapsrecht krijgt bij de benoeming van een nieuwe Europese Commissie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 9 (19 626).

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Tot slot wil ik graag terugkomen op de Europese politieke samenwerking. De scheidslijnen vervagen en ik ben blij dat de minister in zijn antwoord gezegd heeft, dat het goed is als ook de Commissie duidelijker bij de uitvoering betrokken wordt. Ik denk dat het ook belangrijk is om juist te voorkomen dat de EPS meer een verlengstuk wordt van het buitenlands beleid van de grote lidstaten en dat middelgrote lidstaten — ik ben het zeer met de minister eens om Nederland geen kleine lidstaat te

noemen — daardoor meer invloed krijgen op dat beleid.

De vraag blijft of de structuur die voorzien is voor het secretariaat sterk en stevig genoeg is. De heer Jannuzzi wordt daarvan materieel de leider. Hoe maken wij echter van die naam een "household name" in Europa? Wie kent de heer Jannuzzi? Hij moet toch op zijn minst een even sterke positie krijgen als bij voorbeeld mijnheer Delors.

Minister **Van den Broek**: Om de donder niet!

De heer **Weisglas** (VVD): De minister vat mijn interruptie al samen! Wij hebben het over het hoofd van een secretariaat, een Europese ambtenaar. Als wij nu de hele dag praten over het geven van meer politieke bevoegdheden aan de Europese Commissie en u noemt die mijnheer....

De heer **Van Traa** (PvdA):Jannuzzi.

De heer **Weisglas** (VVD): Ik wil het eigenlijk helemaal niet weten! Als u vindt dat die ambtenaar dezelfde status krijgt als de voorzitter van de Commissie, zet u ons op het verkeerde been.

De heer **Van Traa** (PvdA): Ik weet niet, welke woorden binnen de coalitie worden gebruikt, maar....

De heer **Van Iersel** (CDA): Het kan er soms flink aan toegeaan!

De heer **Van Traa** (PvdA): Dat merk ik. De kwalificatie van de minister zou ik niet voor mijn rekening willen nemen. Die functies zijn natuurlijk qua positie niet formeel te vergelijken. Het zou echter op zijn minst zo moeten zijn dat de leider van het secretariaat naar buiten toe een vrij sterke positie zou moeten krijgen, dicht tegen de Commissie aan en daarom maakte ik deze opmerking. Ik heb niet willen beweren dat het hoofd van het secretariaat dezelfde positie zou moeten krijgen als de voorzitter van de Commissie. Ik wilde de vraag stellen, hoe wij ervoor zorgen dat die Europese ambtenaar een iets minder anonieme functie krijgt, tenminste als de heer Weisglas het met mij eens is dat het secretariaat versterkt moet worden. Daar hebben wij geen gezamenlijke motie

over ingediend, dus daar kunnen wij het verder nog over hebben.

De heer **Van Iersel** (CDA): Het blijft toch onduidelijk. U zegt dat Jannuzzi ongeveer een gelijke positie moet hebben als Delors. Dat impliceert een bepaalde kijk op de Europese politieke samenwerking, terwijl de EPS eigenlijk van een totaal andere aard is, wat de minister vanmiddag duidelijk heeft onderstreept en uitgelegd, dan de economische samenwerking. Vraag aan u is, hoe u de verhouding ziet tussen de EPS, de Europese Commissie en de economische samenwerking.

De heer **Van Traa** (PvdA): De EPS blijft natuurlijk een zaak van intergouvernementele samenwerking. In dit debat is door de meeste woordvoerders gezegd dat de Commissie een belangrijke rol zou moeten spelen, ook bij de uitvoering van de EPS. Ik wilde alleen zeggen dat het secretariaat ervoor moet zorgen dat de EPS niet alleen van verklaring tot verklaring gaat, maar daaraan ook inhoud geeft. Ik wilde dus niet zeggen dat de EPS een orgaan moet worden van de Gemeenschap.

Minister **Van den Broek**: Ter vermijding van misverstanden het volgende. Ik mag u toch zo verstaan dat, als u spreekt over de uitvoerende rol van de Commissie in EPS-aan gelegenheden, u doelt op zaken die de communautaire competenties van de Commissie raken bij het uitvoeren van EPS-beleid. Een heel duidelijk voorbeeld: wij spreken politiek over onze banden en politieke samenwerking met de landen in Centraal-Amerika en wij sluiten daarmee een overeenkomst voor economische, technische en financiële samenwerking. Daarmee raak je heel duidelijk aan competenties van de Commissie.

De heer **Van Iersel** (CDA): Juist!

Minister **Van den Broek**: Daar heeft de Commissie een uitvoerende taak als complement op de politieke besluitvorming die geleid heeft tot het afsluiten van een dergelijke samenwerkingsovereenkomst.

De heer **Van Traa** (PvdA): Men heeft inderdaad een complementaire taak, maar in de praktijk is niet altijd precies aan te geven waar het een ophoudt en het andere begint.

Minister **Van den Broek**: Als ze te ver gaan, horen zij het wel!

De heer **Van Traa** (PvdA): Dat neem ik graag van u aan.

Wij hebben gesproken over de wijze waarop het veiligheidsbeleid in Europees verband aan de orde komt. Naar mijn mening is hiervan terecht gezegd, dat dit niet betekent dat het veiligheidsbeleid ook niet in andere forums ter discussie gesteld kan worden. Wat ons betreft, is het belangrijk dat binnen de Europese politieke samenwerking, de politieke en economische kanten van het veiligheidsbeleid vol aan de orde komen. Naar onze mening, kan dit meer gebeuren dan vroeger het geval was.

De vraag is alleen — en in dit debat is deze vraag nog niet beantwoord en ik meen dat dit ook niet meer zal gebeuren — of de discussie over de forums, waarbij het erom gaat wat precies waar moet worden besproken, soms verlamende invloed heeft op het ontstaan van een Europees veiligheidsbeleid. Sommigen, die minder geporteerd zijn voor een Europees veiligheidsbeleid, grijpen de discussie over de forums juist aan om de besprekingen over dit beleid verder te frustreren.

In het algemeen zijn wij blij met de aankondiging van de staatssecretaris dat hij grote plannen heeft om de inzet van de Nederlandse regering duidelijk te maken wat het Europese beleid betreft. Ik kan natuurlijk niet anders dan hem daar alle succes bij wensen. In dit verband is de vraag nog niet geheel beantwoord wat de regering gaat doen aan het klimaat dat in de toekomst verdere institutionele verbetering mogelijk kan maken. Wij zijn er natuurlijk niet als wij deze discussie als afgesloten beschouwen. Wij hebben dit al gezien bij de discussie over het vetorecht. Zelfs als er geen nieuwe intergouvernementele discussie meer aan te pas komt of als er geen nieuwe verdragswijziging meer komt, speelt de Nederlandse regering samen met landen als Italië en België een specifieke rol bij de bepaling van het klimaat. Daarbij gaat het niet alleen om de invulling van de zeer belangrijke dossiers waar de staatssecretaris over gesproken heeft, zoals de landbouw, de financiering en de cohesie, maar gaat het ook om de beantwoording van de vraag in welke richting de beweging kan gaan, wat de institutionele aspecten betreft. Het is prettig te

weten wat de regering denkt van de institutionele ontwikkelingen, op basis van de akte zoals die voor ons ligt.

Overigens moeten wij de regering ervoor dank zeggen, dat zij bereid is in reactie op een vraag van de heer Eisma een jaarlijkse evaluatie te maken.

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Dis heeft mij gevraagd om in tweede termijn ook namens zijn fractie te spreken. Ik doe dit gaarne. Ik dank de bewindslieden voor hun reactie op onze bijdragen in eerste termijn.

Het is duidelijk dat tussen de opvattingen van onze fracties en het beleid dat de regering op Europees gebied voorstaat, belangrijke verschillen bestaan. Deze verschillen hebben direct te maken met de doelstelling die volgens ons de regering voor ogen staat. Dat maakt een discussie over concrete vragen, als de weg die moet worden bewandeld, vaak moeilijk. Daarom vind ik het jammer dat de minister om de meer principiële vragen, die hieraan ten grondslag behoren te liggen, is heen gelopen. Die vragen zijn wel degelijk aan de orde. In de stukken lezen wij bij herhaling dat de Europese Akte gezien moet worden in het perspectief van een Europese Unie.

Dan ligt de vraag voor de hand, die ik uit het artikel van de heer Vogelaar heb geciteerd, of men dan zoiets als het beloofde land van vrede en welzijn als perspectief op Europees niveau heeft. Dit kan ook geïllustreerd worden aan de hand van het voorbeeld dat ik noemde van het socialistische Hogerhuislid uit Engeland. Dat is natuurlijk wat gechargeerd. Hoe zou deze minister van Buitenlandse zaken in het perspectief van de toekomst reageren, als een kamerlid zegt dat wij uiteindelijk terecht komen in een situatie waarin het Nederlandse staatshoofd een soort Europese staatsgouverneur wordt. Ik neem aan dat dit deze minister ook niet zou aanspreken. Welnu, laat hij dat dan maar uitspreken en laat hij dan zeggen hoe je in het perspectief dat hem voor ogen staat kunt voorkomen, dat wij feitelijk deze richting opgaan.

De minister heeft gezegd dat de principiële vragen eigenlijk zijn

beantwoord bij de totstandkoming van het EG-verdrag. Dat zal ik niet ontkennen. Er moet echter wel het nodige in rekening worden gebracht. De totstandkoming van het EG-verdrag was mede historisch bepaald in de situatie die destijds in Europa bestond. Overigens had mijn fractie, zij het in een heel andere positie, ook toen al de nodige problemen met deze ontwikkeling. Dat is op zichzelf niets nieuws. Bovendien is het EG-verdrag toch primair economisch bepaald, terwijl wij geleidelijk aan veel meer zijn gaan spreken van allerlei andere vormen van samenwerking die al dan niet verbonden zijn met de economische ontwikkeling.

Een ander punt is ook, dat acceptatie van het EG-verdrag nog niet de verplichting inhoudt tot uitbreiding van de samenwerkingsverbanden in intensiteit en in omvang, zoals nu gebeurt. Dat geldt zeker als het gaat om de uitbreiding van de overdracht van bevoegdheden in supranationale zin. Als laatste factor noem ik — maar er zullen er waarschijnlijk meer te noemen zijn — dat wij in EG-verband met zes landen begonnen zijn. Tussen die zes landen bestaat een redelijke cohesie, als ik de term van de staatssecretaris even mag gebruiken. Er is duidelijk veel minder cohesie nu wij te maken hebben met een Europa van de Twaalf, waarbij men zich nog kan afvragen of dat uiteindelijk de totale vorm is waarover wij spreken.

Kortom, er zijn allerlei argumenten aan te voeren om niet zonder meer te zeggen dat wij de principiële keuze hebben gedaan bij de totstandkoming van het EG-verdrag. Men zou ook door ervaring wellicht wijzer kunnen worden, in die zin dat men niet blindelings verdergaat op de ingeslagen weg. Daarom herhaal ik mijn vraag of de regering vindt dat men inderdaad via deze Akte bezig is aan staatsvorming, zij het op termijn. Kan inderdaad gesproken worden van één Europees cultuur binnen de grenzen van de Twaalf? Dat is toch een wezenlijke zaak als men denkt aan één Europese Unie in welke vorm dan ook.

Voorzitter! Aan het slot van mijn eerste termijn herinnerde ik aan een uitspraak die beide bewindslieden in het bijzonder zou moeten aanspreken, namelijk van de encycliek "Pacem in Terris". Ik zou het erg waarderen als juist deze bewindslieden te kennen gaven of zij zich

daardoor metterdaad aangesproken voelen, omdat in die encycliciek toch sprake is van een streven naar één universeel gezag dat overal ter wereld wordt erkend. Zien zij de Europese Unie ook in dat perspectief of zien zij wat dat betreft helemaal geen verband? Misschien spreekt het perspectief de bewindslieden helemaal niet aan. Dat zou ook kunnen.

Ik meen dat er niet gereageerd is op vragen over de stand van zaken bij de ratificatie van de Europese Akte. Wat is er concreet bekend over de situatie in Frankrijk en in de Duitse bondsrepubliek? Ik meen dat een en ander in beide niet onbelangrijkste landen niet zo simpel ligt en dat de datum van 1 januari wel helemaal kan worden vergeten. Daarbij is het opvallend, dat de relatie van Duitsland met de deelstaten een belangrijke rol speelt. Andere woordvoerders hebben daar ook reeds op gewezen. De heren Strauss en Rau schijnen zelfs met elkaar te wedijveren wie de beste ambassadeur namens hun deelstaat in Brussel kan krijgen. Dan krijgen wij toch een heel merkwaardige ontwikkeling. Er is dan een versterking van de integratie op Europees niveau, gepaard gaande met een tegenstelde ontwikkeling op nationaal niveau.

Velen hebben gewezen op het Akkoord — of zoals de minister het noemde: het compromis — van Luxemburg. Kunnen de bewindslieden bevestigen dat de Denen reeds bij de ratificatie hebben vastgelegd dat het akkoord wat hen betreft wel degelijk overeind blijft en dat de minister van Buitenlandse Zaken van Frankrijk een soortgelijke uitspraak heeft gedaan. Als dat allemaal waar is, moet je toch constateren dat — hoe wij er verder ook over denken — er geen wezenlijke verandering door de Europese Akte is of zal ontstaan in vergelijking tot de situatie in het verleden. Is het wel zo in het belang van Nederland — misschien wil de staatssecretaris dit voorbeeld op zich laten inwerken, gezien zijn verleden — dat wij zo duidelijk afstand nemen van het compromis van Luxemburg? Ik denk aan het Europees landbouwbeleid. Ik meen dat zich op dat gebied een ontwikkeling aftekent, die waarschijnlijk ook de staatssecretaris bepaald niet aanspreekt, waarbij ik denk aan de neiging van steeds verdergaande quotering en verwijdering van het vrije-marktmechanisme. Nederland dreigt daarbij in een

minderheidspositie te komen. Snijden wij, als wij zo duidelijk afstand nemen van het compromis van Luxemburg, dan niet in eigen vlees waardoor wij ons zelf in feite het instrument ontnemen om als puntje bij paaltje komt onze tanden te laten zien en te zeggen: tot hertoe en niet verder op het gebied van het landbouwbeleid?

Op de situatie na 1992 is een duidelijke reactie gekomen. De minister heeft gesproken over "geen automatische juridische gevolgen". Dat stond al in de stukken. Hij heeft eraan toegevoegd: het Hof zou hooguit kunnen veroordelen in concrete gevallen om een regeling te treffen. Dat lijkt mij een juiste aanvulling op wat ons op dat punt reeds uit de stukken bekend was.

De staatssecretaris heeft nogal optimistisch gereageerd op de vragen over de verhoudingen tussen de noordelijke en zuidelijke lidstaten. Ik vrees, zoals ik bij interruptie al kenbaar heb gemaakt, dat de werkelijkheid harder aankomt dan hij op het ogenblik laat blijken. Wij kunnen hierover echter nader spreken als de rapportage van de Europese Commissie ter tafel komt. De staatssecretaris heeft dan inmiddels de gelegenheid gehad, de zeer instructieve bijdrage in het blad Christen-democratische Verkenningen op zich te laten inwerken.

Niet geantwoord is op de vragen inzake de harmonisatie van de sociale zekerheid als onderdeel van de Europese markt. Ik hecht toch wel aan die beantwoording. Is juist dat de commissie voor sociale zaken en werkgelegenheid van het Europees Parlement heeft uitgesproken of zal uitspreken dat harmonisatie op het gebied van de sociale zekerheid noodzakelijk is? Wat is het oordeel van de Nederlandse regering daarover?

Ik heb in eerste termijn een uitspraak van de minister-president gememoreerd — hij deed die het vorige jaar op het congres van de Europese beweging — over de positie van het Europees Parlement. Ik heb gevraagd of de minister van Buitenlandse Zaken op dat punt enige helderheid zou kunnen verschaffen. Kort gezegd komt het erop neer dat de minister-president in die rede heeft gesignaleerd dat een nadere analyse van het karakter van het Europees Parlement nodig zou zijn, terwijl hij ook gezegd heeft in die rede dat hij dacht aan een

nauwe relatie van het Europees Parlement met de nationale parlementen. De minister zal begrijpen dat die opmerkingen voor mij enigszins hoopvol klinken, omdat ik mij wel in vergelijkbare bewoordingen heb geuit. Misschien heeft de minister signalen ontvangen waaruit blijkt dat de minister-president of het kabinet ook in deze richting denkt. Mocht het anders zijn, dan hoor ik het ook graag.

De heer **Van Iersel** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor hun heldere beantwoording. Wij worden in deze dagen bedolven onder maidenspeeches. Ik wil vanmiddag wederom een felicitatie doen uitgaan, en wel aan de staatssecretaris, die wij voor het eerst in deze functie op die plaats bezig zien.

De toelichting van de bewindslieden was niet alleen helder, maar ook optimistisch. Dat is in ieder geval een goede starthouding voor de tenuitvoerlegging van de Akte. Wij zullen over enige tijd zien wat ervan terecht komt.

Ik ben het met de minister eens, dat een intensievere samenwerking tussen de Raad en het Europees Parlement noodzakelijk is. De gemeenschappelijk actie van de Commissie en het Parlement kan de druk op de Raad vergroten. De minister heeft gezegd: de situatie van voldongen feiten is voorbij. Ik voeg eraan toe, dat dit alles impliceert dat om tot goede besluitvorming te komen nu een van de pijlers van de instellingen een zwaardere positie heeft gekregen in ieder geval een diepergaand en frequenter overleg tussen Raad, — en wat Nederland betreft — Nederlandse bewindslieden, het Europees Parlement en de delegatie van Nederlandse parlementariërs in het Europees Parlement noodzakelijk is. Waar het gaat om de positie van het Europese parlement en de uitbouw van zijn positie heb ik van harte de motie van de heer Van Traa ondertekend.

De minister zegt, dat het kabinet de Akte op alle onderdelen zal oprekken. Dit is een idealistische en vastberaden houding, die mij brengt tot de indiening van een motie.

Motie

Door de leden Van Iersel, Weisglas, Van Traa en Eisma wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat als gevolg van de wijzigingen in het EEG-verdrag, neergelegd in de Europese Akte, aantasting van het tot dusverre in de EG tot stand gebrachte niet uitgesloten moet worden geacht;

van oordeel, dat deze verworvenheden ten volle dienen te worden gehandhaafd;

verzoekt de regering, al het hare in het werk te stellen om dit te bewerkstelligen en conform het Italiaanse voorstel een evaluatie van de werking van de verdragswijzigingen tijdig voorafgaande aan de volgende verkiezingen voor het Europese Parlement in 1989 in de Gemeenschap te doen plaatsvinden en deze aan de Kamer voor te leggen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund. Zij krijgt nr. 10 (19 626).

De heer **Van Iersel** (CDA): De minister heeft op mijn vragen met betrekking tot de positie van de Commissie binnen de Europese Politieke Samenwerking gezegd, dat de Commissie er inderdaad volledig bij zal zijn en dat zij de gehele op het verdrag gebaseerde economische realiteit zal representeren. Dit impliceert een operationele functie in de uitvoering. Wij achten deze verklaring van de minister van groot belang. Het komt ons voor dat die positie van de Commissie niet de aanleiding kan zijn voor het huilerige verhaal van de president van de Europese Commissie Delors over de verdragswijzigingen. Ik vraag de bewindslieden, die zich hier nogal optimistisch hebben uitgelaten, wat hun mening is over de zo negatieve houding van de Europese Commissie en het Europese parlement ten aanzien van de wijzigingen. Deze houding correspondeert niet erg met de perceptie die zij vanmiddag over

de Europese akte naar voren hebben gebracht.

Van de minister heb ik, behalve via een interruptie in de Franse taal, geen direct antwoord gekregen op mijn vraag naar de gevolgen van de formalisering van de Raad in de Europese Akte voor de positie van de minister-president. De minister riep toen: "cohabitation". Wij kennen dit begrip uit Frankrijk, maar ik wil graag weten of uit zijn zwijgen in eerste termijn is af te leiden, dat er in de positie tussen de minister-president en de minister van Buitenlandse Zaken, als gevolg van het opnemen van de Raad in de Europese Akte in Nederland niets verandert?

Ik hoop dat het vertrouwen dat de staatssecretaris uitspreekt, dat de gemeenschappelijke markt conform het rapport-Cockfield in 1992 realiteit zal zijn, uitkomt. Het zal aan ons niet liggen. Ik heb er kennis van genomen, dat hij een zeer sterk accent legt op de tijdelijkheid, indien er sprake is van differentiatie. Het lijkt mij erg belangrijk dat Nederland hieraan vasthoudt.

Ik dank de staatssecretaris voor zijn uitleg over het EMS en de ECU. Als het met het EMS en de ECU zo buitengewoon is, waarom is er dan overgegaan tot de eis van unanimiteit in de Europese Akte? Ik ben het met de staatsecretaris eens, dat er verbetering valt waar te nemen. De maatregelen met betrekking tot de liberalisering van het kapitaalverkeer zijn hoopgevend, maar waarom is unanimiteit ingevoerd?

De staatssecretaris zegt uitgesproken hoopvolle verwachtingen te hebben met betrekking tot de cohesie. Wij wachten het dossier van de Europese Commissie af en zullen daarover discussiëren in het begin van het komende jaar. Mijnheer de Voorzitter! Ik kom ten slotte tot een tweede motie. De staatssecretaris heeft gezegd, dat Europa meer is dan een financieel en economisch mechanisme en meer dan enkel overheden. Europa bevat alle activiteiten in de samenleving, die gericht zijn op een versterking van de Europese samenwerking. Dat is — ik heb het ook elders gesignaleerd — een vorm van een bottom up-proces, dat wij in Europa moeten bevorderen.

De heer **Van Traa** (PvdA): Kan de heer Van Iersel duidelijk maken wat een bottom up-proces is? Dat is mij nog niet bekend.

De heer **Van Iersel** (CDA): Dat is een proces vanaf de basis naar de top. U weet dat in de literatuur een onderscheid wordt gemaakt tussen een top down- en een bottom up-proces. Het eerste wordt in de top ingezet en sippelt geleidelijk door naar beneden. In het bottom up-proces stagneert of doet de top niet veel, maar doen er zich zoveel activiteiten aan de basis voor dat ze langzamerhand opgestuwd worden naar boven. Ik noem een voorbeeld. In de EG kennen wij de groep-Gyllenhammer, een verzameling van industriëlen die voorstellen doen om de interne markt te vervolmaken. Die voorstellen worden ook door de Europese Commissie met veel belangstelling bekeken. Ze zijn zelfs gedeeltelijk opgenomen in het rapport-Cockfield. De groep-Gyllenhammer is geen lid van de instellingen van de Gemeenschap en heeft ook anderszins geen publieke functie in de lid-staten. Niettemin is het deze activiteit aan de basis — een begrip dat ook in uw kring alleszins bekend mag worden geacht — die leidt tot een buitengewoon verfrissende inbreng, zowel in het kader van de Europese Commissie als in het kader van de Raad.

De heer **Van Traa** (PvdA): U wilt mij de vakliteratuur nog wel even aanwijzen?

De heer **Van Iersel** (CDA): Ja, ik zal het straks even met u doornemen. Op uw tafel zie ik al het boek van prof. Kapteyn liggen. U bent één van de weinige parlementariërs die met hoogheerlijke literatuur de debatten ingaat. Ik mag u daarvoor prijzen!

Mijnheer de Voorzitter! Ik neem de draad van mijn korte betoog weer op. Wij zien dat er meer afspraken worden gemaakt in Europa buiten de EG-kaders om. In mijn eerste termijn heb ik dat het zogenaamde tweede circuit genoemd. Dat zijn bilaterale, trilaterale of zelfs meerzijdige afspraken tussen lid-staten, die worden gemaakt buiten de officiële besluitvorming in Brussel om. Daarnaast zien wij echter ook in toenemende mate dat afspraken worden gemaakt buiten de bureaucratieën om. Daar heb ik buiten deze Kamer ook mee te maken. Ik noem enkele voorbeelden: afspraken tussen universiteiten, tussen kenniscentra, binnen Euregio's, overlegorganen met betrekking tot het aankopen van defensiematerieel. Deze samenwerkingsverbanden

hebben betrekking op de interne markt, hoewel ze zich buiten het circuit van de instellingen bevinden. Welnu, onze stelling is dat ernaar gestreefd moet worden, één centrum te handhaven in Europa dat de drijvende kracht vormt. Dat moet voor de officiële EG-aangelegenheden de commissie zijn, maar de commissie kan tevens service verlenen met betrekking tot activiteiten die zich buiten het directe gemeenschappelijke gebeuren afspelen, maar die wel plaatsvinden in het perspectief van de Europese samenwerking. Uiteindelijk kan de commissie in die serviceverlening de koepel vormen waarvan allen voordeel kunnen genieten. Daarom moeten wij de commissie gebruiken. Vandaar dat ik mede namens de heren Van Traa, Weisglas en Eisma de volgende motie indien waarin een suggestie wordt gedaan voor een lichte, doch effectieve procedure om een informatiecentrum op te richten die alle activiteiten met betrekking tot het verder brengen van de gemeenschappelijke markt coördineert.

Motie

Door de leden Van Iersel, Van Traa, Weisglas en Eisma wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat naast het proces van gemeenschappelijke besluitvorming in Brussel talrijke afspraken tot samenwerking op uiteenlopende terreinen, die relevant zijn voor de gemeenschappelijke markt, tussen diensten en instellingen in de diverse lidstaten tot stand komen;

overwegende, dat deze afspraken ook effecten kunnen hebben voor andere lidstaten en dat het in voorkomend geval door diensten en instellingen in deze lidstaten wenselijk kan worden geoordeeld, zich over deze afspraken te informeren of daarin te participeren;

nodigt de regering uit, in overleg met de partnerlanden zich te beijveren, opdat bij de Europese Commissie een databank tot stand komt, die dit geheel aan afspraken inventariseert

met het oog op een operationeel informatiecentrum in de EG,

en gaat over tot de orde van de dag.

De Voorzitter: Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 11 (19 626).

De heer Van Iersel (CDA): Voorzitter! Het is natuurlijk geenszins de bedoeling, de bureaucratie in de Gemeenschap uit te breiden. Integendeel, het moet gaan om een licht apparaat, een databank. Daarvan hebben wij ook in eigen land een prachtig voorbeeld, want sinds de EVD is gaan werken met een databank waarin dergelijke gegevens zijn opgenomen, is het hele substraat van de exportbevordering in Nederland veel beter geworden. Iets dergelijks zou ik voor de Europese Gemeenschap willen bepleiten.

Ten slotte wens ik de bewindslieden veel succes bij het uitvoeren van de Europese Akte. Ik hoop dat wij elkaar in de komende jaren in dezelfde optimistische sfeer over dit onderwerp zullen kunnen spreken.

Minister Van den Broek: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de leden voor hun bijdragen in tweede termijn. Om maar meteen in te haken op de slotwoorden van de heer Van Iersel,

ik heb er ook nooit moeite mee, bij de staatssecretaris en mijzelf ondertonen van optimisme te onderkennen, maar die dienen dan niet als camouflage van een minder rooskleurige situatie. Ik zou onze benadering dan ook veeleer als waarheidsgetrouw willen kenschetsen. Ik zeg dit ook tegen de heer Leerling, die zich er eigenlijk min of meer over beklaagde dat wij "ons weinig zouden hebben uitgesloofd" om deze akte te verdedigen. Ons uitgangspunt is geweest dat deze akte een tussenstap is in een langdurig proces, waarvan wij de inhoud in ieder geval zo waardevol vinden dat wij die tussenstap ook willen maken, zij het dat wij in dit stadium graag verdergaande stappen hadden willen zetten. Wij proberen dus de Europese Akte niet meer inhoud toe te dichten dan wij er zelf in zien.

Ik ben het graag eens met de heren Eisma en Van Iersel die in tweede termijn — ik meen dat andere woordvoerders het al in eerste termijn hebben gedaan — hebben aangedrongen op evaluatie van de resultaten van de Europese Akte. In de motie van de heer Van Iersel zou een dergelijke evaluatie op haar plaats zijn tijdig voor de Europese verkiezingen, voorzien in 1989. Ook de staatssecretaris ziet deze motie als een steun voor het Nederlandse uitgangspunt. Ik moet echter wel

Staatssecretaris Van der Linden en rechts minister Van den Broek van Buitenlandse Zaken

twee kanttekeningen maken. Ik vraag mij af, of "tijdig voor de Europese verkiezingen" voldoende tijd geeft om redelijkerwijze te kunnen beoordelen, wat de gevolgen van de akte zijn. De periode daarvoor is dan immers betrekkelijk kort. In de tweede plaats zeg ik met name tegen de heer Eisma dat een verdergaande stap in de vorm van een intergouvernementele conferentie, een conferentie op basis van artikel 236 van het verdrag, de medewerking van in ieder geval de meerderheid van de Europese lidstaten vereist. Het ziet er op dit moment niet naar uit dat deze medewerking gemakkelijk zal worden verkregen. De vraag is echter waarom wij hierop nu zouden vooruitlopen. Ik zeg dit, omdat de Nederlandse delegatie indertijd wel degelijk het Italiaanse voorstel heeft gesteund, thans reeds op te nemen dat de evaluatie voor 1989 wordt gehouden, en daarbij het duidelijk openhouden van de mogelijkheid van een nieuwe intergouvernementele conferentie heeft ondersteund. Dit heeft geen begin van sympathie ontmoet bij enkele andere landen. Het moet eerlijk worden erkend dat zij zich al enigszins meegesleurd voelden in de procedure van de conferentie en zich met het huidige resultaat nog konden verenigen, maar zich zeker niet wensten te committeren aan verder gaande verdragswijziging op afzienbare termijn.

Het verandert tittel nog jota aan het Nederlandse uitgangspunt. Wij achten verdere verdragswijziging wel op haar plaats en willen meer bevoegdheden voor het Europese Parlement verankerd zien. Ik meen dus dat er geen verschil van opvatting bestaat tussen een meerderheid in deze Kamer en de regering, waar het gaat om de noodzaak van evaluatie. Zoals de staatssecretaris heeft toegezegd, zullen wij jaarlijks evalueren in het jaarrapport. Wij nemen graag het voorstel zoals in de motie vervat, mee naar de collega's in Brussel.

De heer Weisglas heeft onderstreept hoezeer ook hij en zijn fractie de inhoud van de akte zien als een tussenstap. Evenals hij onderstreept ik dat zaken zoals de interne markt wellicht het meest in het oog springen, maar dat ook een verdragsmatig fundament geven aan het milieubeleid van groot gewicht moet worden geacht. Het milieubeleid is per definitie grensoverschrijdend en

kan absoluut niet op nationale basis van adequate antwoorden worden voorzien. Wij zijn het dus geheel eens met de benadering van de heer Weisglas.

De heer **Weisglas** (VVD): Ik zie het dan ook als meer dan symbolisch dat de minister voor Milieubeheer vandaag een aantal malen achter de regeringstafel heeft gezeten.

Minister **Van den Broek**: Ook de minister voor dit beleidsterrein verantwoordelijk, zet zich in het Brusselse in om aan het Europese milieubeleid vorm te geven.

De heer Weisglas heeft evenals anderen opnieuw gesproken over het evenwicht tussen de instellingen. Ik meen dat wij elkaar in eerste termijn op dit punt redelijk gevonden hebben. Wat op dit moment eraan mankeert, is volstrekt duidelijk. Datgene wat wij verder willen, is ook volstrekt duidelijk.

Ik verontschuldig mij bij de heer Van Traa, als ik zijn woorden over het Europese Parlement enigszins mis heb geïnterpreteerd. Ik herinner eraan dat ik, sprekend over het niet altijd en per definitie even verantwoordelijk optreden van het Europese Parlement, hieraan direct heb toegevoegd dat dit voor mij geen excuus is om tegenover de bevoegdheden van dit lichaam een gereserveerde positie in te nemen. Waar van stagnatie in het besluitvormingsproces tussen de Twaalf sprake is geweest, is naar mijn mening de hoofdschuldige de raad, niet het Europese Parlement. Op dit punt bestaat dus geen verschil van mening.

De heer Van Traa heeft nog gevraagd naar de inspraak van het Europese Parlement bij benoeming van de commissie en verzocht concreet, alles in het werk te stellen, opdat het Europese Parlement materieel medezeggenschap verkrijgt bij de benoeming van een nieuwe commissie. Ik heb geen bezwaar tegen de desbetreffende motie, die medeondertekend is door de heren Van Iersel en Eisma. Realiteitszin doet mij echter opmerken dat het wellicht verstandiger is, eerst te trachten, de Twaalf op één lijn te krijgen voor een soort van voorconsultatierecht van het Europese Parlement bij de benoeming van de voorzitter van de commissie. Hoewel ik met deze benadering geen moeite heb, moet ik nogmaals heel eerlijk

zeggen, dat ik werkelijk niet zie, hoe de Twaalf bereid zouden kunnen zijn om wat dit betreft aan het Europese Parlement medezeggenschap te geven. Weliswaar gaat het hier om kandidaten die een Europese status krijgen en waarvan de nationaliteit dan geacht wordt wat minder relevant te zijn, maar desalniettemin is hierbij aan de regeringen van de lidstaten het recht voorbehouden om alle een kandidaat daadwerkelijk voor te stellen. Ik zeg nogmaals dat de benadering mij geen moeite geeft. Als het echter gaat om de haalbaarheidsvraag — deze is niet altijd even irrelevant in Brussel — zou ik geneigd zijn om het volgende te zeggen: zouden wij niet hierop moeten insteken om in ieder geval ten aanzien van de voorzitter, die in tegenstelling tot de andere commissarissen niet voor een periode van vijf maar van twee jaar wordt benoemd, de zeggenschap van het Europese Parlement te versterken?

De heer **Van Traa** (PvdA): Dit voorstel van mij, mijnheer de Voorzitter, vooronderstelt natuurlijk ook de politieke wil in het Europese Parlement om althans het begin van een meerderheid te zoeken, die met de Commissie moet gaan samenwerken. Dit hangt samen. Waar het hier om gaat, is de politieke bereidheid van de Nederlandse regering om zich in te zetten voor een duidelijker materieel medezeggenschapsrecht — zo heb ik het geformuleerd — van het Europese Parlement. Dit zal politiek moeten betekenen: van een meerderheid van dit parlement. Deze zou zich moeten gaan aftekenen. Dit is de bedoeling. Ik begrijp dat het belangrijk kan zijn dat wij eerst kijken naar de positie van de voorzitter van de Commissie, maar in principe geldt het natuurlijk voor de hele Commissie, omdat nu eenmaal de hele Commissie naar huis wordt gestuurd. Het is gezien als het spiegelbeeld daarvan.

Minister **Van den Broek**: Ik denk nogmaals te kunnen zeggen, ook namens de staatssecretaris, dat met inachtneming van de gedachtenwisseling die wij hierover hebben gehad, deze motie wel degelijk gezien kan worden als een ondersteuning van het regeringsbeleid. Ik heb alleen op een aantal obstakels gewezen, die wij op onze weg kunnen ontmoeten.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Traa heeft er ook over gespro-

ken, ter nadere verduidelijking van wat hij in eerste termijn had gezegd, dat wellicht het Europese Parlement zijn eigen positie meer zou hebben versterkt door gebruik te maken van het recht, in dit geval, van verwerping van deze Akte. Ik kan mij die overweging wel voorstellen, maar ik weet wel zeker dat het Europese Parlement toch enigszins dezelfde afweging heeft gemaakt als de diverse regeringen. Men moet zich afvragen in welke situatie ons een afwijzing zou hebben gebracht, gelet op de bezwaren die men kan inbrengen tegen de inhoud van deze Akte, in die zin dat deze ofwel te ver gaat — dit was voor sommige lidstaten het geval —, ofwel niet ver genoeg gaat: dit was weer voor andere lidstaten het geval. Deze vraag geldt natuurlijk op precies dezelfde wijze voor het Europese Parlement.

Het gaat hier om bescheiden stappen. Ook het Europese Parlement is in toch overtuigende meerderheid — ik meen dat er 264 stemmen voor waren en zo'n 69 stemmen tegen, bij ongeveer 40 onthoudingen — van mening geweest, dat hiermee wellicht een slechts bescheiden maar toch niet betekenisloze stap werd gezet naar de verdere integratie van Europa. Ik denk dat deze keuze inderdaad een juiste is geweest.

Voorzitter! De geachte afgevaardigden de heren Weisglas, Schutte, Leerling en Van Traa en naar ik meen ook de heer Van Iersel zijn teruggekomen op de kwestie rond het compromis van Luxemburg. Er is verwezen naar uitspraken die van Deense zijde zijn gedaan en ook van Franse zijde, op grond waarvan gevreesd zou moeten worden dat het zogenaamde compromis van Luxemburg nog steeds niet van tafel is. De heer Van Traa heeft letterlijk gevraagd of een kousenvoetenbenadering van dit probleem wel wijsheid is. Ik zou hem de vraag willen stellen, wat hij verwacht van een benadering waarbij niet alleen de kousen, maar ook de klompen worden aangehouden?

De heer **Van Traa** (PvdA): Goede schoenen!

Minister **Van den Broek**: Akkoord, goede schoenen. Maar tot welke resultaten kan het leiden op het moment dat wij, terwijl die situatie zich niet in concreto voordoet, in het

algemeen uitspraken gaan doen ten aanzien van dit buitengewoon delicate probleem, dat niet voor niets en niet toevallig geheel buiten de discussie van de intergouvernementele conferentie is gehouden? Dan kan ook worden gevraagd waarom wij op dit punt geen uitspraken hebben geprovoceerd. De reden is eenvoudig. Ik had er weinig behoefte aan om uitspraken van het tegendeel uit te lokken. Stel dat besluitvorming aan de orde is op grond van de nieuwe Europese Akte met betrekking tot het beleidsterrein van de interne markt, waaraan wij allen zo'n groot belang hechten. In de nieuwe procedure van besluitvorming zou alsnog door lidstaten toevlucht kunnen worden gezocht in het zogenaamde compromis van Luxemburg. Het gaat dan, anders gezegd, om de inroeping van het nationale vitale belang. Simpel gezegd, gaat het om de inroeping van het vetorecht. Dan kan men niet anders dan van de Nederlandse delegatie verwachten dat op dat moment hardop wordt gevraagd waartoe de nieuwe akte, de nieuwe besluitvormingsprocedure en de wijziging in het reglement van orde voor de ministerraad — die tegen die tijd zal zijn gerealiseerd — hebben gediend. Dat is de enige logische vraag die op dat moment kan worden gesteld.

In het Deense parlement heeft men de Deense bewindsman voor het blok gezet en gevraagd: spreek je uit, bestaat het akkoord van Luxemburg nog, ja of neen? Die man antwoordde: er is niet over gesproken. Dus het is niet weg, zo vroegen de parlementariërs. Er is niet over gesproken, herhaalde de bewindsman. Dus het is niet weg, vroegen de parlementariërs wederom. Er is niet over gesproken, antwoordde de bewindsman. Mijnheer de Voorzitter! Ook ik kan zeggen dat hier niet over is gesproken.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! De minister noemt de gang van zaken in Denemarken. Bij de ratificatie in Denemarken is dit echter bevestigd. Ik spreek dan niet over de consequenties voor Nederland.

Minister **Van den Broek**: Dat er niet over gesproken was!

De heer **Schutte** (GPV): Neen. Bij de ratificatie van het verdrag in Denemarken is vastgelegd dat het

compromis, wat Denemarken betreft, wel degelijk nog bestaat.

Minister **Van den Broek**: Voorzitter! Unilaterale verklaringen in het Brusselse behoren tot het gemeengoed van onze Europese historische traditie. Ik neem van dit standpunt kennis, zonder er op enigerlei manier mijn instemming mee te kunnen betuigen. Ik zeg dat het één noch het ander vastligt, anders dan in unilaterale interpretaties.

De heer **Van Traa** (PvdA): Voorzitter! Ik begrijp dat de beste politiek die de minister voorziet, is het erop laten aankomen en dan zeggen: waarom hebben wij dit alles gedaan? Ik neem aan dat hij dan zijn koffer pakt!

Minister **Van den Broek**: Wat is uw betere voorstel?

De heer **Van Traa** (PvdA): Het is de vraag of het een goede politiek is om in feite te ontkennen dat het probleem bestaat.

Minister **Van den Broek**: Voordat het er is?

De heer **Van Traa** (PvdA): Regeren is toch vooruitzien?

Minister **Van den Broek**: Voorzitter! Men kan natuurlijk ook een dergelijk resultaat in liefde dooddrukken. Dat dreigt hier te gebeuren. Ik geef toe dat het een delicaat evenwicht is. Het door alle partijen bewust buiten de discussie houden van deze wat epineuze vraag, is van voornamelijk psychologische betekenis. Iedereen vraagt zich natuurlijk af wat de zin is van deze buitengewoon moeizame onderhandelingen en het bereikte resultaat, indien men het zogenaamde compromis van Luxemburg alsnog beschouwt als levend instrument voor de besluitvorming. Gelukkig heeft inroeping van het vetorecht in de afgelopen jaren tot de uitzonderingen behoord. Zeker in de toekomst zal het nog veel zeldzamer voorkomen, zo het al niet in zijn geheel zal achterblijven. Elk land dat nu het vetorecht inroept, zal zich in ieder geval beloerd weten door de collega's binnen de Twaalf, tegen de achtergrond van de discussies over verbetering van de besluitvorming.

De heer **Van Iersel** (CDA): Voorzitter! Is het niet een theoretisch probleem? De keerzijde wordt

gevormd door het aanvaarden van meerderheidsbesluiten. Stel dat één lidstaat een vetorecht wil uitspreken en dat de andere elf lidstaten het met het besluit eens zijn. Dan zal er toch een besluit tot stand komen. Er komt altijd een besluit, ook al zitten niet alle lidstaten op één lijn. Op die manier kan men toch om dat vetorecht heen of niet?

Minister Van den Broek: Niet noodzakelijkerwijs. Het hangt een beetje van de krachtsverdeling af. Ik denk dat een discussie over het compromis van Luxemburg niet een concrete bijdrage levert aan hetgeen velen in deze Kamer graag tot stand zien komen met deze verdragswijziging. De heer Van Traa heeft wederom gesproken over het regelement van orde. Hij heeft tezamen met de heren Van Iersel, Weisglas en Eisma een motie ingediend die op twee zaken is gericht. Allereerst probeert men te bewerken dat ook het regelement van orde de voorziene meerderheidsbesluiten binnen een bepaalde termijn mogelijk maakt. In de tweede plaats moet worden gestreefd naar een drastische vermindering van het aantal uitvoerende comités van de raad. Ook dat kan mijns inziens als een ondersteuning worden gezien van het regeringsbeleid. Wat de vermindering van de uitvoerende comités betreft, mag ik ook aanmerken dat de ondertekenaars van deze motie daarbij het oog hebben op die comités die inderdaad besluitvorming frusteren dan wel de formele bevoegdheden van de commissie aantasten. Ik maak deze opmerking omdat er zeer vele comités zijn waarmee ook de commissie geen moeite heeft. Deze functioneren uitstekend. Wij hebben wat de klassieke beheersvormprocedure betreft, als het gaat om uitbrengen van advies, geen enkele behoefte aan verandering. Dat tast de competenties niet aan. Op het gebied van bijvoorbeeld landbouw zijn er vele beheerscomités die buitengewoon nuttig werk doen en waarop niemand kritiek heeft.

De heer **Van Traa** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Delors heeft in het debat van 22 oktober geroepen: Ga terug van 300 naar 3! Vindt de minister dat een goed idee? Zou dat uw uitleg van deze motie kunnen zijn?

Minister Van der Broek: Dat is een vrij drastische uitspraak, Voorzitter! Zolang wij het over de parameters met elkaar eens zijn, dus als wij het eens zijn over wat wij daadwerkelijk willen bereiken, zal een vermindering van de beheerscomités moeten plaatsvinden. Nogmaals, daar waar deze in feite de competentie-uitoefening door de commissie eerder hinderen dan bevorderen.

De heer **Van Traa** (PvdA): Ter verduidelijking, het gaat ons natuurlijk niet om de vorm van een raadgevend comité. In eerste termijn heb ik het voorbeeld genoemd van de reglementeringscomités. Daar zij wij tegen. Die lopen de commissie voor de voeten.

Minister Van der Broek: Wat de commissie ten onrechte voor de voeten loopt, moet ten val worden gebracht. Mag ik het dan zo uitdrukken, Mijnheer de Voorzitter?

De heer Leerling is evenals de heer Schutte teruggekomen op het begrip Europese Unie. Zij vroegen wat hiermee nu precies wordt bedoeld. Ik kan de omschrijvingen die eerder gegeven zijn, herhalen. Zowel in het rapport-Spiereburg als in het kader van het Genscher/Colombo-rapport werd in het algemeen gesproken over het geheel der betrekkingen der lidstaten. Op zich is dat een nogal vaag begrip. De heer Schutte heeft mij indringend uitgenodigd om tot een wat meer concrete visie te komen over het staatkundige Europa dat de regering stap voor stap voor zich ziet en welke weg zij daarbij wenst af te leggen.

Het Europa dat de regering voor zich ziet op langere termijn, zal een Europa zijn waar in ieder geval de samenwerking op economisch gebied steeds verder wordt geïntegreerd, hetgeen wij ook nog wensen te zien als een Europees belang. Hierbij moeten wij het gevoel hebben dat ook de verdergaande integratie een noodzaak is om te komen tot een voldoende krachtige Europese economie en daarmee ook tot een realistisch Europees werkgelegenheidsbeleid, een integratie die wij ook nodig hebben om zaken als de milieuproblematiek daadwerkelijk te kunnen aanpakken. Het moet een Europa zijn dat op het gebied van de monetaire samenwerking een grotere vorm van integratie zal kennen, een Europa dat op het gebied van vrede en veiligheid ook een eigen identiteit

moet ontwikkelen als versterking van haar rol in het Atlantisch bondgenootschap, een Europa dat ook van betekenis wil zijn voor een verbetering van het lot van de Derde Wereld, en ten slotte een Europa dat een geloofwaardige en krachtige rol wil spelen bij de bevordering van het gesprek over de mensenrechten, ook elders in de wereld. Daarbij moet sprake zijn van een structuur die democratisch gecontroleerd wordt.

Het Europa en de Europese samenwerking die wij ons voorstellen, wordt in de allereerste plaats gekenmerkt door het feit dat daarin democratisch gekozen en gecontroleerde regeringen participeren. Hetzelfde geldt voor de supranationale structuur. Die stellen wij ons wel degelijk voor. Daarvoor ben ik teruggeslagen naar het Verdrag van Rome. De geachte afgevaardigde de heer Schutte heeft gezegd, dat de situatie sinds die tijd wezenlijk veranderd is. Dat is zonder meer waar, maar ik meen niet dat daarmee de uitgangspunten van achtereenvolgende Nederlandse kabinetten daadwerkelijk zijn veranderd. In de visie van de heer Schutte moet hij er zich eigenlijk over verheugen dat de uitbreiding van de Gemeenschap het integratieproces als vanzelf heeft vertraagd. Dat zal hij met enige tevredenheid vaststellen, een tevredenheid die ik dus niet deel. Onze uitgangspunten over de wenselijkheid van een verdergaande integratie, ook in supranationale zin, komen daarop niet in mindering.

De heer Leerling heeft erop gewezen dat gesproken wordt van de staten van Europa, terwijl eerder werd gesproken van de volken van Europa. In het EG-verdrag werd inderdaad gesproken van de volkeren van Europa, terwijl in de Genscher/Colombo-verklaring werd gesproken van de staten van Europa. Ik ben niet geneigd daaraan grote politieke betekenis toe te kennen. De discussies in Stuttgart op dat specifieke onderdeel staan mij eerlijk gezegd ook niet meer zo helder voor ogen. Voor mij maakt dit ook niet direct een verschil. Het gaat niet om een kwalificatie van de mate van supranationaliteit, een punt dat bij de geachte afgevaardigde gevoelig ligt.

De heer Leerling vroeg of er geen gat was ontstaan in de democratische besluitvorming. Ik meen dat hij eerder doelde op de controle op het geheel van de Europese beleidsvorming. Ja, er zit inderdaad een gat in

de democratische controle voor zover de bevoegdheden van het Europees Parlement gebrekkig zijn en veel meer een adviserende betekenis hebben dan dat sprake is van daadwerkelijke medezeggenschap. Men moet constateren dat beleid is "gecommunautariseerd" zonder dat tegelijkertijd de controlerende bevoegdheid vanuit de nationale parlementen overgedragen is aan het Europees Parlement. Het landbouwbeleid is daarvan een sprekend voorbeeld. Is het beleid dan in alle opzichten ongecontroleerd? Nee, zover mogen wij zeker niet gaan. De controle van de nationale parlementen blijft uit de aard der zaak onverlet. Wij zijn hier achter de regeringstafel in feite doende om een stuk Europees beleid nationaal te verantwoorden.

De geachte afgevaardigde de heer Schutte zal het mij niet euvel duiden wanneer ik in dit debat niet direct mijn opvattingen geef over de encycliek van de paus. In de opstelling van achtereenvolgende kabinetten, die niet zoveel fluctuatie heeft vertoond hoewel de kabinetten van verschillende politieke samenstelling waren, heeft deze encycliek meer of minder meegewogen. De relevantie ervan mag men bij deze bespreking echter ter discussie stellen. Althans, ik heb deze encycliek bij dit onderwerp niet direct van node, al kan ik mij met zeer veel van wat daarin staat persoonlijk zeer wel verenigen.

De heer Leerling is teruggekomen op de Europese rol ten aanzien van vrede en veiligheid. Hij vroeg, in hoeverre de Europarlementariërs beperkingen worden opgelegd bij het stellen van vragen over de veiligheid. Het is niet aan de Raad van ministers om het Europees Parlement beperkingen op te leggen. Op het moment dat vragen over vrede en veiligheid uit het Europees Parlement de grenzen van de politieke en economische aspecten daarvan te buiten gaan, zal het standaardantwoord zijn dat het onderwerp van de desbetreffende vraag geen onderwerp heeft uitgemaakt van het EPS-overleg, omdat het daartoe niet behoorde. Dat is niet het geval omdat één lidstaat of het secretariaat van de EPS dit antwoord zo formuleert, maar om de eenvoudige reden dat de Twaalf voor een ander antwoord nooit op één lijn te krijgen zijn, al was het alleen maar vanwege de bijzondere positie van Ierland.

De heer Leerling heeft ook

gevraagd, of ten aanzien van de EPS de afgelopen 15 jaar daadwerkelijk een grotere harmonisering is opgetreden in het buitenlands beleid van de Twaalf. Ik meen dat dit het geval is. De voorbeelden zijn overbekend. De geachte afgevaardigde de heer Leerling heeft zelf gesproken over het beleid ten opzichte van Israël. Ik weet dat hij niet tot de grootste voorstanders kan worden gerekend van de Verklaring van Venetië uit 1981 over het Midden-Oosten-beleid. Desalniettemin moet je constateren dat de totstandkoming en de omschrijving van dat stuk Europees beleid zeker een novum waren in de EPS, hetgeen na zeer lange discussies uiteindelijk tot stand is gekomen. Maar dat geldt voor veel meer standpunten die worden uitgedragen, zoals over Zuid-Afrika, Midden-Amerika, resoluties in de VN en het CVSE-proces. Zo zijn er meer voorbeelden te geven.

De heer Schutte heeft mede namens de heer Van Dis nog een paar vragen gesteld, onder andere over de voortgang van de ratificatieprocedure in Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland. Als ik goed ben ingelicht, dan wordt in Frankrijk op 20 november de zaak in de volksvertegenwoordiging aan de orde gesteld. In de Bondsdag wordt het in november besproken en in de Bondsraad in december. Ook wij hadden geruchten vernomen van mogelijke vertraging in die procedure, maar dit zijn de gegevens die mij gisteren hebben bereikt. Als een en ander volgens plan verloopt, kan de behandeling in de Bondsraad — te vergelijken met onze Eerste Kamer — op 19 december worden afgerond. Daarmee zou men binnen het tijdpad blijven dat de Twaalf zich hebben voorgenomen, namelijk om de bekrachtiging van de Europese Akte nog voor het eind van dit jaar af te ronden.

De heer Van Traa heeft nog gesproken over de positie van de Commissie in de EPS. Daarover hebben wij in een interruptiedebat meer helderheid verkregen. Ook de positie van het hoofd van het secretariaat kwam aan de orde. Ik wil er nog eens uitdrukkelijk op wijzen, dat het hoofd van dat secretariaat zich moeilijk laat vergelijken met de voorzitter van de Commissie, al ware het alleen maar omdat besluitvorming in EPS-kader niet plaatsvindt op voorstel van het hoofd van het

secretariaat zoals bij communautaire zaken wel het geval is ten aanzien van de Commissie. Hem is wel een wat zwaardere rol gegeven dan in de constructies die tot dusver zijn gevolgd, doordat hij voor een periode van 2,5 jaar vast is benoemd. Dat werd door een aantal lidstaten al als een experiment gezien dat zij graag geëvalueerd zagen na ommekomst van die 2,5 jaar. Of dat in de toekomst de formule zal blijven, is dus nog onzeker. De Nederlandse regering is zeker van mening, dat een langere benoemingsperiode goed zou zijn voor de continuïteit, ook in uitvoerende zin.

De heer Schutte heeft gevraagd, wat moet worden verstaan onder de vorig jaar gedane uitlating van de minister-president, dat een nadere analyse van het karakter van het Europees Parlement nodig is en dat daarbij met name de relatie met de nationale parlementen aan de orde moet worden gesteld. Daarmee heeft de minister-president ongetwijfeld ook mijn gedachten van destijds vertolkt, omdat ik al eerder te kennen heb gegeven — zelfs toen ik staatssecretaris Europese Zaken was — dat ik het toch een verlies vond dat de band tussen de nationale parlementariërs en de Europarlementariërs zozeer was verzwakt. Ik heb mij ook meermaals voorstander getoond van het dubbele mandaat — dat wil zeggen een lidmaatschap van het nationale en het Europarlement — om op die manier die coördinatie zoveel mogelijk in stand te houden en verwijdering te voorkomen. Europarlementariërs hebben mij er zelf van verzekerd en eigenlijk ook wel overtuigd dat dit zo langzamerhand tot de fysieke onmogelijkheden is gaan behoren. Ook in mijn visie dient dan toch gezocht te worden naar modaliteiten, waarbij de contacten tussen de nationale parlementariërs en de Europarlementariërs worden verzekerd. Dit is ook bedoeld om het gat op het gebied van de democratische controle op te vullen, waarop ik eerder in antwoord op vragen van de heer Leerling al heb gewezen.

Ten slotte kom ik toe aan de vragen van de heer Van Iersel. Hij besteedde ook aandacht aan de minister-president, die uiteindelijk toch ook minister van Buitenlandse Zaken ad interim is. Is in de verdeling van verantwoordelijkheden tussen de minister-president en de minister van Buitenlandse Zaken enige wijziging opgetreden door het formaliseren

van de rol van de Europese Raad? Het antwoord is neen, driewerf neen. De Europese Raad als zodanig is als instituut nu geformaliseerd. De bevoegdheden van de Europese Raad zijn als zodanig niet omschreven. Anders gezegd: de formele besluitvorming in de Europese kaders geschiedt nog steeds volgens het Verdrag van Rome, dat wil zeggen dat daarbij de algemene Raad — in de allereerste plaats de ministers van Buitenlandse Zaken — verantwoordelijk zijn voor de formele besluitvorming. De rol van de Europese Raad — op die rol behoeft op geen enkele manier te worden afgedongen — is richtinggevend. Er moeten hoofdlijnen worden aangegeven en daarnaast fungeert hij zo'n beetje als hof van appél voor problemen die door de diverse ministers van Buitenlandse Zaken niet kunnen worden opgelost. Die gelegenheden worden, wat de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken betreft, zo gering mogelijk gehouden. Iedereen vindt dat in ieder geval een ongewenste, maar niet altijd geheel te vermijden, ontwikkeling.

De heer **Van Traa** (PvdA): Materieel worden in de Europese Raad natuurlijk besluiten genomen van een iets hogere orde, omdat er constant op wordt teruggekomen, of is dat niet zo?

Minister **Van den Broek**: Neen.

De heer **Van Traa** (PvdA): Wat voor besluiten zijn dat dan?

Minister **Van den Broek**: Formeel worden er in de Europese Raad geen besluiten genomen; er worden alleen maar richtlijnen gegeven, die eventueel in besluiten moeten worden vertaald door de formele raadskaders.

De heer **Van Traa** (PvdA): Maar politiek-materieel ligt het natuurlijk volstrekt anders.

Minister **Van den Broek**: Het gaat er nu om of, door de formalisering van dit instituut, iets is veranderd in de formele verdeling van bevoegdheden tussen de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken en de minister-president. Ten aanzien van onze eigen constitutionele verhoudingen op dit punt is natuurlijk niets veranderd. In sommige buitenlandse is de rol van de minister-president of

de bondskanselier op het terrein van het buitenlands beleid iets anders dan hier in Nederland. Door de institutionalisering van de Europese Raad is in onze interne verhouding op dat punt absoluut niets veranderd.

De heer **Van Traa** (PvdA): Heeft die institutionalisering dan enige betekenis?

Minister **Van den Broek**: Ja, in die zin dat de Raad sinds jaar en dag heeft bestaan en nergens in enige formele gedragsvorm was neergelegd. Men heeft aan deze materiële praktijk een formele onderbouw willen geven.

De heer Van Iersel heeft gevraagd, wat wij vinden van de wat sombere reactie van de zijde van de Commissie en het Europees Parlement op de Akte. Dit zijn typisch reacties die een zekere opwaardering in meer optimistisch realistische zin nodig hebben. Wij hebben meermalen met de voorzitter van de Commissie gesproken. Wij delen zijn preoccupaties, zeker wat de rol van de Commissie als eerste hoedster van de naleving van de verdragsbepalingen betreft. Ook de leden van de Commissie waren van mening dat uiteindelijk hiermee meer resultaat werd bereikt dan met de afwijzing het geval zou zijn.

Staatssecretaris **Van der Linden**: Voorzitter! Ik begin mijn beantwoording met een bijzonder woord van dank uit te spreken aan het adres van de geachte afgevaardigde de heer Weisglas voor het beeld van een optimistisch en blijmoedig mens, dat hij van mij geschetst heeft. Ik voeg daaraan toe dat vertrouwen heel vaak bepalend is voor de verdere gang van zaken. Dit behoort overigens tot de eerste economieles. Als iedereen pessimistisch is, heeft dit ontegenzeggelijk invloed op de gang van zaken. Met optimisme en blijmoedigheid is niet alleen het gewone leven, maar ook het politieke leven wat gemakkelijker.

Ik wil hiermee overigens niet zeggen dat de zorg die op een aantal terreinen naar voren is gebracht niet terecht is. Ik heb mijn zorg uitgesproken over het tempo van besluitvorming van de Raad over de interne markt. Tegelijkertijd heb ik hiermee niet een aantal bestaande problemen onder het tapijt willen vegen. Ik heb

over de Noord-Zuid-verhouding binnen de gemeenschap gesproken en ook over de financiële problematiek.

Ik maak nog een opmerking over de waardering van de akte als zodanig. Ook ik heb vaak mijn ongeduld uitgesproken over de besluitvorming. Ik verwijs hierbij naar een motie uit een eerdere periode. Dit neemt echter niet weg, dat wanneer wij het proces van Europese integratie in zijn historische context plaatsen, wij kunnen constateren dat er wel degelijk vooruitgang geboekt wordt. De beweging die in Europa is waar te nemen, gaat naar onze mening in de goede richting.

De heer Van Traa heeft gevraagd of wij bereid zijn op de Europese Raad in Londen de datum van 1992 te herbevestigen. Ik plaats hierbij de kanttekening dat het hierbij niet primair om deze datum gaat. Een herbevestiging van de datum 1992 zou de haalbaarheid van de gestelde termijn in twijfel kunnen trekken. Het is goed wanneer op de Europese Raad in Londen het accent wordt gelegd op het tempo van de besluitvorming. Ik zeg graag toe dat wij in Londen het onderdeel interne markt onderwerp van bespreking proberen te maken. Dit hangt natuurlijk van de voorzitter af. Naar onze informatie komt dit punt echter op de agenda te staan.

De heer Van Traa heeft gevraagd wat de regering aan het bevorderen van het klimaat doet. Wanneer men over het klimaat spreekt, is het buitengewoon slecht een pessimistisch uitgangspunt te hebben. Tegen deze achtergrond merk ik op dat wij, zoals ik al in eerste termijn heb aangegeven, een ronde langs de hoofdsteden zullen maken om met de Europese collega's te spreken. Daarbij zal het juist over de onderdelen gaan, waar wij vandaag over spreken. De verwijzing van de heer Van Traa naar Italië is terecht. Italië blijkt een buitengewoon goede partner te zijn als het gaat om een gemeenschappelijke standpuntbepaling inzake institutionele kwesties. Morgen heb ik een gesprek met collega Bosson in Parijs, waar onderwerpen zoals de financiële kwestie, de acte unique, de voortgang op het punt van de interne markt en het akkoord van Schengen aan de orde zullen komen.

Voorzitter! De heer Schutte vroeg zich af of het compromis van Luxemburg niet juist in het belang

van Nederland zou zijn in relatie tot de landbouwproblematiek. Dat is een buitengewoon gevaarlijke opmerking, omdat een land als Nederland, dat ook voor de landbouwprodukten erg op de export is aangewezen, er juist alle belang bij heeft — en misschien is het wel het eerste belang — om een Europees landbouwbeleid te handhaven, zelfs als wij ons daarin niet volledig kunnen herkennen. Overigens is dat een proces van geven en nemen, dat wij ook in de afgelopen jaren voortdurende ten volle hebben meegemaakt. Ik meen dat dit proces zich in de komende jaren, ook op het punt van de landbouwproblematiek, verder zal voordoen.

De heer Schutte stelde ook een vraag over de problematiek inzake de harmonisatie van de sociale zekerheid. Die problematiek is bewust niet in het wetboek opgenomen, omdat het niet direct bepalend is voor wat wij in het kader van de interne markt nastreven. Het heeft zeker een effect op een aantal onderdelen, zoals de grensproblematiek en de economische verhouding. Wanneer er namelijk tussen lidstaten een groot verschil optreedt in sociale-zekerheidsstelsels, heeft dit ontegenzeggelijk ook zijn effecten op de concurrentieverhoudingen. Uit dien hoofde is het ook beter dat de verschillen tussen de diverse systemen in de onderscheiden lidstaten niet te groot zijn.

De heer Van Iersel sprak zijn vertrouwen uit in de interne markt. Dat wil ik nogmaals gaarne in dank aanvaarden. Hij vroeg waarom het EMS en de ECU niet in het verdrag zijn opgenomen onder de normale meerderheidsbesluitvorming, maar terecht zijn gekomen onder de categorie unanimiteitsbesluitvorming. Daarop is slechts één antwoord mogelijk. Er bestond geen consensus om het anders te doen dan in het verdrag is opgenomen. Overigens wijst de praktijk uit dat de belangstelling van de lidstaten zodanig groeit, dat de unanimiteitsregeling de versterking van het EMS niet in de weg hoeft te staan. Op dat punt mogen wij met vreugde kennisnemen van het feit dat ook in Engeland steeds meer stemmen opgaan om lid te worden van het EMS.

Dan kom ik bij de motie van de heer Van Iersel en anderen met betrekking tot de databank. Ik kenmerk dat als een interessant idee.

Wij zijn gaarne bereid om die motie in positieve zin te onderzoeken en als zodanig ook positief te beoordelen.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de stemmingen in verband met dit wetsvoorstel dinsdag a.s. te houden.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 17.00 uur tot 18.30 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het **Rapport van de Algemene Rekenkamer inzake besluitvorming en uitvoering van het Walrusproject (19 221)**

en van:

- het rapport van de Algemene Rekenkamer inzake het verschijnsel van de Boeggolf bij de realisatie van de uitgavenbegroting van de Koninklijke Marine (19 464);
- de motie-Meijer/Van den Bergh over nader onderzoek door de Kamer met betrekking tot defensie-orders (17 817, nr. 29).

(Zie vergadering van 11 november 1986.)

De beraadslaging wordt hervat.

Minister Van Eekelen: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst danken de staatssecretaris en ik de geachte afgevaardigden voor hun bijdragen in eerste termijn en voor hun zakelijke benadering van het onderwerp dat wij bespreken. Dit geldt zowel voor wat naar voren is gebracht van de zijde van de oppositie als van de zijde van de coalitie. Ik heb enige tijd geleden wat anders meegemaakt en ik spreek gaarne mijn erkentelijkheid uit voor de rustige en zakelijke aanpak.

De heer Van den Bergh heeft gezegd met de grootst mogelijke belangstelling te zullen luisteren naar de toonzetting van mijn antwoord. De staatssecretaris en ik hebben zorgvuldig kennis genomen van de toonzetting van de Kamer en zullen proberen hetzelfde hoge niveau te

bereiken, met erkenning van wat fout is gegaan en gericht op vertrouwen in het toekomstige beleid op het gebied van het materieel.

Verschillende leden zeiden dit debat als een afrondend debat te beschouwen. Tegelijkertijd zijn veel vragen gesteld over de maatregelen die zijn genomen en nog zullen worden genomen. Uit deze vragen komt duidelijk de noodzaak naar voren, lering te trekken uit het gebeurde. Die noodzaak erkennen wij ten volle, zoals uit onze antwoorden zal blijken.

Het Walrusproject is de afgelopen jaren onderwerp of deelonderwerp geweest van onderzoeken van verschillende zijden, van een hoorzitting van de vaste Commissie voor de Rijksuitgaven en de vaste Commissie voor Defensie en van een aantal kamervergaderingen met bewindslieden van Defensie. Met name door de notitie "De Walrus nader beschouwd" en het rapport van de rekenkamer is een grote hoeveelheid feitenmateriaal beschikbaar gekomen. Ik stel overigens vast, dat de rekenkamer de bevindingen van Defensie heeft bevestigd en ik onderschrijf de conclusie van de heer Engwirda en met hem eigenlijk alle sprekers, dat uiteindelijk de feiten goed op tafel zijn gekomen.

Ik wil het vervolgens hebben over de verantwoordelijkheid. Verschillende sprekers zijn hierop ingegaan. Het behoeft geen betoog dat de bewindslieden achter deze tafel de politieke verantwoordelijkheid voor het gebeuren in deze en vorige regeerperioden aanvaarden. Het feit dat de communicatie binnen de organisatie te kort schoot, doet daaraan niets af. Wij hebben met de ons ter beschikking staande informatie naar vermogen en naar onze overtuiging adequaat gehandeld. Op de vraag of wij meer hadden kunnen doen om de kostenoverschrijdingen te voorkomen, kom ik straks terug.

In dit verband wil ik eerst ingaan op de verdeling van verantwoordelijkheden tussen minister en staatssecretaris. De geachte afgevaardigden de heren Bolkestein en Van Dis hebben hierover gesproken. Onder opeenvolgende kabinetten zijn in de formele taakverdeling ten aanzien van de verantwoordelijkheid voor projecten op materieel gebied kleine veranderingen opgetreden. Hoe echter ook de taakverdeling was omschreven, te allen tijde gold en geldt dat de verantwoordelijkheid van

Minister Van Eekelen van Defensie

de staatssecretaris een afgeleide is van die van de minister en de uiteindelijke ministeriële verantwoordelijkheid voor elk beleidsonderdeel onverlet laat.

Voorzitter! Achteraf kunnen wij concluderen dat het, wat het Walrusproject betreft, anders had moeten. De negatieve ervaringen uit het verleden en de analyses die daarvan zijn gemaakt, ook gisteren in deze Kamer, bieden de mogelijkheid, nu en in de toekomst anders en beter te werk te gaan. Ik wil daarom kort uiteenzetten welke conclusies wij hebben getrokken aangaande de tekortkomingen in de opzet en de uitvoering van het Walrusproject en welke verbeteringen inmiddels zijn aangebracht of nu worden uitgewerkt. Deze verbeteringen zijn ook in de reactie op het rekenkamerrapport vermeld. Een aantal daarvan was overigens al eerder in gang gezet voor dat rapport verscheen.

Een belangrijk manco in de opzet van het Walrusproject lag besloten in het gelijktijdig ontwikkelen en bouwen. Op het moment van aanbesteding was de boot, achteraf gezien, onvoldoende gedefinieerd. In volgende jaren deed zich de noodzaak van wijzigingen voor om de schepen aan de gestelde stafeisen te laten voldoen; als gevolg van veranderde inzichten en technische ontwikkelingen moesten aanpassingen worden doorgevoerd. Daardoor

ontstonden vertragingen in de bouw en kostenstijgingen. Ook de Kamer heeft eerder aangegeven — de heer Bolkestein herhaalde het gisteren — dat de Walrus op zichzelf niet te duur is. De marine krijgt de beschikking over goede schepen tegen een internationaal gezien nog steeds redelijke prijs. De tekortkoming lag in het open einde van het project, dat daarmee zeer moeilijk beheersbaar werd. Zulke open eindjes zullen in de toekomst niet meer voorkomen.

De procedurele verbeteringen, die inmiddels zijn doorgevoerd, zal ik met slechts enkele woorden aangeven: de invoering van het defensiematerieelkeuzeproces, de aanwijzing kostenbeheersing van materieelprojecten, de risico-analyses voor grote opdrachten en de instelling van de zogenaamde centrale contractencommissie. De staatssecretaris zal op een aantal van deze punten nader ingaan.

Een tweede kanttekening moet worden geplaatst bij het management. Binnen de marine liepen de verantwoordelijkheden bij de uitvoering van het project door elkaar. Bovendien was de financiële rapportage binnen defensie niet projectgericht, zodat ze geen expliciet beeld gaf van de totale projectkosten en van de prijsstijgingen ten opzichte van eerder rapportages. De heer De Laat de Kanter is hierover tijdens de hoorzitting

volstrekt duidelijk geweest. Bij de controle van de rapportages was de aandacht te sterk gericht op de problematiek van de totale financierbaarheid van begrotingen en plannen in een bepaald jaar.

Alle sprekers hebben aandacht gegeven aan het managementaspect en dat is terecht gebeurd. Het belang daarvan is bij het Walrusproject wel zeer nadrukkelijk gebleken. Daarom wil ik op een paar punten daarvan in algemene zin nader ingaan. De centrale organisatie heeft niet steeds beantwoord aan de haar toegedachte functie. Die conclusie is juist maar gegeven de gebrekkige informatiesystemen waarvoor overigens de centrale organisatie ook medeverantwoordelijk was, is dat veelal begrijpelijk geweest. Ik kom hierop nog terug. Het projectbeheer bij de marine liet te wensen over. Ook dat is juist. De oorzaak lag in een onduidelijke toedeling van verantwoordelijkheden.

Verbeteringen op deze terreinen worden nu langs twee wegen bereikt. In de eerste plaats is er het McKinsey-rapport "KM 2000", dat de Kamer is aangeboden. Mijn voorganger heeft gezegd dat hij de aanbevelingen van dit stuk integraal zou uitvoeren en ik neem die uitspraak geheel over. Ik constateer dat hieraan bij de marine voortvarend wordt gewerkt. De maatregelen, die in dit kader zijn genomen, betreffen een organisatiewijziging bij de directie materieel van de Koninklijke Marine en een versterking van de positie van de financieel-economische afdelingen binnen de marine, met name de instelling van een zogenaamde controller-organisatie, projectorganisaties voor grote projecten, verbetering van de projectenadministratie en verbetering van de interne rapportages.

Verschillende afgevaardigden hebben gevraagd naar het voortbestaan van de matrix-organisatie. Mijn oordeel is, dat dit op zichzelf een goede organisatievorm is voor een complexe organisatie als Defensie. De matrix is in de jaren zeventig tot stand gekomen, met name om de organisatie doorzichtiger te maken en de mogelijkheden tot sturing door de bewindslieden te vergroten. Op die punten zijn de resultaten helaas tegengevallen. Daarom zal het functioneren binnen de matrix moeten worden verbeterd. Zo zullen de verantwoordelijkheden duidelijk moeten worden gestructureerd en

moet dringend tot snellere besluitvorming worden gekomen. Aan de heer Van Dis antwoord ik in dit verband, dat de plannings- en controlefunctie, kortweg de sturende functie, van de Centrale Organisatie inderdaad moet worden verbeterd. Anderzijds moet ook het functioneren van de krijgsmachtdelen en de managementteams daarvan worden verbeterd. Algemeen erkend is immers, dat goed functionerende organisaties ook beter beheersbaar zijn. Mijn stelling is derhalve dat zoveel mogelijk moet worden gedecentraliseerd, maar zonder dat daarbij de politieke verantwoordelijkheid in het geding komt.

De Algemene Rekenkamer velt een hard oordeel over de Admiraliteitsraad, die informatie binnenskamers hield of onvolledig aan de politieke leiding doorgaf. Ik zou deze tekortkomingen niet willen toeschrijven aan onwil of kwade trouw, maar eerder aan een verkeerde beoordeling van de relevantie van de informatie voor de bewindslieden of, zoals de heer Bolkestein veronderstelde, aan een poging de gerezen problemen toch nog intern op te lossen. Ook de heer Leerling heeft gevraagd naar de relatie tussen de Admiraliteitsraad en de politieke leiding.

Naast de hiervoor al in algemene zin genoemde verbeteringen zijn specifieke maatregelen genomen, die onder meer een regelmatig contact tussen de bewindslieden en de marine inhouden. Van groot belang is nu de opbouw van een gestructureerd management-informatiesysteem, dat hoge prioriteit heeft. Dit punt afsluitend, wil ik er nog eens op wijzen dat bij de aanbidding van het McKinsey-rapport aan de Kamer is toegezegd, de Kamer te informeren als de vervolgactiviteiten zijn afgerond. Het zal duidelijk zijn, dat ik aan die informatieplicht zwaar til.

Mijnheer de Voorzitter! Een laatste aspect is de late informatie aan de Kamer. In de loop van 1982 begon duidelijk te worden....

De heer **Engwirda** (D66): De minister zei zoëven, dat de Algemene Rekenkamer een hard oordeel heeft geveld over het functioneren van de Admiraliteitsraad. Hij heeft daarvoor een verklaring gegeven, maar onderschrijft hij ook het oordeel van de Rekenkamer?

Minister **Van Eekelen**: Ik onderschrijf dat in algemene zin. Ik heb

alleen de motieven voor het optreden van de Marnie wat aangevuld.

De heer **Engwirda** (D66): Ik vraag dat omdat ik mij uit de hoorzittingen herinner, dat de minister zei dat het contact tussen de Centrale Organisatie en de marine voortreffelijk was en dat daar niks op aan te merken was. Daarmee leek hij dus wat af te doen van de conclusie van de Rekenkamer dat er een breuklijn liep tussen de Centrale Organisatie en de marine. Ik begrijp nu, dat de minister daar enigszins op terugkomt.

Minister **Van Eekelen**: Ik vel nu een oordeel over de totaliteit van het functioneren van de admiraliteitsraad. Op de hoorzitting heb ik gezegd dat gedurende het leeuwedeel van de periode waarin ik staatssecretaris was, de directeur materieel iemand was die zeer open en regelmatig contact met de staatssecretaris onderhield. Dat is later helaas veranderd en verminderd.

De heer **Engwirda** (D66): De minister zegt nu dat hij als staatssecretaris de ervaring had dat er zeer open en regelmatig contact met de directeur materieel van de marine was, maar hij zegt ook dat hij nu, in dit debat, het oordeel van de Rekenkamer onderschrijft dat de admiraliteitsraad, dus de marine, toch veel te weinig informatie heeft doorgegeven. Dat lijkt mij toch tegenstrijdig.

Minister **Van Eekelen**: Ik vind eigenlijk van niet, want in totaliteit is het oordeel van de Rekenkamer onomstotelijk, niet voor bestrijding vatbaar. Ik denk alleen dat de eerste jaren veel minder reden tot kritiek hebben gegeven dan de jaren erna. Ik meen dat de Rekenkamer dat zelf ook aangeeft. Degene die directeur materieel was toen ik aantrad, vindt men ook terug in de rapportage van de Rekenkamer als iemand die niet bekritiseerd wordt. Die kritiek slaat op een latere periode.

Dan het aspect van de late informatie van de Kamer. In de loop van 1982 begon duidelijk te worden dat er sprake was van kostenstijgingen. Men had toen nog een onvolledig beeld, eigenlijk een zeer onvolledig beeld. Op het moment waarop de kostenstijgingen zichtbaar werden, kon niet onmiddellijk de precieze omvang worden vastgesteld. Toen dat wel mogelijk was, is de Kamer

ook terstond ingelicht. Pas in de loop van 1984 kwam het complete bouwbestek gereed en kon de definitieve omvang van de kosten worden vastgesteld. Ik erken dat achteraf gezien de Kamer eerder had moeten worden ingelicht over wijzigingen in de uitvoering van het Walrus-project. Daarom hebben wij inmiddels in overleg met de Kamer besloten, jaarlijks te rapporteren over de voortgang van grote materieelprojecten en in de begroting afzonderlijke activiteiten voor grote projecten op te nemen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik zou de minister twee vragen willen stellen. Hij heeft toen hij nog staatssecretaris was, de Kamer twee situatierapporten doen toekomen. Het laatste was van november 1979. Daarin is het bedrag van 460 miljoen genoemd. Is de Kamer daarmee akkoord gegaan of heeft zij daartegen bezwaar gemaakt?

Minister **Van Eekelen**: De Kamer heeft die situatierapporten besproken en ze vervolgens voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Bolkestein** (VVD): De tweede vraag. De heer Van Eekelen zegt dat de Kamer inderdaad vroeger geïnformeerd had kunnen worden over die snel stijgende kosten als de bewindslieden alerter waren geweest. Op welk moment had dat dan gekund? Met andere woorden, wanneer werd het de marine en de centrale organisatie duidelijk dat de stijging honderden miljoenen guldens zou belopen?

Minister **Van Eekelen**: Daarmee komen we op de vraag, wanneer de kostenoverschrijding werd gerapporteerd aan de centrale organisatie en uiteindelijk aan de politieke leiding van het ministerie. Die rapportage is pas eind 1983 beschikbaar gekomen. Dat is in de periode waarin de heer Van Houwelingen staatssecretaris wordt. Zodra hij verneemt dat er kostenoverschrijdingen zijn, meldt hij die in algemene zin en hij is vervolgens bezig om alle informatie boven tafel te krijgen. Hij heeft daar nog geruime tijd voor nodig, maar hij slaagt er uiteindelijk in, een volledig beeld te geven.

Ter afsluiting van dit punt merk ik op dat ik het een positieve ontwikkeling acht dat de Kamer in de nasleep van de RSV-enquête inmiddels ertoe

heeft besloten, zelf intensieve controle te zullen uitoefenen op de afwikkeling van grote projecten en van begrotingen. Ik ben het met de heer Van den Bergh erover eens dat goede informatievoorziening voor het parlement een onmisbare voorwaarde is voor goede uitvoering van zijn controletaak.

Nu zal ik enkele deelaspecten behandelen, allereerst een vraag van de heren Frinking en Schutte naar aanleiding van het probleem van de taakverdeling en de buitenlandse belangstelling.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Voorzitter!

Minister **Van Eekelen**: Ik kan de heer Van den Bergh zeggen dat ik op de kwestie van de investeringsmodellen en de situatie van 1981 terugkom.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Dit verwachtte ik al. Is mijn indruk juist dat u met deze woorden de algemene politieke analyses die een aantal van ons hebben gegeven, beantwoord heeft?

Minister **Van Eekelen**: Deze indruk is juist behalve als het gaat om de situatie van 1981. Als u mij hierover nadere vragen wilt stellen, vraag ik u even te wachten. Ik ben er bijna aan toe.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Met alle plezier.

Minister **Van Eekelen**: Ik keer terug naar de taakverdeling. Voortdurend aandringen van het kabinet-Den Uyl op internationale taakverdeling had geen succes. De bondgenoten verdachten Nederland ervan, onder het mom van taakverdeling eigenlijk tot afstoting van taken te willen overgaan. Geen enkel land bleek ertoe bereid, de Nederlandse onderzeeboottaak over te nemen. De bewindslieden uit het kabinet-Van Agt hebben hieruit toen de consequentie getrokken dat de Nederlandse onderwatervloot gefaseerd moest worden vernieuwd. De Kamer is ook ingelicht over de briefwisseling hierover met de Britse ministers.

Hoewel bij verschillende bondgenoten belangstelling bestond en bestaat voor het Walrus-ontwerp, is er nog geen duidelijkheid over of dit ontwerp inderdaad voor de eigen

behoefte van een ander land wordt overgenomen.

De heer **Frinking** (CDA): Welke concrete gesprekken zijn vanaf 1974 in feite over de internationale taakverdeling gevoerd? Ik heb het briefje gezien dat door u getekend is, maar hierin staat nauwelijks een uitnodiging tot taakverdeling. Feitelijk stond er zoiets als: u bent zeker ook tot de ontdekking gekomen dat het allemaal niet lukt; wij gaan een onderzeeboot bouwen, waarmee u het wel eens zult zijn. Zo'n briefje is geen bijdrage. Wat is echter tussen 1974 en 1978 samen met de Engelsen concreet hieraan gedaan?

Minister **Van Eekelen**: Ik spreek nu uit mijn herinnering. Met de Engelsen heeft de heer Stermerdink als staatssecretaris en als minister gesproken over mogelijke overneming van de Nederlandse taak. Minister Kruisinga is heel kort na zijn aantreden naar Londen gaan en heeft zich daar op de hoogte gesteld van de Britse plannen. Toen hij aftrad, heb ik een brief aan de Britse minister Mulley geschreven, waarin ik een conclusie trok uit de sonderingen van de heer Kruisinga en de hierop gegeven antwoorden. Voordat de regering een definitief besluit zou nemen, wilde ik de bevestiging van de Engelsen dat zij de Nederlandse taak niet konden overnemen. Op dat moment waren de Engelsen overigens helemaal niet van plan om nog meer conventionele onderzeeboten te bouwen.

De heer **Frinking** (CDA): Dat laatste heb ik ook duidelijk begrepen uit die brief. Maar kunt u niet concreter maken, datgene wat er tussen 1974 en 1978 is geschied?

Minister **Van Eekelen**: Ik geloof dat er verder bitter weinig is geschied, afgezien van het een beetje verdedigen in de Nederlandse politiek van het algemene idee van taakverdeling.

Mijnheer de Voorzitter! De heren Frinking en Schutte hebben, onder verwijzing naar artikel 12 van de Comptabiliteitswet 1976, beiden geattendeerd op de vierde conclusie van het rapport van de Algemene Rekenkamer en daarbij gevraagd, welke richtlijnen zijn uitgegeven voor mutaties bij kasramingen. Ik neem aan dat zij hiermee verwijzen naar de slotconclusie van het rapport over de zogenaamde "boeggolf", waarbij de

Algemene Rekenkamer de aanbeveling doet, interne Defensiespelregels te creëren voor de gehanteerde methodiek van betalingsverschuivingen. Het vaststellen van centrale spelregels die betrekking hebben op een veelheid van overwegingen en afwegingen die ten grondslag liggen aan beslissingen tot verschuiving, is praktisch gezien niet mogelijk. Maar dit neemt niet weg dat wel wijzigingen in de administraties zijn en worden vastgelegd. Verschuivingen tussen begrotingsartikelen worden, in overeenstemming met de wettelijke bepalingen, in overleg met het ministerie van Financiën uitgevoerd. Zij worden nooit gedaan zonder het fiat van de minister van Financiën. De gedragswijze van Defensie wordt dus ook gesteund door het ministerie van Financiën, ook in onze discussie te dien aanzien met de Algemene Rekenkamer. Via suppletoire voorzieningen worden verschuivingen aan het parlement aangeboden.

Tevens merk ik op dat verschuivingen plaatshebben op basis van verplichtingen en betrekking hebben op projecten die zijn opgenomen in het aanschaffingsprogramma van Defensie. Dit is een aanschaffingsprogramma dat is vastgelegd in de Defensienota, de memories van toelichting met hun telkens tien jaar vooruitziende planning, en dergelijke.

De heer Van Dis vraagt wat de huidige situatie is ten aanzien van het kas-verplichtingenadministratiesysteem. Defensie beschikt al zeer lang over een geïntegreerde kas-verplichtingenadministratie. Ik heb intussen gelezen dat het ministerie van Economische Zaken ons daarin is gevolgd. Ik geloof echter dat wij de enige twee ministeries zijn die zo'n geïntegreerd systeem hanteren.

Ons begrotingsadministratiesysteem wordt overigens momenteel nog verder verbeterd, in die zin dat meer managementinformatie ter beschikking komt. Met dit laatste wordt beoogd, meer op de besluitvorming toegespitste informatie direct ter beschikking te krijgen. Ik heb overigens begrepen dat vanmiddag mijn medewerkers de vaste kamercommissie een inzicht hebben gegeven in de wijze waarop de begroting van Defensie is samengesteld.

Ik kom dan weer terug op het eigenlijke verloop van het Walrusproject.

De heer **Frinking** (CDA): Voorzitter!

Mag ik de minister vragen, of ook de problematiek van de boeggolf nu besproken is?

Minister Van Eekelen: Voor zover mij daar vragen over zijn gesteld, heb ik het besproken. Ik heb overigens kennis genomen van hetgeen de heer Engwirda daarover gezegd heeft. Deze wil het later doen, in het kader van de wijziging van de Comptabiliteitswet.

De heer **Frinking** (CDA): Wat mijnheer Engwirda wil, moet hij weten. De Kamer heeft dit onderwerp nu op de agenda staan.

Minister Van Eekelen: Voor zover de vragen aan mij gesteld zijn, heb ik deze beantwoord.

De heer **Frinking** (CDA): Mijn vraag in eerste termijn was deze. U heeft met die boeggolf-methodiek een systematiek gevolgd die achteraf niet controleerbaar is. De Algemene Rekenkamer is daar tamelijk duidelijk over en heeft over die zaak nog eens een extra rapport opgesteld. Mijn vraag was: heeft u inmiddels gedragsregels gegeven, zodat u en wij in staat zijn om de verschillende activiteiten die zich daarbij voordoen inderdaad te kunnen controleren?

Minister Van Eekelen: Mijnheer de Voorzitter! Dat is mijns inziens voldoende geschied, allereerst door de manier waarop de wijzigingen in de administraties zijn vastgesteld en in de tweede plaats door het melden aan de Kamer via supplettoire voorzieningen hoe de verschuivingen hebben plaatsgevonden.

De heer **Frinking** (CDA): Het probleem was nu juist dat de boeggolf intern was en niet gemeld werd. De Rekenkamer heeft daarvan gezegd, dat zolang niet is vastgelegd wie de verantwoordelijkheden draagt voor de hantering van de methodiek en het niveau waarop dat gebeurt, dat niet goed is. Daarvoor moeten richtlijnen worden uitgegeven. Ik heb u verzocht dat te doen in het verlengde van de opmerkingen die in het rapport van de Rekenkamer zijn gemaakt.

Minister Van Eekelen: Daarop heb ik geantwoord dat dat eigenlijk niet kan en dat wij daarover hebben gesproken met het ministerie van Financiën. Het ministerie van

Financiën is het met ons eens. Waarom kan dat niet? Wij hebben circa 15.000 verschillende begrotingsposten. Het is onmogelijk om deze 15.000 posten precies in te vullen. In de loop van het jaar treden altijd enige verschuivingen op. De manier waarop wij dat sinds 1974 hebben gedaan, is altijd met volledige goedkeuring van het ministerie van Financiën geschied. Het ministerie van Financiën is immers voortdurend op de hoogte van de overboekingen. Het zijn overboekingen die blijven binnen de door de Kamer goedgekeurde artikelen.

De heer **Frinking** (CDA): Neen, u schuift honderden miljoenen guldens door van het ene jaar op het andere, zonder dat de Kamer daarop zicht heeft, doordat u wacht met de betaling van rekeningen of deze eerder betaalt. Daarvoor zijn onvoldoende richtlijnen. Ik vind dat de Rekenkamer daar zeer terecht opmerkingen over heeft gemaakt. Als u zegt dat u dat niet kunt, dan vraag ik u alsnog om daarover met de Rekenkamer in discussie te gaan. Wij horen dan van de Rekenkamer wel wat u daarvan hebt gemaakt.

Minister Van Eekelen: Ik heb daarover met de Rekenkamer gesproken. Het antwoord van de Rekenkamer is, in tegenstelling tot haar eerdere rapporten, dat zij erkent dat het ministerie van Defensie gerechtigd is een en ander te doen zoals zij het doet. Zij wijst echter op de mogelijkheid in de Comptabiliteitswet om het anders te doen, namelijk om verplichtingen te boeken op het volgende jaar. De heer Engwirda en een andere geachte afgevaardigde hebben erop gewezen dat het ministerie van Financiën nu juist die mogelijkheid wil afschaffen. Dan blijft er voor het ministerie van Defensie geen andere keuze dan door te gaan op de oude voet. Als men zou doorschuiven van zou dan nog niet weggenomen dat dit binnen het begrotingsartikel gebeurt. Het gaat alleen maar om de kwestie of een bepaalde betaling in het ene jaar of in het volgende jaar wordt verricht, naarmate de middelen daartoe aanwezig zijn.

De heer **Frinking** (CDA): Dat staat los van artikel 12 van de Comptabiliteitswet. De Rekenkamer houdt daarmee ook rekening. Zij vraagt u

alleen maar of u voor deze methodiek, die intern best mag worden gehanteerd, richtlijnen wilt geven, zodat precies bekend is aan wie het toegestaan is om deze methodiek te hanteren en op welk niveau dat zal gebeuren. Ik vraag u, het rapport daarop nog eens te laten controleren, zodat een doorzichtige situatie zal ontstaan.

Minister Van Eekelen: Ik ben gaarne bereid u dat toe te zeggen.

Ik wil nu overgaan op het verloop van het Walrusproject. Ik zal daarover enige opmerkingen maken en daarna zal de staatssecretaris daarop verder ingaan.

De heer Van Dis informeerde naar het bedrag van f460 mln., prijspeil 1980 en het NDPP van 1981 dat was opgesteld in 1980. Ik vermoed dat de heer Van Dis bedoelt dat het plan dat begin 1980 werd ingediend, vermeldde dat de kosten 460 miljoen bedroegen, terwijl er binnen de Admiraliteitsraad later in dat jaar al sprake was van een hoger bedrag, namelijk 540 miljoen. Dit laatste bedrag is mij als staatssecretaris niet meegedeeld, zodat ik geen conclusies kon trekken ten aanzien van eventuele kostenstijgingen en ook niet kon vaststellen dat het programma niet realiseerbaar was.

Ik wil vervolgens reageren op vragen van de heren Frinking, Van den Bergh en Leerling.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Voorzitter! Ik zou de minister een paar vragen willen stellen, voordat hij ingaat op meer specifieke vragen en opmerkingen.

De **Voorzitter:** Een paar? Zou u niet met één beginnen?

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Begint u nu al weer, Voorzitter?

De **Voorzitter:** U begon!

Minister Van Eekelen: Ik denk dat de heer Van den Bergh één minuut te vroeg is met zijn interruptie, Voorzitter!

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Dat is de derde keer dat u dat zegt. Bent u zo bang voor de vragen die ik ga stellen?

Voorzitter! De minister heeft een toon aangezet die de indruk wekt dat hij zijn verantwoordelijkheid erkent en dat hij wel betreurt wat er gebeurd is.

Het eerste deel van het antwoord van de minister vormt in feite het echte politieke antwoord op een aantal verwijten die hem zijn gedaan. Die verwijten komen bij voorbeeld neer op onvoldoende beheer en het onvoldoende duidelijk maken dat de minister daarvoor de verantwoordelijkheid neemt. Begrijp ik uit het eerste deel van zijn betoog dat de minister zegt: ik neem de volle politieke verantwoordelijkheid voor wat in de periode — al of niet volledig met mijn medeweten — heeft plaatsgevonden aan onvoldoende beheer en daardoor ook onvoldoende informatieverstopping aan de Kamer. Zegt hij: voor die feiten, met wellicht een nuance hier en daar, neem ik de politieke verantwoordelijkheid. Is dit de politieke interpretatie van hetgeen de minister zojuist gezegd heeft?

De Voorzitter: Het spijt mij, mijnheer Van den Bergh, maar deze interruptie heeft geen betrekking op de passage die de minister uitsprak. Integendeel, deze interruptie lijkt mij een hoofdopmerking voor de tweede termijn. Daar kan de minister zich nu alvast op voorbereiden!

Minister Van Eekelen: Voorzitter! Misschien wordt de heer Van den Bergh met het antwoord dat ik uiteindelijk nog geef een beetje tevreden gesteld. Toch wil ik eerst een andere vraag van de heer Van den Bergh behandelen. Deze vraag is overigens ook gesteld door de heren Frinking en Leerling. Had de centrale organisatie aan de hand van de investeringsmodellen kunnen constateren dat aanzienlijke prijsstijgingen optraden? Het rapport van de Algemene Rekenkamer suggereert dat, aldus de heer Frinking. De heer Van den Bergh vraagt waarom in september 1981 nog een situatierapport werd aangekondigd. Hiermee kom ik meer in detail terug op de ontwikkelingen tijdens mijn staatssecretarischap. Ik wil met name ingaan op de stelling van de heer Van den Bergh over de erfenis die ik zou hebben gecreëerd.

Wij spreken over een periode waarin ik de politieke verantwoordelijkheid droeg. Ik aanvaard deze verantwoordelijkheid, uiteraard binnen de grenzen van het functioneren van een staatssecretaris. Het antwoord op de oneigenlijke interruptie van de heer Van den Bergh is dus: ja. Ik erken dat in die

periode posten voor meerwerk zijn aangemerkt en investeringsmodellen zijn goedgekeurd. Maar, de betrokken deskundigen hadden op dat moment geen inzicht in de financiële consequenties van dat meerwerk voor het hele project als zodanig. Wat de investeringsmodellen betreft, waren de overschrijdingen per geval van beperkte omvang, namelijk op zijn hoogst enkele miljoenen per onderdeel. Wij hebben het lijstje gegeven in het rapport "De walrus nader beschouwd".

De ramingen voor de deelprojecten waarvoor investeringsmodellen werden ingediend, waren bij de centrale organisatie niet of niet in voldoende detail bekend om daaruit conclusies te trekken omtrent de prijsstijging. Het was het investeringsmodel dat ter goedkeuring werd voorgelegd en niet de ramingen die daar eerder, soms jaren geleden, aan ten grondslag hadden gelegen.

Wat de financiële aspecten betreft, werd uitgegaan van het advies dat voor ieder investeringsmodel werd uitgebracht door het hoofd financieel beheer van de Koninklijke Marine. December 1980 bereikte mij als staatssecretaris de informatie, dat de verlenging van de Walrus noodzakelijk was. De mij gerapporteerde kosten die daaraan zouden zijn verbonden, 2,9 mln., waren niet direct alarmerend, maar wel werd de vraag opgeroepen naar de reden voor de verlenging. Daarover zou informatie moeten worden verstrekt aan de Kamer.

Die noodzaak werd nog sterker toen in de zomer van 1981 tussen de directeur-generaal Materieel en mij enerzijds en de directeur Materieel Koninklijke Marine anderzijds een probleem ontstond bij de goedkeuring van het investeringsmodel van het long-range-sonarsysteem. Dit kan in het rapport van de Algemene Rekenkamer worden nagelezen. Daarom is toen met instemming van de directeur Materieel Koninklijke Marine en de directeur-generaal Materieel afgesproken een totaaloverzicht van de situatie te maken. Ik dacht toen overigens niet of nauwelijks aan kostenstijgingen, laat staan kostenoverschrijdingen, maar veel meer aan inzicht in de wijzigingen, de opzet en de inhoud van de onderzeeboot.

Daarom heb ik op 7 september de voortgang van het onderzeebootproject aangemeld als een onderwerp waarover in de volgende parlemen-

taire periode een situatierapport zou moeten worden gemaakt. De Kamer kent die brief. Dat had niets te maken met ons aftreden, dat vier dagen later kwam. Dat was op 7 september nog lang niet zeker. Het was een opgave van te verwachten stukken die rond Prinsjesdag moest worden ingediend krachtens een toezegging van mijn kant. Daaraan heb ik gevolg gegeven.

In het licht van de discussie blijf ik erbij dat wanneer dat situatierapport in het parlementaire jaar 1981/1982 zou zijn gemaakt, zoals door mij op voorstel van mijn naaste adviseurs was voorgenomen, de gang van zaken rond het Walrus-project eerder aan het licht zou zijn gekomen.

De heer Frinking (CDA): De minister zegt dat op zichzelf niets te lezen was uit de investeringsmodellen, omdat de ramingen niet bekend waren.

Minister Van Eekelen: Je kon er wel iets uit lezen, maar niet de kostenoverschrijding.

De heer Frinking (CDA): Desondanks schrijft de rekenkamer dat medio 1979 een vijftal investeringsmodellen was ingediend die een uiteindelijke overschrijding van 18 mln. voor beide boten zou betekenen. Eind 1979 geeft de berekening dubbele getallen te zien.

Minister Van Eekelen: Dat valt onder mijn opmerking dat die bedragen op zichzelf niet alarmerend waren.

De heer Frinking (CDA): Een verdubbeling niet?

Minister Van Eekelen: U moet niet kijken naar de verdubbeling, want dat wisten wij niet. U moet kijken naar de bedragen.

De heer Frinking (CDA): Het betrof medio 1970 een overschrijding van 9 mln. per boot. Eind 1979 was het, als ik mij niet vergis, een overschrijding van 21 mln. Vond u dat in zo'n vroeg stadium niet alarmerend? U wist het dus.

Minister Van Eekelen: De investeringsmodellen die ik heb goedgekeurd, waren uiteraard bij mij bekend.

De heer Frinking (CDA): Was het u

ook bekend, dat het overschrijdingen waren?

Minister **Van Eekelen**: Als het in de investeringsmodellen stond als overschrijding, dan was dat mij uiteraard bekend.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Dat was voorgeschreven in het model.

Minister **Van Eekelen**: Toen het eerste investeringsmodel werd ingediend, kon men niet praten over kostenoverschrijdingen, want die werden niet gemeld. Een kostenoverschrijding kon alleen worden geconstateerd, wanneer het een tweede document was. Dan was er in relatie tot het eerste inderdaad sprake van een kostenoverschrijding. Maar als een investeringsmodel voor de eerste maal werd ingediend, kon ik daaruit meestal niet ontwarren of er sprake was van een grotere investering dan aanvankelijk op werkniveau geraamd was.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Maar daar slaan de kostenstijgingen op.

De heer **Frinking** (CDA): Hoe kon de Rekenkamer dat dan constateren?

Minister **Van Eekelen**: De Rekenkamer is die zaak in haar onderzoek nagegaan. Zij is dus nagegaan, wat er ten aanzien van de ramingen op werkniveau aanwezig was.

De heer **Frinking** (CDA): En die ramingen kreeg u niet.

Minister **Van Eekelen**: Die ramingen kreeg ik niet. Maar afgezien daarvan, vind ik toch de bedragen die u net noemde, binnen een zekere marge liggen van kostenstijging in verband met inflatie.

De heer **Frinking** (CDA): Nog één keer: eind 1979 betrof het toch 21 mln. en nog 16 mln. voor de tweede. Dat is samen 37 mln.

Minister **Van Eekelen**: Ja, maar dat is binnen de grenzen van de bedragen die ik toen genoemd heb in het situatierapport aan de Kamer. Dat viel binnen die bedragen plus de normale inflatie. In die dagen was de inflatie helaas hoog. Ik denk dat, als u kijkt naar het hele project, uiteindelijk 200 mln. van de kostenoverschrijding het gevolg was van inflatie.

De heer **Frinking** (CDA): De Rekenkamer vindt het in ieder geval een vermeldenswaardige overschrijding. Voor mij geldt de vraag, in hoeverre u dat bewust heeft geaccepteerd. Of zegt u: ik kende de oorspronkelijke raming niet? Dan werd u dus ook niet geïnformeerd over dit soort overschrijdingen. U kon er dus ook niet naar vragen. Of u heeft er niet naar gevraagd.

Minister **Van Eekelen**: In enkele gevallen was er in het investeringsmodel sprake van een kostenverhoging. Die heb ik dan geaccepteerd. In enkele gevallen was het rechtstreeks een verzoek tot goedkeuring van een investering van dat bedrag. Dan had ik dus geen weet van mogelijke verschillen met de ramingen.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Het gaat ook om het volgende. Ik heb de tekst over de investeringsmodellen niet zo gauw bij de hand. Misschien dat er ook in staat dat er een indicatie moet zijn van de oorspronkelijke raming. Maar los daarvan, als u in die periode 16 van die dingen goedkeurt — wij hebben ze geteld — is het dan geen enkele keer bij u opgekomen om te laten nagaan of zelf te vragen naar de verhouding van de bedragen uit het investeringsmodel tot de oorspronkelijke ramingen? Dat noem ik een vraag die voor de hand ligt uit het oogpunt van een verantwoord beheer van een dergelijk project. Als u die vraag had gesteld — ik wil weten, of u die vraag heeft gesteld — dan had vermoedelijk naar voren kunnen komen dat er sprake was van aanzienlijke overschrijdingen van de ramingen, zoals de heer Frinking zojuist constateerde.

Minister **Van Eekelen**: In de eerste plaats geldt dat, als je die gegevens van de Rekenkamer voor die investeringsmodellen hanteert, de overschrijdingen niet exorbitant hoog zijn. Die komen pas later. In de tweede plaats heb ik in de zomer van 1981 een maandenlange discussie met de marine gevoerd over het investeringsmodel Longrange Sonar, omdat ik daarover niet tevreden was. De Rekenkamer constateert dat ook.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): In het rapport "De Walrus nader beschouwd" staat dat er bij een klein aantal investeringsmodellen geen sprake was van overschrijdingen. De reikwijdte van de gemaakte over-

schrijdingen varieert van 30 tot 160 %. Dat zijn toch geen kostenoverschrijdingen die aan inflatie te wijten zijn? Er was sprake van een veel te lage raming en later bleek dat veel hoger gebudgetteerd moest worden om uit te kunnen komen. Dan blijft de vraag over, waarom u in uw positie niet voortdurend de oorspronkelijke raming hebt getoetst aan het voorgestelde bedrag.

Minister **Van Eekelen**: Ik zei al dat de oorspronkelijke ramingen gedeeltelijk binnen de investeringsmodellen vermeld en als zodanig dus bekend waren. Als u de totaliteit van het project ziet, zijn de grote kostenoverschrijdingen niet te wijten aan fouten van grote omvang binnen die investeringsmodellen die ik heb goedgekeurd. Die grote kostenoverschrijdingen blijken later door heel andere factoren te zijn veroorzaakt. Ik noem het extra tekenwerk, de extra loonkosten enzovoorts.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): In de periode waarin u staatssecretaris was, zijn daarover een kleine 200 beslissingen genomen. Dat komt er dus nog bij.

Minister **Van Eekelen**: Die beslissingen hadden op dat moment geen financiële implicaties. Bovendien gebeurt dat later.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Nee, dat is niet zo.

Minister **Van Eekelen**: Volgens mij wel. Dat moet u maar eens nakijken.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Ik heb de aantallen gisterenavond genoemd: in 1979 151, in 1980 52 en in 1981 38. Ik praat nu niet meer over investeringsmodellen, maar over de kosten in verband met meerwerk. Ik wil aangeven dat de beslissingen, die u overigens niet zelf hebt genomen, over een periode van drie jaar onder uw politieke verantwoordelijkheid vallen. Die beslissingen zijn genomen zonder dat u er zelf iets van wist, dat is een ding dat zeker is.

Minister **Van Eekelen**: Akkoord. Wat ik wel overeind houd is dat, voor zover je in rede kon veronderstellen dat kostenverhogingen zouden optreden, in zijn totaliteit sprake was van een beperkt bedrag. In 1979 tot en met 1981 waren er geen exorbitant hoge overschrijdingen die

zouden moeten leiden tot het geven van alarm.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): In 1979 ging het om 800 mln. en vijf investeringsmodellen.

Minister **Van Eekelen**: Dan moet u ook de totale omvang van de aanschaffingen noemen.

De heer Van Dis vroeg nog, hoeveel geld aan de begroting van andere krijgsmachtdelen is onttrokken om gaten bij de marine te dichten. Per saldo is geen geld aan de budgetten van de andere krijgsmachtdelen onttrokken, maar er is wel sprake geweest van tijdelijke verschuivingen. Wij kunnen gelukkig volhouden dat de andere krijgsmachtdelen niet het slachtoffer van de Walrusaffaire zijn geworden.

De heer Frinking heeft gevraagd, welke maatregelen de regering heeft genomen om de informatiebundel voor nieuwe bewindslieden betrouwbaarder te maken. Die informatiebundel is een stuk van de ambtelijke leiding ten behoeve van de nieuwe bewindslieden. Ik geloof dat mijn voorgangers zich bewust zo min mogelijk daarmee hebben bemoeid om het ambtelijk apparaat in staat te stellen, daarin een zo open mogelijke uiteenzetting te geven over de situatie en de lopende problemen. Maar ik ben het natuurlijk met hem eens dat nieuwe bewindslieden erop moeten kunnen rekenen dat er betrouwbare informatie in die bundel staat. Sinds kort kan ook de Kamer over de inhoud van die bundel oordelen, want de leden krijgen hem ook ter inzage. Wij kunnen gezamenlijk constateren dat er heel veel informatie, ook financiële, in is verwerkt.

De heer **Frinking** (CDA): Voorzitter! Zegt de minister nu dat de informatiebundel niet de erfenis van de bewindsman is, maar dat de secretaris-generaal deze bundel samenstelt en dat dus hij verantwoordelijk is voor het informeren van de nieuwe bewindsman?

Minister **Van Eekelen**: De staatsrechtelijke verantwoordelijkheid voor de informatiebundel is een interessant punt. In ieder geval wordt deze bundel ambtelijk opgesteld. Naar mijn mening is het op alle ministeries gebruik, dat de oude bewindsman zich daar bewust verre van houdt. Er mag op geen enkele wijze de indruk

worden gewekt dat hij invloed op de inhoud zou uitoefenen. Aangezien deze ambtenaren vervolgens de loyale medewerkers van zijn opvolger zijn, vind ik dit een vrij goed systeem.

Daarnaast is er de mogelijkheid dat de vertrekkende bewindsman een testament schrijft over de door hem gewenste aanpak. Hij kan hierin een bepaald licht op de problemen werpen. Dit is echter een persoonlijk verhaal. Dit moet je los zien van de informatiebundel. Daarin wordt informatie over de toestand op dat moment gegeven en dit moet zo objectief mogelijk gebeuren. De bundel mag dus niet politiek gekleurd zijn.

De heer **Frinking** (CDA): De bundel moet in ieder geval compleet zijn. Wie zal dat controleren? Is dat de topambtenaar van het ministerie?

Minister **Van Eekelen**: Dat denk ik, ja. Op het moment dat de bundel wordt aangeboden is de vorige bewindsman namelijk niet meer in functie. Ik vind dit overigens een interessant punt. Wij zullen dit nog bestuderen. Zowel op het ministerie van Defensie als op dat van Buitenlandse Zaken is door de jaren heen deze lijn gevolgd. Deze kwestie kan best eens met de minister-president worden besproken.

De heer **Frinking** (CDA): Ik wijs hierop, omdat er in de afgelopen periode nogal wat overgangen zijn geweest. Het lijkt er een beetje op dat juist tijdens die overgangen allerlei nieuwe informatie werd "gelanceerd", zonder dat men daar direct "grip" op had. Ik blijf erbij dat deze informatiebundel een tamelijk kwetsbaar document bleek te zijn.

Minister **Van Eekelen**: Voorzitter! Een informatiebundel moet zo volledig mogelijk zijn en hij moet in ieder geval juist zijn. De nieuwe bewindsman moet erop kunnen vertrouwen dat de informatie die daarin staat juist is. Maar wij mogen ook niet verwachten dat in deze informatiebundel van ieder detail een diepgaande analyse wordt gegeven.

De heer **Frinking** (CDA): Daar klagen wij ook niet over.

Minister **Van Eekelen**: Het is aan de nieuwe bewindsman om zich in deze kwesties in te werken. Wij hebben ook na het verschijnen van de

informatiebundel, bezoeken gebracht aan de diverse delen van de krijgsmacht, waarbij wij ons hebben laten informeren. De informatiebundel is een goede inleiding, maar hij bevat slechts basisinformatie. Daarnaast is er nog veel meer over de beleidsafweging te zeggen. Dit komt mede omdat de informatiebundel intussen een praktisch openbaar stuk is geworden.

Voorzitter! Ik rond mijn antwoord in eerste termijn af met de Kamer te zeggen, dat ik mij er volledig van bewust ben dat de overheid in een tijd van grote financiële problemen, die maatschappelijk pijnlijke ingrepen vereisen, in geen enkel opzicht de schijn mag wekken onzorgvuldig te zijn in het financieel beheer. Dat geldt zeker ook voor het departement van Defensie, dat in de bevoorrechte positie verkeert dat het een reële groei van de uitgaven mag verwachten in de vier jaar van deze kabinetsperiode. Dat legt op ons ook de verplichting en de verantwoordelijkheid, dat geld zo goed mogelijk en ook voor ieder zichtbaar te besteden. Daarom is ons er alles aan gelegen, lessen te trekken uit onze ervaringen en waarborgen te scheppen voor een verantwoorde uitvoering van het defensiebeleid in al zijn aspecten.

□

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: Voorzitter! Tijdens dit debat — het is niet het eerste debat over het Walrus-project — zijn met name door de heer Frinking en ook door anderen in hoofdlijnen de feiten nog eens op een rijtje gezet. Zoals verschillende malen is uitgesproken, gaat het thans om een politiek oordeel over die feiten.

In de afgelopen jaren heb ik die feiten op verschillende momenten verstrekt en er ook een analyse aan verbonden. Als de heer Van den Bergh mij expliciet vraagt, ook vandaag uit te spreken of er thans reden is, hierop terug te komen, dan is mijn antwoord neen.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Bedoelt u dat u niet terugkomt op dat oordeel?

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb wel een oordeel over de periode waarin ik zelf de politieke verantwoordelijkheid droeg. Maar een oordeel over alle feiten die over die periode gaan

of daarmee verband houden, is uiteraard aan de Kamer. In ieder geval is er voor mij ook geen aanleiding toe, gezien het verslag van de Rekenkamer, waarin is aangetoond dat de feiten en de informatie ook consistent waren.

Ik wil vandaag ook iets zeggen over de informatie aan het parlement. Alle woordvoerders hebben daar terecht over gesproken. Ik ben het ook volstrekt eens met de noodzaak om tijdig en volledig de juiste informatie aan de Kamer te verstrekken. Dat geldt niet alleen maar voor het Walrus-project.

In de afgelopen jaren hebben wij hierover bij verschillende gelegenheden van gedachten gewisseld. De heren Bolkestein en Van den Bergh zijn hier nog eens op teruggekomen. Zonder iets af te willen doen aan wat ik hierover reeds heb gezegd in mijn brief van 20 september 1984, heb ik toch nog een aantal opmerkingen.

De heer Bolkestein vroeg of er niet eerder een totaalbeeld kon worden gegeven. Dat kon niet eerder. Het ging mij immers niet om zo maar wat schattingen, maar het ging mij om feiten die stoelden op contracten waarvoor de onderhandelingen waren afgerond en op een definitief bestek. Daaraan is in die jaren met man en macht gewerkt en het kon niet eerder. Daarop sloeg ook mijn opmerking tijdens het mondeling overleg in september 1984, waarop de heer Bolkestein is teruggekomen, over de relatie met de commerciële gevoeligheid. In die periode vonden de contractonderhandelingen plaats. Dat neemt niet weg dat ik in januari van dat jaar in een brief aan de Kamer informatie heb verstrekt over de Walrus I en Walrus II. De brief ging overigens over de bestelling van de Walrus III en de Walrus IV. Die informatie was op dat moment beschikbaar. Een eindoordeel is pas gekomen op de dag dat ik daarover een brief aan de Kamer heb geschreven.

De heer **Bolkestein** (VVD): De heer Van Houwelingen heeft tijdens het mondeling overleg in september van dat jaar gezegd dat hij er uit een oogpunt van onderhandelings tactiek geen behoefte aan had, een grote bedrag te noemen. Dat doet veronderstellen dat hij wist dat het meer zou worden, maar dat hij dat niet gezegd heeft in de Kamer, omdat hij in onderhandeling was met de werf of anderen over contracten.

Staatssecretaris **Van Houwelingen**:

Dat is een onjuist beeld. Een definitief contract dat gebaseerd is op een volledig gedefinieerd project wordt gesloten als alle elementen uitonderhandeld zijn. In januari 1984 waren een aantal onderdelen nog niet uitonderhandeld. Je kan in zo'n geval een schatting geven. Wij hebben een bepaald bedrag genoemd. Op dat moment was ik er echter van overtuigd dat het eindresultaat van die onderhandelingen er iets anders zou kunnen uitzien. Het is echter zeer gebruikelijk om aan de Kamer vroegtijdig in de sfeer van planningen cijfermateriaal te verstrekken, dus planbedragen, en dat wij op het moment dat wij de beslissing nemen, de definitieve informatie verstrekken. Dan zijn de onderhandelingen afgelopen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Bolkestein heeft na lezing van de verslagen van de hoorzittingen een opmerking gemaakt over een uitspraak van de voormalige directeur materieel van de Koninklijke Marine, de heer Kool, waaruit zou blijken dat ik al in 1983, toen mij in een debat in de Eerste Kamer werd gevraagd wat de kostenstijgingen met betrekking tot het Walrusproject precies waren, het bedrag van 750 miljoen had kunnen noemen. Dat is onjuist. Ik beschik over de spreektekst die door de directeur materieel van de Koninklijke Marine zelf is opgesteld. Daarin staat: Sedert de datum van plaatsing van de opdracht in 1977 is er, afgezien van de prijsstijgingen, een kostenverhogend effect van 20% opgetreden door wijzigingen in de technische specificaties. Dat wij toen al vermoedden dat het bedrag aanzienlijk hoger zou zijn dan 450 miljoen plus 20% is later duidelijk geworden. Ik heb die spreektekst in de Eerste Kamer dan ook niet gebruikt. Ik heb gezegd dat naar mijn opvatting de kostenstijgingen bij het Walrusproject zeer aanzienlijk waren. Later heb ik de Kamer preciezer kunnen informeren.

De heren Engwirda en Frinking hebben gevraagd om de maatregelen die zijn genomen te evalueren en als het ware te bezien hoe zij functioneren. Ik begrijp dat men dit vraagt om meer zekerheid te hebben dat, wat rondom dat Walrusproject is gebeurd, in de toekomst niet meer kan gebeuren. Ik heb geantwoord dat ik bereid ben, alle maatregelen die in dat kader zijn genomen eens te evalueren aan de hand van een ander

groot project, namelijk het M-fregatenproject. Ik zal het ook doen. Dat is nog niet afgerond. Ik wil de Kamer graag toezeggen dat ik daarop in een afzonderlijke brief in het begin van 1987 zal terugkomen.

De heer Engwirda heeft gevraagd hoe groot precies de kostenoverschrijding is geweest, rekening houdend met de complementaire projecten. Het gaat hierbij om een project dat al sinds 1977 aan de gang is. Het bedrag is opgelopen tot 940 miljoen, prijspeil 1983. Dit project is, zoals ik in mijn brieven heb gerapporteerd en indertijd ook in het situatierapport is vermeld, omschreven qua inhoud. In die tijd was het inderdaad niet gebruikelijk om complementaire projecten toe te voegen. Die waren overigens op dat moment ook niet gedefinieerd. Ik denk dat het nu, zoveel jaren later, ook buitengewoon moeilijk is om vergelijkbare cijfers te creëren. Ik geloof niet dat dit nuttig is. Dat betekent niet dat ik niet met de rekenkamer van oordeel ben dat bij het aangaan van een verplichting ook de complementaire investeringen moeten worden benoemd en gedefinieerd, zodat te voren de kosten kunnen worden bepaald. Daarom is ook in het defensiematerieelkeuzeproces — dat is een nieuwe procedure die niet is gestart na het Walrusprobleem maar al veel eerder werd opgezet — vermeld dat voortdurend informatie moet worden gegeven over uitgaven, gemoeid met subsystemen, initiatieel reserveden, gereedschappen, initiële opleidingen, onderwijs en leermiddelen, meet- en testapparatuur, documentatie, munitie en infrastructuur. Zo is dit nu al jaren voorgescreven en ik denk dat wij bij de huidige projecten die informatie wel kunnen geven. Door middel van mijn overzicht van de gang van zaken rond grote materieelprojecten wordt de Kamer de gelegenheid geboden om te controleren.

De heer **Engwirda** (D66): Voorzitter! Ik begrijp best dat de staatssecretaris zegt dat een en ander niet te voren bij het Walrusproject gebeurde en dat daarom die zaak nu niet precies kan worden uitgezocht. Echter, is hij het met de Rekenkamer eens dat het hier waarschijnlijk om honderden miljoenen gaat? Als ik de opsommingen van hoofdstuk 12 van het rekenkamerrapport bij elkaar neem, kom ik tot 188 miljoen plus een

gedeelte van de stafeis voor kapitale munitiesoorten, die op zichzelf al 1230 miljoen omvat. Ik weet niet welk gedeelte van het laatste bedrag voor de Walrus is bestemd maar het zal toch wel om een belangrijk gedeelte daarvan gaan. Vandaar dat ik in eerste termijn tot de conclusie ben gekomen dat die 940 miljoen, die nu als eindbedrag wordt genoemd, nog niet alles is. Daar moet nog ten minste 400 tot 500 miljoen bij worden opgeteld om tot de totale kosten van dit project te komen.

Staatssecretaris Van Houwelingen: Voorzitter! De bedragen, die de heer Engwirda noemt, zijn op zichzelf juist. Ik moet er echter direct aan toevoegen dat men zeer voorzichtig moet zijn met het bijtellen van bedragen om tot de prijs van een Walrus te komen. Een van de belangrijkste bedragen heeft betrekking op de munitie; de torpedo's vormen inderdaad een belangrijk project. Echter, tot nu toe is altijd de munitie als een afzonderlijk project beschouwd, waarover ook afzonderlijk aan de Kamer wordt gerapporteerd. Er wordt daarbij verwezen naar de munitie voor de gehele vloot. Het bedrag, genoemd door de heer Engwirda, is zeker niet voor één Walrus genoteerd. Ook opleidingsmiddelen, die zeer belangrijk zijn, zijn niet toe te rekenen aan één schip maar behoren bij het gehele project. Ik zeg de heer Engwirda toe dat voor de projecten, waarvoor de complementaire investeringen niet zijn vermeld, ik in een afzonderlijke rapportage de Kamer zal inlichten op het moment dat verplichtingen worden aangegaan.

Overigens hebben wij in een brief aan de Rekenkamer erop gewezen dat inmiddels al twee jaar via de genoemde DMP-procedure is voorgeschreven dat al die complementaire factoren bij het project worden gevoegd.

Om hoeveel procent gaat het nu bij deze uitgavenstijging? Mijnheer de Voorzitter! Als ik de uitgavenstijging stel op 515 miljoen gaat het in feite om een exogeen-inflatoir bedrag van 220 miljoen en om een endogeen bedrag van 295 miljoen. Als het laatste bedrag wordt afgezet tegen de startpositie van 425 miljoen, is er sprake van een reële uitgavenstijging van bijna 70%.

De heren Leerling, Van Dis en Frinking hebben vragen gesteld over de brand. Het is waar, dat het

Walrus-project nogal wat tegenslagen heeft gekend. Ik hoop niet dat zich dat doorzet. Toch wil ik de brand wat relativeren, want wij hebben te maken met een schip dat in aanbouw is. Dat kun je niet vergelijken met een kant en klaar schip. Eén van de deskundigen van een verzekeringsmaatschappij heeft mij uitgelegd, dat tientallen malen per jaar een brand ontstaat op een schip in aanbouw. Het probleem bij de Walrus was dat de brand zoveel schade veroorzaakte. Het is duidelijk dat naar de oorzaak en de uiteindelijke schade een uiterst zorgvuldig onderzoek wordt ingesteld. Daarom ook heb ik in een brief aangeduid dat wij daarvoor twee commissies hebben ingesteld, waarbij alle mogelijke externe deskundigheid is betrokken. De commissies moeten precies uitvinden wat er gebeurde en de exacte consequenties bepalen. Met het oog op de zorgvuldigheid lijkt het mij niet juist, nadere mededelingen te doen voordat het onderzoek is afgesloten. Ik hoop binnen enkele maanden een volledig beeld te kunnen schetsen. Het zal duidelijk zijn, dat dan ook de consequenties van de brand kunnen worden verwerkt in de bouwplanning. Ik zal de Kamer daarover nader informeren.

De heer Leerling heeft gevraagd naar de specialistische kennis bij RDM in relatie ook met het faillissement van RSV. Eén van de argumenten om het Walrus-project door te zetten en de opdracht tot de bouw van Walrus III en Walrus IV in de tijd naar voren te halen was het handhaven van die bijzondere deskundigheid bij de Nederlandse bedrijven.

De heer Leerling heeft vervolgens gevraagd of het levensverlengend onderhoud van de Zeehond wel verantwoord is, met name met het oog op de veiligheid van de bemanning. Onderzeeboten vervullen een zeer essentiële rol in het opleidingsprogramma. Daarom vinden wij ook dat zo'n levensverlengend onderhoud zeer noodzakelijk is. Er worden echter op geen enkele wijze concessies gedaan met betrekking tot de veiligheid van de bemanning. Het onderhoud is er juist op gericht, deze boten veilig maar dan enkele jaren langer te laten functioneren.

Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens wil ik enkele opmerkingen maken over de consequenties van het ongeval in de Verenigde Staten. Gevraagd is of daar lessen uit zijn getrokken. Zoals ik al in mijn

rapportage heb gezegd, is het aspect van de veiligheid heel zorgvuldig geëvalueerd. In studies, waarbij ook onze experts van de Koninklijke Marine zijn betrokken, is gepoogd alle lessen die je uit zo'n ongeval kunt trekken te verwerken en toe te passen op nieuwbouwprojecten. Dat geldt uiteraard ook voor andere bondgenoten.

De minister heeft al gezegd, dat ik nog even terug zou komen op het functioneren van de DEMP-procedure, het defensiematerieelkeuze-proces en andere maatregelen. Wij hebben nu twee jaar ervaring met deze nieuwe procedure. Wij zijn bezig met de evaluatie ervan en tot nu toe heb ik geen andere informatie dan dat dit proces heel goed voldoet, met name vanwege de bedoelingen die wij ermee hebben. Het is een instrument om in een eerder stadium en beter te kunnen oordelen over nieuwe projecten. Ik heb de heer Frinking toegezegd dat wij ook al die andere maatregelen eens aan de hand van een heel concreet project nader zullen toetsen. Ik denk dat het functioneren van een centrale contractencommissie en de manier waarop wij informatie over projecten verkrijgen, instrumenten vormen om dit soort projecten beter te kunnen beheersen. Zoëven heeft de Kamer met de minister gediscussieerd over de functie van investeringsmodellen en de informatie die ermee verkregen wordt. Het zal duidelijk zijn dat een contract met een vaste prijs-clausule de mogelijkheid biedt om van stap tot stap te toetsen of bepaalde deelprojecten nog binnen de grenzen van het maximale prijs-contract blijven. Ik zeg hier nadrukkelijk bij dat met al deze voorwaarden, die naar mijn gevoelen noodzakelijk waren en die ook al eerder dan pas in 1984 op gang gebracht zijn, noodzakelijke verbeteringen zijn om in de toekomst problemen zoals die rondom het Walrus-project te voorkomen.

De heer Bolkestein heeft nog gevraagd, om welk intern stuk het ging in het dagboek van de heer Stermerdink. Ik heb er waardering voor, hoe goed de heer Bolkestein de stukken heeft bestudeerd. Ik heb begrepen dat hij ook het verslag van het mondeling overleg van 27 september 1984 heeft bestudeerd. Niettemin, als hij het nog eens naleest, merkt hij dat ik dat stuk toen heb genoemd. Het ging om het stuk, geschreven op 17 april 1980 door de projectleider, met als titel "De rek is

Van Houwelingen

eruit". Daarmee doelde men niet op het staal, maar op de financiële en technische mogelijkheden.

Voorzitter! Ik sluit mijn betoog af met dank aan de Kamer voor de waardering voor alle maatregelen die wij de afgelopen jaren hebben genomen. Betekent dit dat wij met de armen over elkaar zouden kunnen gaan zitten? Het antwoord daarop is: neen, wij zullen ook in de toekomst op basis van de nieuwe instrumenten uiterst zorgvuldig projecten moeten blijven beheersen. Dat is onze taak. Als de heer Bolkestein zegt dat hij er begrip voor heeft dat de Koninklijke Marine graag haar eigen boontjes wil blijven doppen, dan moet ik zeggen dat het daar niet om gaat. De krijgsmacht is immers een instrument van de regering, een instrument dat wij zo goed mogelijk moeten beheren. En dat geldt niet alleen voor de bewindslieden, het geldt in de hele krijgsmacht. En daar gaat het om.

De heer **Engwirda** (D66): Ik had nog gevraagd, wat nu precies de contractprijs — ik neem aan dat die ook taakstellend is — voor de tweede serie is.

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: Die is genoemd in de rapportage: 790 miljoen. Er is geen reden om ervan uit te gaan dat er andere informatie over zou zijn. Elk jaar wordt dit bedrag wel op basis van het nieuwe prijspeil aangepast. De Kamer krijgt telkens niet alleen informatie over het hele bedrag, maar ook over de technische voortgang van het project.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreektijd in tweede termijn te bepalen op de helft van die in eerste termijn.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Engwirda** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de minister en de staatssecretaris voor hun antwoorden.

Een kernpunt in het betoog van de minister was naar mijn mening zijn verklaring dat de verantwoordelijkheid van de staatssecretaris een afgeleide is van die van de minister. Ik vraag mij af wat de minister hiermee precies bedoelt. Doelt hij op de periode waarover wij gesproken

hebben, die van het eerste kabinet-Van Agt, toen hij staatssecretaris was en de heer Scholten minister van Defensie was? Ik vraag dit, omdat de staatssecretaris gisteren in een interruptiedebat met de heer Van den Bergh heeft gezegd dat hem niet moest worden aangewreven dat het contract....

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: De minister heeft het gezegd.

De heer **Engwirda** (D66): Het was inderdaad de minister, sprekend over zijn rol als staatssecretaris in het eerste kabinet-Van Agt. Hij zei dat het verwijt van de chef van de defensiestaf in die tijd dat het contract te vroeg werd aanbesteed, niet voor hem maar voor de toenmalige minister van Defensie, de heer Scholten was bestemd. Ik meen dat hierin een kern van waarheid zit.

Dit lijkt mij een kernpunt van dit debat. Zowel door de vorige bewindslieden van Defensie, de heren Van Houwelingen en De Ruiter, als door de Algemene Rekenkamer is de conclusie getrokken dat een hoofdoorzaak van het Walrus-drama dat wij gisteren en vandaag besproken hebben, is geweest dat er te vroeg is begonnen met de bouw. Met andere woorden, het contract is te vroeg gesloten. Dat staatssecretaris Van Eekelen daarna in de periode van 1977 tot 1981 voortdurend geconfronteerd werd met 106 meerwerkposten en 16 van de 19 investeringsmodellen, komt doordat de grondfout is gemaakt van het te vroege afsluiten van het contract. Ik heb gisteren al gezegd dat dit zo lek als een mandje was. Met 41% aan stelposten was het contract gewoon niet goed ingevuld.

Tegen de achtergrond van de mededeling van de minister in eerste termijn dat het tegelijkertijd bouwen en ontwerpen een belangrijk manco was, stel ik hem de kernvraag wie eigenlijk precies verantwoordelijk is geweest voor het afsluiten van het contract. Is het uitsluitend minister Scholten geweest, omdat hij zijn handtekening zette, of is het ook de toenmalige staatssecretaris Van Eekelen geweest? Dit is een kernvraag, omdat hierin naar mijn gevoel de hoofdverantwoordelijkheid ligt voor alle ellende die erna gekomen is en dus uit het slechte, te vroeg gesloten contract is voortgevloeid. Ik vraag de huidige minister, in tweede termijn op deze vraag in te gaan.

Ik ben de staatssecretaris erkentelijk voor zijn bereidheid, de nieuwe procedures die sinds het najaar van 1984 ontwikkeld zijn, concreet te toetsen aan de hand van een evaluatie van het M-fregattenproject. Ik heb begrepen dat deze ons in het begin van het volgende jaar bereikt. Ik zie er met belangstelling naar uit.

Ik sluit af met de volgende opmerkingen. Het debat van gisteren en vandaag had voor mij veel weg van de wedstrijd Van Eekelen-Stemerdink met Van Houwelingen als scheidsrechter. Ik zeg erbij dat ik het begrijpelijk vind dat partijen in deze Kamer proberen, eigen partijgenoten in bescherming te nemen en de zwartepiet aan de overkant van de zaal of aan andere partijen toe te delen. Ik voel die neiging natuurlijk ook wel om eens te kijken of Van Mierlo, als minister, dit allemaal wel goed gedaan heeft. Ik leg heel eerlijk in uw midden het probleem dat dit oplevert voor de kwaliteit van parlementair onderzoek. Als wij het uitsluitend als onze taak zouden zien om partijgenoten te beschermen en de zwartepiet naar een ander toe te schuiven, dan denk ik dat de Kamer zich daarmee deklasseert om zelfstandig politiek onderzoek te doen naar verantwoordelijkheden zoals die in het verleden gelegen hebben. Ik denk dat wij dan de opdracht beter aan anderen kunnen geven. Ik vraag daar de aandacht voor.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Voorzitter! Ik vind het verwijt dat de heer Engwirda uitsprekt, buitengewoon ernstig. Ik vind het ook een niet aanvaardbaar verwijt.

Als u vindt, mijnheer Engwirda, dat ik een positie heb ingenomen waarbij ik uitsluitend erop uit was om de heer Van Eekelen te hekelen, de heer Stemerdink te prijzen en de heer Van Houwelingen daar ergens tussenin te houden — die ik én geprezen heb, ook in het verleden trouwens, én bekritiseerd —, dan zegt u daarmee impliciet dat ik in mijn analyse van wat er gebeurd is, gesproken heb volgens mijn partijpolitieke voorkeur. Ik vind dit een niet aanvaardbaar verwijt. Het is ook niet overeenkomstig de poging die ik heb gedaan om op basis van een faire analyse van wat er gebeurd is, te zeggen wat ik vind. Ik vind het eigenlijk een tamelijk onbehoorlijke opmerking in de richting van collega's.

De heer **Engwirda** (D66): Voorzitter! Ik had verwacht dat ik enige reactie zou oproepen. Maar ik geloof dat wie objectief — ik nodig de heer Van den Bergh daartoe uit — de Handelingen van dit debat naleest, weinig tegen zal komen dat de heer Van den Bergh de heer Van Eekelen in bescherming neemt en kritiek levert op de heer Stermerdink, en ook weinig zal tegenkomen dat de heer Bolkestein de heer Van Eekelen kritiseert en de heer Stermerdink in bescherming neemt. Dit is op zichzelf een reden tot zorg.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Daar gaat het helemaal niet om...

De heer **Engwirda** (D66): Daar gaat het mij wel om!

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Het gaat om de vraag of ik welbewust de heer Van Eekelen bekritiseer heb omdat hij van een andere partij lid is, de heer Stermerdink niet bekritiseer heb en ten aanzien van het CDA een middenpositie zou hebben ingenomen. Ik aanvaard het verwijt niet — ik bestrijd het ook — dat ik met de heer Van Eekelen op een manier zou zijn omgegaan, die gebaseerd is op partijpolitieke voorkeur, en dat dit zelfde zou gelden voor Bram Stermerdink. Ik wil overeind houden dat mijn fractie een poging heeft gedaan om in redelijkheid en in eerlijkheid — ik hoop van harte dat het ook zo is overgekomen bij de bewindslieden — een periode van acht jaar te overzien en daarover met enige afstand een oordeel te vellen.

Ik zeg u, dat als de heer Stermerdink, mijn fractiegenoot en mijn partijgenoot, het naar mijn oordeel fout gedaan zou hebben, ik dit hier zou hebben gezegd, zoals ik ook de heer Van Eekelen had willen prijzen als ik in oprechtheid en eerlijkheid had gevonden dat in zijn periode de zaken goed waren gegaan. Ik herhaal dat ik het een onbehoorlijk verwijt vind dat u in de richting van collega's hebt geuit.

De heer **Engwirda** (D66): Voorzitter! Ik wil hierop twee reacties geven. In de eerste plaats merk ik op dat er geen misverstand over moet zijn, dat ik de goede bedoelingen van wie dan ook in dit debat niet in twijfel trek. In de tweede plaats merk ik op dat mijn door de heer Van den Bergh als een verwijt gevoelde opmerkingen zich zeker niet alleen tot hem

richtten, maar meer in het algemeen gesteld zijn, vanuit mijn wat grotere ervaring op dit gebied. Ik heb namelijk ook als woordvoerder gezeten bij het debat over een ander rapport van de Algemene Rekenkamer, te weten dat over Nederhorst. Daar heeft zich dit zelfde zwartepietenspel voorgedaan. Ik vind deze zaak zo ernstig, dat ik alleen heb willen waarschuwen voor het feit dat als wij dit soort belangrijke zaken alleen via de weg van de partijpolitiek behandelen, wij daarmee ons zelf deklasseren.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Ik zie ook wel dat hier een potentieel probleem ligt, als het gaat om het beoordelen van het handelen van politici, die nu eenmaal naar hun aard een politieke overtuiging hebben die ook in deze Kamer als regel aanwezig zal zijn. Als de heer Engwirda echter aan het slot van zijn bijdrage zegt dat als dit niet kan, wij het maar een ander moeten laten doen, dan denk ik dat het een heel moeilijke zaak zal worden. Nu is het onderzoek al in belangrijke mate door anderen — de Algemene Rekenkamer — gedaan, maar welke procedure wij verder ook volgen, uiteindelijk zal altijd het eind — politieke — oordeel in deze Kamer vallen en zal het probleem, voor zover het aanwezig is, niet kunnen worden opgelost.

De heer **Engwirda** (D66): Voorzitter! Ik ben dit helemaal met de heer Schutte eens en misschien heb ik mij verkeerd uitgedrukt. Ik maak deze opmerking, omdat ik het buitengewoon zal betreuren als wij in een situatie komen waarin wij niet in staat zijn om de rol van controlerend orgaan van de regering waar te maken en om dus een politiek oordeel te geven. Ik constateer dat de heer Van Houwelingen heeft gezegd dat het niet aan het kabinet is om tot een politiek oordeel te komen maar aan de Kamer. Daarvoor heb ik begrip. Het zal bekend zijn dat ik regelmatig contact heb met de Algemene Rekenkamer. Ook de stelling van de Algemene Rekenkamer is: wij geven geen politieke oordelen, wij zetten de feiten op een rijtje en geven aan hoe het gebeurd is, maar de Tweede Kamer moet het politieke oordeel vellen. Juist omdat dit de taak is van de Tweede Kamer heb ik deze waarschuwing naar voren willen brengen. Wellicht kan dat tot een discussie leiden. Ik vind het van

het grootste belang dat de Kamer de rol van controleur van de regering — komen tot politieke oordelen — heel goed waarmaakt. Om die reden heb ik de waarschuwing naar voren gebracht.

De heer **Frinking** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zo benauwd niet voor de politieke oordeelsvorming van deze Kamer, waar het gaat over de beoordeling van bewindslieden in het verleden. Ik ben het met de heer Engwirda eens dat wij hierbij heel zorgvuldig te werk moeten gaan. Het oordeel van deze Kamer wordt echter niet bepaald door één fractie — van welke kleur dan ook! — die tot een conclusie komt. Het oordeel wordt gevormd door deze Kamer in haar geheel. Als het goed is, zullen de kleurstellingen dan tot een evenwichtig oordeel leiden. Ik ben niet zo benauwd. Ik heb er ook niet zoveel problemen mee als de ene partij meer nadruk legt op een bepaald aspect dan de andere.

Mijn benadering bij deze affaire was gericht op de hoofdconclusie van de Algemene Rekenkamer. Daarbij werd gesproken over het bestaan van een breuklijn tussen de marine en de centrale organisatie. Deze zou de oorzaak zijn van:

- de kostenverhogingen;
- het feit dat de Kamer niet werd geïnformeerd;
- het feit dat er geen controle werd uitgeoefend;
- het feit dat er een onvolledig contract kon worden opgesteld;
- het feit dat er geen samenhang was in de controle.

Het is voor mij niet zo erg van belang dat een antwoord wordt gegeven op de vraag wanneer de kostenverhogingen precies tot stand kwamen. Toch heeft het antwoord op deze vraag in de discussie enigszins gegolden. Dit was voor de één belangrijker dan voor de ander. Het betreft hier echter niet het essentiële punt. Het essentiële punt was — ik ben het geheel eens met de heer Engwirda — dat er vanaf het allereerste begin een onbeheersbare situatie was. Die situatie werd niet bijgesteld en niet gecontroleerd. Dat leidde in de jaren daarop tot kostenverhogingen. Het gaat niet aan om te zeggen dat in een bepaald jaar een situatie is ontstaan waaruit duidelijk werd dat er sprake was van

een kostenverhoging. De grond werd rijp gemaakt van het eerste ogenblik!

Daarom heb ik gisteren in eerste termijn gezegd dat alle bewindlieden in de periode 1978/1982 voor deze ontwikkeling de politieke verantwoordelijkheid dragen. Dat houdt niet in dat men zegt: ik voel mij politiek verantwoordelijk. Dat staat helemaal buiten kijf! Elke politieke functionaris die de leiding heeft over een departement is verantwoordelijk. De verantwoordelijkheid houdt in dat zo'n functionaris de tekortkomingen, als deze er zijn, moet erkennen en moet zeggen dat hij die betreurt. Ik heb uit de woorden van de minister deze benadering ook afgeleid. Dat stemt mij tevreden. Hiermee wordt aangegeven dat in die hele periode al de bewindlieden — onder welke omstandigheden dan ook — geen kans zagen om de breuklijn tussen de marine en de centrale organisatie te herstellen. Ik blijf dan ook bij de conclusie die ik in eerste termijn naar voren heb gebracht.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Dat zal staatssecretaris Van Houwelingen leuk vinden.

De heer **Frinking** (CDA): Staatssecretaris Van Houwelingen heeft in mijn eerste termijn te horen gekregen dat hij degene is die deze Walrus uit het moeras heeft gehaald en de maatregelen heeft genomen om te zorgen dat dit niet meer zal kunnen voorkomen. Ik begrijp trouwens niet waar u dat vandaan haalt. Ik had het over de periode 1978 tot 1982.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Dat heb ik even gemist.

De heer **Frinking** (CDA): Misschien hebben wij elkaar verkeerd begrepen maar ik ben niet tevreden over het gestelde over de boeggolfproblematiek. De Rekenkamer heeft daarover apart gerapporteerd. Wij zijn in deze Kamer zeer consciëntieus bezig, te proberen meer controle te krijgen op de overheidsuitgaven. Door feitenonderzoek naar begrotingen, proberen wij dat verder te verbeteren. De Rekenkamer geeft duidelijk aan dat de gehanteerde methodiek bij het ministerie van Defensie zich wat de boeggolf betreft, onttrekt aan het in artikel 12 beoogde toezicht van de Staten-Generaal. Naar de mening van de Rekenkamer verdient het aanbeveling binnen het ministerie

van Defensie spelregels te creëren voor de thans gehanteerde interne methodiek onder meer inhoudende de plicht tot systematische vastlegging van de aard van de besluiten, tot verschuiving en het niveau dat bevoegd is die besluiten te nemen. Dan zal het zowel voor het ministerie van Defensie als voor de Rekenkamer en andere instellingen mogelijk zijn, het gevoerde financiële beleid achteraf te analyseren en te toetsen. Daar gaat het om. Ik verwacht van de minister dat hij deze systematiek toepast. Als hij daarover geen definitief oordeel kan geven, zal ik hierop zonder enige twijfel terugkomen bij de behandeling van de begroting.

Ten slotte is één van de belangrijkste punten waarvoor wij komen te staan, de vraag hoe wij vanaf nu tot in de toekomst onze defensie-inspanning niet alleen onder controle kunnen houden maar hoe wij die ook tot een grotere efficiency kunnen laten komen. Het heeft mij gespeten, te moeten horen dat een belangrijk element in het verleden om daaraan een bijdrage te leveren, namelijk om te trachten te komen tot internationale taakverdelingen, eigenlijk nooit serieus ter hand is genomen. Ik hoop dat wij voor de komende jaren een grotere inzet van deze regering mogen verwachten.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal vandaag zeker geen tachtig minuten spreken. Zoals mijn collega's ook hebben gedaan, wil ik proberen tot een afronding te komen. Allereerst wil ik iets tegen de heer Engwirda zeggen omdat hetgeen hij zei mij toch enigszins gestoken heeft. Het zou mijns inziens zeer betreurenswaardig zijn als de door hem gesuggereerde conclusie getrokken zou worden dat ter garanderen van onpartijdigheid of optimale onpartijdigheid het het beste zou zijn als de Kamer zelf een belangrijk onderzoek niet zou verrichten. Zoals al een aantal malen is gebleken, zou het zeer wel mogelijk zijn dat de Kamer het type onderzoek doet als de heer Engwirda suggereerde. Het is mijns inziens ook onze plicht om bij het trekken van politieke conclusies uit onderzoek ter wille van de geloofwaardigheid van de Kamer en de kwaliteit van haar werk, onpartijdigheid en objectiviteit voorop te

stellen. Ik zal mij voorzichtig uitdrukken. Ik wil niet de conclusie trekken dat tijdens dit debat de woordvoerders naar een conclusie toe geredeneerd hebben. Een eigen fractie- of partijgenoot dient beschermd te worden en dus worden de conclusies van onderzoek daaraan aangepast. Dat zou naar mijn mening een desastreuze ontwikkeling zijn. Soms kan echter in de politieke waardering van wat gebeurd is, een partijpolitiek element een rol spelen. Het zou wijs zijn, dat tot een minimum te beperken.

Ik kom tot de politieke conclusie. Ik stel vast dat de minister vandaag een geheel andere toonzetting heeft gepresenteerd dan in de afgelopen weken. Ik begrijp wel een beetje waarom die toonzetting toen zo agressief was en ik ben blij dat dat vandaag anders was.

Ik zal proberen te verwoorden wat de minister heeft gezegd. Hij zegt dat hij de politieke verantwoordelijkheid aanvaardt voor wat gebeurd is. Een gebrekkige communicatie — ik vervat daarin alle verwijten die gemaakt zijn over het functioneren van de organisatie — heeft ertoe geleid, dat het Walrus-project niet voldoende beheerst en zelfs uit de hand gelopen is. De minister heeft erkend dat op die punten veel mis is gegaan. Het had anders moeten, aldus de minister, waarmee hij de woorden van voormalig minister De Ruiter citeerde. Er waren tekortkomingen bij het functioneren van de marine. Er was het een en ander aan te merken op het functioneren van de centrale organisaties. Ik denk dat ik hiermee zo oprecht en objectief mogelijk heb samengevat wat de minister nu gepresenteerd heeft als zijn oordeel over het gebeurde. Ik constateer opnieuw, dat dat van een geheel andere toonzetting was dan wat wij eerder gehoord hebben.

Hoe weeg ik dat politiek? Ik ervaar het zo, dat de minister zijn eerdere toon, het wegduwen van verwijten in zijn richting, terugneemt. In zekere zin geeft hij toe, dat ook hij in aanzienlijke mate betrokken is geweest bij de fouten bij het Walrus-project. De vaststelling die ik op mijn eigen wijze in eerste termijn heb gedaan, wordt daarmee aanvaard. Ik waardeer dat.

Wat betekent dat? De PvdA-fractie heeft uiteraard overwogen, een uitspraak van de Kamer te vragen over het complex van punten dat ik heb proberen te analyseren. Is een

dergelijke motie nog gerechtvaardigd? Heeft een dergelijke motie nog zin? In het licht van de wijze waarop de minister nu zelf het boetekleed heeft aangetrokken, toegegeven heeft dat veel fout is gegaan, terwijl daarnaast is gezegd dat veel verbeterd is en men in de toekomst dit soort projecten behoorlijk zal proberen te beheersen, kom ik tot de conclusie dat de PvdA-fractie in dit stadium moet afzien van het vragen van een uitspraak van de Kamer. Ik ben tevreden met de wijze waarop de minister mij tegemoet is gekomen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Wat is het oordeel van de heer Van den Bergh over de opinie van zijn fractievoorzitter, uitgesproken tijdens het debat over de regeringsverklaring, dat de heer Van Eekelen de verkeerde man op de verkeerde plaats is?

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Voorzitter! De voorzitter van de PvdA-fractie heeft dat oordeel namens mijn fractie uitgesproken bij het debat over de regeringsverklaring in het licht van de feiten die toen bekend waren. Het eerste complex betrof natuurlijk de RSV-affaire. Ik geloof dat er op dat punt geen enkele reden is om iets terug te nemen van wat eerder gebeurd is. Die feiten zijn besproken. Daarover heeft mijn fractievoorzitter een oordeel gegeven, zoals hij ook heeft geconstateerd dat het bij de vaststelling van die feiten en dat oordeel gebleven is. Aan die situatie verandert vandaag de dag niets. Dat geldt ook voor het oordeel dat ik nu geef over wat de minister vandaag gezegd heeft over zijn betrokkenheid bij de Walrusaffaire en voor de afronding van dat punt.

Ik rond mijn betoog af. Er blijven twee punten over. Over het complex van maatregelen herhaal ik wat ik eerder gezegd heb: de maatregelen die op tal van punten genomen zijn, vinden wij bevredigend. Wij wachten de nadere evaluatie, die van veel betekenis kan zijn, af. Ik ben niet gerustgesteld over wat de minister gezegd heeft over het functioneren van de matrixorganisatie, de topstructuur. Ik geloof echter dat het verstandig is om dat belangrijke punt van het functioneren van het ministerie van Defensie nader te behandelen bij de behandeling van de begroting van Defensie.

□

De heer **Van Dis** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg zowel de minister als de staatssecretaris dank voor hun beantwoording; niet alleen voor de inhoud daarvan, maar ook voor de wijze, de toon, waarop dat is gebeurd.

De minister heeft gezegd: ik aanvaard de politieke verantwoordelijkheid, ook toen ik staatssecretaris van Defensie was, maar dat staat wel in het kader van de ministeriële verantwoordelijkheid. Was er nu in de hele periode dat hij staatssecretaris was, sprake van de speciale taakomschrijving, dat bepaalde aspecten van grote projecten aan de minister bleven voorbehouden? Of deed de staatssecretaris materieel alles, waarbij de formele afwikkeling gebeurde door de minister? Ik denk aan het tekenen van dat contract. Daarover zou ik graag nog iets naders horen.

Ik kom dan op het tweede rapport van de Rekenkamer over de boeggolfconstructie. De minister heeft gezegd: wij waren het eerste departement dat een verplichtingenadministratie had. Ik geef dat direct toe. Maar er is natuurlijk ook een kasadministratie. In mijn eerste termijn heb ik gezegd, dat er natuurlijk wel een zodanig geïntegreerde kas- en verplichtingenadministratie moet zijn, dat voor de

Kamer, die moet controleren, de verbanden duidelijk naar voren komen. Ik neem aan, dat de minister op dat punt nog nader zal ingaan. Daar ben ik namelijk niet helemaal uitgekomen.

Ten aanzien van de boeggolfconstructie heb ik er op zichzelf wel begrip voor, dat het niet eenvoudig zal zijn om er een soort spelregel van te maken. Maar het minste dat naar mijn mening kan gebeuren, is dat in de memorie van toelichting over het laatste en voorgaande jaren heel duidelijk inzicht wordt gegeven in de opzet van die boeggolf. Dan kun je eventueel onderscheid maken tussen grote projecten — waar je het specifiek kunt doen — en een verzamelpost van kleine projecten.

□

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ook ik dank de bewindslieden voor het gegeven antwoord.

De heer Engwirda roept op tot objectiviteit. Ik probeer objectief te zijn en doe dat aan de hand van de feiten. Het debat concentreert zich op de politieke verantwoordelijkheid van verschillende bewindslieden. Zij zijn verantwoordelijk ofwel voor de cijfers, ofwel voor de rapportage. Ik heb het stenogram van gisteren nog eens nauwkeurig doorgenomen en het is mijn oordeel dat de heer Van

De heer Van Dis (SGP)

den Bergh op onevenredige en daarom onjuiste wijze de verantwoordelijkheid plaatst bij de heer Van Eekelen. Wat zijn de feiten? De Kamer gaat akkoord met 460 mln. Het hoogste bedrag dat intern bekend was tijdens het staatssecretariaat van de heer Van Eekelen was 585 mln. Die stijging wordt veroorzaakt door de inflatie. Niettemin is de heer Van Eekelen daarvoor politiek verantwoordelijk. Wie is er dan verantwoordelijk voor de stijging van 585 mln. naar 940 mln.? Het antwoord is eenvoudig: dat zijn de andere bewindslieden, de heren Stemerink, Van Mierlo en Van Houwelingen. Dat wat betreft de cijfers.

Nu de rapportage. De heer Van Eekelen heeft twee situatierapporten naar de Tweede Kamer gezonden. Hij heeft een derde situatierapport beloofd, dat begin 1984 is toegezonden. Ook wat dat betreft kan de heer Van Eekelen dus onmogelijk meer worden verweten dan de andere bewindslieden. Mijn conclusie hieruit is dat inderdaad alle bewindslieden politiek verantwoordelijk zijn voor het uit de hand lopen van dit project, maar dat onmogelijk aan de hand van gegevens kan worden bewezen dat de heer Van Eekelen meer verantwoordelijkheid draagt dan de anderen.

De heer Kok heeft tijdens het debat over de regeringsverklaring gezegd dat vaststaat dat de heer Van Eekelen verantwoordelijk is voor financiële overschrijdingen in de periode, waarin hij politiek verantwoordelijk was. Diezelfde verantwoordelijkheid geldt voor de door mij genoemde bewindslieden, de heren Stemerink, Van Mierlo en Van Houwelingen. Ik denk dat de heer Van den Bergh onmogelijk staande kan houden dat het oordeel van de heer Kok na dit debat nog steeds juist is.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Volgens u was dat oordeel voor het debat al niet juist!

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte kom ik toe aan de rol van de Tweede Kamer. Heeft de Tweede Kamer haar rol goed vervuld? Dit is een goede vraag, die eerder in het debat is gesteld. Aan de ene kant kan men wijzen op vraag 91 van januari 1982, die ronduit misleidend was en waaruit de Kamer onmogelijk had kunnen

opmaken, dat er meer aan de hand was dan de daarin genoemde 2,9 mln. Aan de andere kant is het inderdaad waar dat de Tweede Kamer niet aan de bel heeft getrokken toen het door de heer Van Eekelen beloofde situatierapport van 11 september 1981 maar niet verscheen. Het past ons om ook naar onszelf te kijken. De Kamer krijgt steeds meer aandacht voor beheer tegenover beleid. Dat is een uitstekende zaak. Ik denk dat wij op die weg door moeten gaan. De heer Van Eekelen heeft ronduit erkend dat het anders had moeten. Dat is een juiste conclusie. De lessen zijn getrokken en de maatregelen zijn genomen. Wat mij betreft: een streep onder dit debat.

Minister Van Eekelen: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat ik bijzonder kort kan zijn. Ik zal mij niet meer in de voetbalwedstrijd mengen, zoals de heer Engwirda dat noemde. Op enkele punten zijn nog concrete vragen gesteld. Deze hadden met name betrekking op de situatie die er bij het plaatsen van de order was.

In eerste termijn heb ik gezegd dat de verantwoordelijkheid van de staatssecretaris afgeleid is van die van de minister. De minister is dus uiteindelijk voor alles verantwoordelijk. Dit betekent natuurlijk niet, dat de staatssecretaris geen verantwoordelijkheid draagt. Ik vind het op dit moment niet erg flink en misschien ook niet erg fair om te zeggen dat ik eigenlijk niet verantwoordelijk was voor het contract in 1978. Formeel en substantieel was de minister daar verantwoordelijk voor. Die heeft het contract ondertekend, de stuurgroep voorgezeten enzovoorts. Daarna heeft hij echter het werk praktisch geheel aan mij overgelaten, zij het dat wij uitermate collegiaal optraden en elkaar van alles op de hoogte hielden.

Dit leidt mij wel tot een iets nuttiger opmerking. Terug kijkend op het geheel heb ik zelf ervaren dat ook hier de matrixorganisatie enige problemen opriep, met name in de periode dat er drie bewindslieden waren. Ik voelde mij verantwoordelijk voor het materieel. Mijn collega voor het personeel en de minister deed operatiën en financiën. Ik geloof dat achteraf gezien die zuilen onvoldoende met elkaar in verband zijn gebracht.

Ik geloof dat dit nu anders is. Er zijn nu maar twee bewindslieden. Bovendien liggen de verantwoordelijkheden anders. Als staatssecretaris begon ik in een situatie waarin heel duidelijk gezegd werd dat de minister een groot project aan zichzelf kan houden. Hij begon daar ook mee. Nogmaals, ik wil mij hier niet op beroepen om mijn verantwoordelijkheid enigermate te ontlopen. Naar mijn mening was er in die periode een te strakke scheiding tussen het financiële en het materiële. Het materiële gold met name de voorbereiding van besluitvorming en minder het in de gaten houden van de uitvoering van de begroting.

Ik meen dat dit iets is wat wij nu — dit is ook één van de doelstellingen, die ik met nadruk heb genoemd — in het met externe begeleiding doorlichten van de centrale organisatie heel goed in het oog moeten houden. Wij moeten goed nagaan op welke wijze de financieel-economische zuil volledig wordt geïntegreerd in de organisatie van een project. Dat is ook de betekenis van hetgeen wij de controle-organisatie hebben genoemd. Er is de financieel-economische inbreng in de materiële organisatie in beleidsadviserende zin, en in strikt controlerende zin. Ik denk dat wij hiermee echt op de goede weg zijn. Deze goede weg is met behulp van McKinsey uitgezet.

De heer **Engwirda** (D66): Voorzitter! Ik begrijp best dat de huidige minister niet de toenmalige minister, de heer Scholten, de schuld in de schoenen wil schuiven. Ik ben echter toch geïnteresseerd in het vaststellen van de politieke verantwoordelijkheid. De huidige minister zegt dat het een belangrijk manco is geweest dat het bouwen en het ontwerpen tegelijkertijd plaatsvond. Dit impliceert toch dat het contract gewoon te vroeg gesloten is. Degene die verantwoordelijk was voor het sluiten van het contract, heeft toch een hoofdvaststelling gehad in de affaire die later is ontstaan. Formeel was de minister verantwoordelijk, dat is duidelijk. Maar ik vraag nogmaals hoe materieel gezien de verantwoordelijkheid lag voor het sluiten van dat contract in 1978.

Minister Van Eekelen: Mijnheer de Voorzitter! Dat heb ik eigenlijk al gezegd. Minister Kruisinga had gezegd: ik doe dit onderwerp. Hij trad af en zijn opvolger zette dat

voort, in ieder geval tot en met de ondertekening van het contract. Uit die dagen is er nog een mooie foto, waarop wij gezamenlijk met de directie van RSV achter een model van een onderzeeboot staan. Dat was overigens een model van de Zwaardvis. Wij dachten ook dat de te bouwen onderzeeboot een Zwaardvis zou zijn.

Afgezien van het punt van de verantwoordelijkheid, onderkennen wij op dat moment niet — dat was misschien fout — dat het prematuur was. Wij onderkennen dat niet, omdat in de memorie van toelichting die door onze voorgangers was opgesteld heel duidelijk stond dat het ontwerp nagenoeg was afgerond. Daarvan gingen wij uit toen wij aantraden. Bovendien was er politieke druk in verband met de werkgelegenheid: 30 miljoen spiering van Sociale Zaken om de kabeljauw te vangen. En dan was er nog de motie uit deze Kamer.

De heer **Frinking** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben uit de hoorzitting wel begrepen dat de taakverdeling bij het aantreden zodanig was, dat de toenmalige minister zich met de grote aanschaffingen bezighield. De staatssecretaris was er weliswaar voor materieelzaken, maar in de loop van de periode-Kruisinga/Scholten/De Geus vond er een verschuiving plaats van de taak van de minister naar de staatssecretaris. Op het moment van het afsluiten van het contract was inderdaad de minister verantwoordelijk. Daar kon de heer Van Eekelen zich natuurlijk best in vinden, niet in het feit dat de toenmalige minister verantwoordelijk was, maar hij heeft zich natuurlijk best kunnen vinden in dat contract, want hij is er gewoon mee gaan werken.

Minister **Van Eekelen**: Ik heb tijdens de hoorzitting ook heel duidelijk gezegd dat ik het daarmee eens was. Ik heb de minister op geen enkele manier geadviseerd om het niet te doen. Wij waren beiden van oordeel dat het op dat moment een goede zaak was.

De heer **Frinking** (CDA): Het was natuurlijk geen goede zaak.

Minister **Van Eekelen**: Op dat moment meenden wij dat het een goede zaak was.

De heer **Engwirda** (D66): Het was een collegiaal besluit.

Minister **Van Eekelen**: Neen, dat was het niet. Ik moet de heer Frinking enigszins corrigeren. Ik was verantwoordelijk voor het materieel tenzij de minister een bepaald onderwerp aan zichzelf voorbehield. De heer Kruisinga wilde aanvankelijk de lijn volgen van een bepaald bedrag, waarover dan nog gepraat zou moeten worden. Hij zou bepaalde zaken boven dat bedrag behandelen en ik zou bepaalde zaken onder dat bedrag behandelen. Dat heb ik terstond afgewezen. Toen is de formule gevonden dat de staatssecretaris zaken behandelt, tenzij de minister iets aan zichzelf voorbehoudt. Toen is heel kort daarna — misschien was het al voordat ik staatssecretaris was — duidelijk geworden dat het onderzeebootproject daar in ieder geval onder viel. Verder vielen daar geen grote materieelprojecten onder, maar dat zou in theorie in de toekomst mogelijk geweest zijn.

De heer **Frinking** (CDA): Dat geldt dus niet alleen voor het onderzeebootproject. Er was toen een aantal projecten aangewezen waarmee de minister zich zou bezighouden. Dat waren de Neptunes, de onderzeeboten en nog andere, maar die staan mij op dit moment niet bij. Ik meen dat dat heel precies was gedefinieerd.

Minister **Van Eekelen**: Dat lag toch iets anders, maar dat lag ook aan de persoon van minister Scholten die, zoals ik al zei, iemand was waarmee ik een uitstekende collegiale verhouding had. Hij zei van bepaalde zaken: daar wil ik zelf bij zijn en ik wil een brief aan de Kamer medeondertekenen. Maar in feite was het duidelijk dat de verantwoordelijkheid wat dat betreft in heel belangrijke mate bij mij lag, terwijl die verantwoordelijkheid voor de onderzeeboten duidelijk heel anders lag in het eerste halfjaar.

De heer **Van den Bergh** (PvdA): Als ik het mij wel herinner, heeft u toch zelf ook het tweede contract ondertekend.

Minister **Van Eekelen**: Neen, dat is door de directeur-Materieel ondertekend. De heer Scholten heeft een heel kort kadercontract getekend.

Pas een jaar later is door de directeur materieel het definitieve contract ondertekend. Ik meen dat, wat de tweede Walrus betreft, ook de directeur materieel ondertekend heeft. Hoe dat ook zij, daarvoor was ik verantwoordelijk.

Voorzitter! De heer Frinking stelde nog een vraag met betrekking tot de Comptabiliteitswet. Daarbij gaat het een zaak die nog is afgerond in de discussies met de rekenkamer. Ik wil graag opmerken dat alle mutaties, die onder die zogenaamde Boeggolf zouden kunnen worden begrepen, in onze administratie automatisch worden vastgelegd. De Kamer wordt daarover via suppletore begrotingen ingelicht. Majeure mutaties zullen per brief aan de Kamer worden gemeld, zoals wij heel duidelijk hebben gezegd. Ten aanzien van het Comptabiliteitswetaspect lijkt het mij beter, de Kamer ter zake een notitie of een brief toe te zenden voor de begrotingsbehandeling, zodat de Kamer er op kan terugkomen als dat wenselijk wordt geacht.

De heer **Frinking** (CDA): Misschien kan dat stuk beter komen voor de behandeling van het feitenonderzoek, dat naar ik meen op 27 november a.s. wordt gehouden. Wij weten dan waaraan wij toe zijn.

Minister **Van Eekelen**: Ik meen dat bij de presentatie van onze begroting vanmiddag daarover al het een en ander is gezegd. Als het mogelijk is, dat stuk te produceren voor de aangegeven tijd, zal ik dat gaarne bevorderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb duidelijk gemaakt in mijn inleiding dat ik hetgeen de heer Van den Bergh heeft gezegd over mijn functioneren niet heb opgevat als een persoonlijke aanval, maar als zakelijke kritiek. In die zin vind ik dat dit debat in een hele positieve sfeer is gevoerd.

De heer Van Dis sprak nog over de geïntegreerde kasadministratie. Ik dacht dat ik het in eerste termijn goed gezegd had. Defensie is het eerste ministerie dat een geïntegreerde kasverplichtingenadministratie heeft. Economische Zaken heeft dat nu gevolgd. Wat ik heb gezegd, betrof een verdere aanscherping van die geïntegreerde administratie.

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil slechts

Van Houwelingen

op één punt terugkomen. De heer Bolkestein heeft gezegd: de toenmalige staatssecretaris Van Eekelen was verantwoordelijk voor de kostenstijging van 540 tot 560 miljoen, zijn opvolgers voor de rest. Ik moet dit beschouwen als een truc of een grap. In elk geval is het onjuist; het is het negeren van de feiten.

De heer **Bolkestein** (VVD): Wie zijn dan verantwoordelijk voor het kostentraject van 585 tot 940 miljoen?

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: Ik verzoek de heer Bolkestein het rapport van de rekenkamer te lezen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat heb ik een- en andermaal gelezen. Vandaar mijn vraag.

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: Dan hebt u het kennelijk niet begrepen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Welke bewindslieden zijn verantwoordelijk voor het kostentraject van 585 tot 940 miljoen?

Staatssecretaris **Van Houwelingen**: Misschien wil de heer Bolkestein de Handelingen er eens op nalezen. Wij hebben hierover uitvoerige debatten gehad. Het door de heer Bolkestein aan het slot van dit debat betrekken van zo'n simplistische stelling vergt het overdoen van een aantal debatten. Ik denk dat ik dan moet verwijzen naar de opmerking van de heer Engwirda, dat dit in extreme zin een laatste poging is om zwarte pietten uit te delen. Ik heb er weinig behoefte aan, daarop in te gaan.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! De staatssecretaris heeft daar misschien geen behoefte aan — en het is helemaal niet de bedoeling om een zwarte piet uit te delen — maar het gaat hierbij om politieke verantwoordelijkheden. Ik constateer dat het hoogste bedrag, genoemd tijdens het staatssecretariaat van de heer Van Eekelen, 585 miljoen is. Daarvoor is hij verantwoordelijk. Voor de rest zijn andere bewindslieden verantwoordelijk.

De heer **Engwirda** (D66): Onzin!

De **Voorzitter**: De heer Van den Bergh deelt, mede namens de heer Meijer, mee dat zij hun motie over

nader onderzoek door de Kamer met betrekking tot defensie-orders (17 817, nr. 29) intrekken, zodat deze geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaakt.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het rapport van de Algemene Rekenkamer inzake besluitvorming en uitvoering van het Walrusproject (19 221) en het rapport van de Algemene Rekenkamer inzake het verschijnsel van de Boeggolf bij de realisatie van de uitgavenbegroting van de Koninklijke Marine (19 464) voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 20.45 uur.

5. de volgende adressen:
 een, van G.H.L. Vulpen-Feyen te Venlo, met betrekking tot belastingen;
 een, van M.J. Buijnsters te Etten-Leur, met betrekking tot belastingen
 een, van J.J.B. Mens te Rijswijk, met betrekking tot belastingen;
 een, van D. v.d. Werff te Amsterdam, met betrekking tot belastingen;
 een, van J.C. Cornelisse te Amsterdam, met betrekking tot belastingen;
 een, van D. v.d. Vliet-v.d. Bosch te Spijkenisse, met betrekking tot belastingen;
 een, van F.B. Wijers te Groesbeek, met betrekking tot belastingen;
 een, van B.J. en H.J. van Kampen te Voorhout, met betrekking tot belastingen;
 een, van Afvalverwerking Poldervaart BV te Maassluis, met betrekking tot belastingen;
 een, van C.G.A. van Rijt te Arnhem, met betrekking tot belastingen;
 een, van T.H. Henriquez te Curaçao, met betrekking tot het niet erkennen van een opleiding door de regering van de Nederlandse Antillen;
 een, van C.P.M. Rath te Haarlem, met betrekking tot onroerend-goed-belasting.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de commissie voor de Verzoekschriften;

6. de volgende brieven e.a.:
 een, van E. van Beek, over de vreemdelingenwetgeving;
 een, van de Socialistische Arbeiderspartij, over de uitlevering van Kelly-McFarlane;
 een, van de commissaris van de Koningin van Zuid-Holland, over de rijksleges op paspoorten;
 een, van het Landelijk Milieu Overleg, over de plannen voor het Europees Jaar van het Milieu;
 een, van het Landbouwschap, over het IMP-milieubeheer;
 een, van het gemeentebestuur van Den Helder, t.g.v. een motie inzake fraude bij de visafslagen;
 een, van 'Divortium', over bezuinigingen;
 een, van Wijkoverleg Roosendaal-West, over subsidiëring van het welzijnswerk;
 een, van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak over Kinderbescherming.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage. Kopie is zondig gezonden aan de betrokken commissies;

7. de volgende brieven e.a.:
 een, van de Oudervereniging Rumpen, over de 4-jarigenmaatregel in het basisonderwijs;
 het boekwerkje 'Beleid en Beheer, Pensioenen';
 een, van N. Boerma, t.g.v. 'Visies op verandering: de rijksdienst in beweging';
 een, van Th. Kappers, over bezuinigingsmaatregelen;
 een, van de Stichting Consument en Veiligheid, t.g.v. een brochure over bruiningsapparaten;
 een, van H.J. van der Worp, over bureaucratische spelregels;
 een, van de Stichting Wijkopbouworgaan Gaasperdam, over wijziging van de Kieswet;
 een, van H.J.A. Weesie, over de werkloosheid;
 een, van de PvdA-afdeling Bellingwedde, t.g.v. een motie inzake de vuilwaterproblematiek;
 een, van het gemeentebestuur van Leeuwarden, over de BKR;
 een, van A.C.J. van Disseldorp, over de administratie van de ministeries;
 het jaarverslag 1985 van het psychiatrisch ziekenhuis Veldwijk;
 het jaarverslag 1985 van de Stichting Administratie Indonesische Pensioenen;
 een, van de Landelijke Vereniging Belangengroepen mensen zonder werk, over het nieuw sociaal elan van minister Brinkman;
 een, van de Katholieke Universiteit van Brabant, t.g.v. een motie inzake bezuinigingsmaatregelen;
 een, van de werkgroep MORE, over de toenemende schending van de mensenrechten in Nederland;
 een, van Huize 'De Wakholders', over geluidshinder en gevaren voor Zwanenburg door vliegtuigen;
 een, van de Stichting DOD, t.g.v. een notitie betreffende de danssector;
 een, van de P.v.d.A., afd. Rheden, over de 'Snelle Kweekreactor';
 een, van de aktiegroep Burgerbelangen, over corruptie bij het ministerie van Economische Zaken;
 een, van Van Leest administraties B.V., over een hypotheekkantoor te Breda;
 een, van het gemeentebestuur van Het Bildt, over het beeldend kunstbeleid;

een, van de M.T.I.C. c.a., over de nieuwe Vreemdelingenwetgeving;
 een, van de Raad voor het filiaal- en grootwinkelbedrijf, over wetsvoorstel verticale prijsbinding;
 het jaarverslag 1985 van de Rijksgebouwendienst.

Deze brieven e.a. liggen op de Griffie ter inzage.

Noot 2 (zie blz. 1269)

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. een Koninklijke boodschap, ten geleide van het volgende voorstel van wet:

Regelen met betrekking tot de toekenning van een uitkering en herdenkingspenning (Wet Rietkerk-uitkering) (19 771).

Deze Koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2. drie brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij in haar vergadering van 11 november 1986 de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet, gedrukt onder de nrs. 17 194, 19 578 en 19 596, heeft aangenomen.

De Voorzitter stelt voor deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3. de volgende brieven:

een, van de staatssecretaris van Justitie, over ontvluchtelingen uit gesloten penitentiaire inrichtingen (19 700-VI, nr. 17);

een, van de minister van Financiën, ten geleide van de Staatsbalans 1985 (19 700, nr. 34);

een, van de staatssecretaris van Financiën, over het initiatiefvoorstel-Vermeend (19 729, nr. 5);

een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over overleg over nucleaire zaken met België en de BRD (19 700-XI, nr. 15);

een, van de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over het meerjarenprogramma Woningbouw (19 706, nr. 4);

een, van de minister van Verkeer en Waterstaat, over de harmonisatie Noordzeebeleid (17 408, nr. 23).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

4. de volgende brieven:

- een, van de minister van Buitenlandse Zaken, over wijziging van een Verdrag;
- een, van de minister van Economische Zaken, over het energiebeleid;
- een, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van het rapport 'Arbeidstijdverkortings voor leidinggevende en specialistische functionarissen'.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te drukken en voorkennisgeving aan te nemen. Voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

5. de volgende brieven e.a.:

- een, van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland, over de financiële noodsituatie sociaal-pedagogische zorg voor geestelijk gehandicapten Noord- en Zuid-Holland;
- een, van de Nederlandse Filmkeuring, over het advies 'Van keuring naar keuze'.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage. Kopie is zonnodig gezonden aan de betrokken commissies;

6. de volgende brieven e.a.:

- een, van de Industriebond FNV, afd. Rotterdam R.M., over uitkeringsgerechtigden;
- een, van het gemeentebestuur van Dordrecht, over de BKR;
- een, van G.H.Veemen, over VIC's;
- een, van het gemeentebestuur van Schoorl, over bezuinigingen sociaal-cultureel werk;
- een, van het NCW, over wetsvoorstel 19361.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage;

7. het volgende proefschrift:

'Beleggingsadviezen en buitengewoon rendement' door R.Th.Wijmen-ga.

Dit proefschrift is opgenomen in de bibliotheek van de Kamer.

Noot 3 (zie blz. 1330)

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen :

1. twee Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende voorstellen van wet:

Wijziging van enkele bepalingen van het Wetboek van Strafvordering omtrent de voorlopige hechtenis en enige andere onderwerpen (19 774);
Wijziging van de Wet op de loonbelasting 1964 (afschaffing halve dag als kleinste loontijdvak) (19 777).

Deze Koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2. de volgende brieven:

- drie, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, te weten:
 - een, over de informatica-universiteit (19 417, nr. 4);
 - een, over onderwijs-uitgaven (19 700-VIII, nr. 19);
 - een, over het SURF-plan (19 773);
- een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, over het Waddengebied (19 990, nr. 26).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3. twee brieven van de minister van Verkeer en Waterstaat, te weten:

- een, over indijking bij Ferwerderadeel;
- een, ten geleide van het verslag 1985 Staatssvissershavenbedrijf.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te drukken en voor kennisgeving aan te nemen. Voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

4. de volgende brieven e.a.:

- een, van de Stichting van de Arbeid, over de budgetteringsregeling uitvoeringsorganen werknemersverzekeringen;
- een twintigtal openbare rapporten van de Nationale ombudsman;
- een, van de Landinrichtingscommissie 'Mars- en Westerstroorn', over bezuinigingen in ruilverkaveling;
- een, van Gedeputeerde Staten van Overijssel, over de behandeling van het ontwerp-Rijksprogramma welzijn minderheden 1987;
- een, van Wilko Buiter, over de uitroeiing van Papoea's.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage. Kopie is, zo nodig, gezonden aan de betrokken commissies.

5. een brief van het gemeentebestuur van Haarlem, t.g.v. een raadsbesluit inzake het apartsheidsbewind in Zuid-Afrika.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage.

Noot 4 (zie blz. 1333)

BIJVOEGSEL

Schriftelijke antwoorden van de minister en de staatssecretaris van Justitie op vragen, gesteld bij de openbare behandeling in eerste termijn van hoofdstuk VI (Justitie) van de rijksbegroting voor 1987, met uitzondering van het deel Politie (19 700-VI)

Vraag van het lid **Leerling** (RPF) over voortgang wetsontwerp 14 167 (*meerderjarigverklaring en afstand van ouderrechten*)

Het is waar, dat omtrent wetsvoorstel 14 167 nog geen nota naar aanleiding van het eindverslag is verschenen. Zulks houdt verband met de omstandigheid, dat, na het verschijnen van het eindverslag, bij mijn ambtsvoorganger twijfel was gerezen omtrent de vraag of en zo ja op welke wijze met dit wetsvoorstel diende te worden doorgegaan. De Staatssecretaris en ik hebben het College van Advies voor de kinderscherming vervolgens terzake om advies gevraagd.

In zijn op 18 maart 1985 uitgebrachte advies spreekt het College voor wat betreft de meerderjarigverklaring wederom zijn voorkeur uit voor een andere aanpak: geen voorgedij na meerderjarigverklaring, maar van rechtswege verzorgings- en opvoedingsrecht voor de minderjarige moeder van 16 jaar of ouder. Voor meerderjarigverklaring van de minderjarige verwekker van 16 jaar of ouder ziet het College geen aanleiding.

Voor wat betreft de afstand van ouderrechten is het College thans geen voorstander meer van de destijds - in 1980 - in het wetsvoorstel geïntroduceerde uitbreiding van de mogelijkheid van afstand van ouderrechten tot iedere ouder die in familierechtelijke betrekking tot het